

ØF-rapport 03/2008

Norge gjennom hundre år 1960-2060

Et forsøk på beskrivelse av det samfunnet som skal møte
klimaendringene i andre halvdel av det 21. århundret

Av

Tor Selstad

Tittel:	Norge gjennom hundre år. 1960-2060.
Forfatter:	Tor Selstad
ØF-rapport nr.:	03/2008
ISBN-nr.	978-82-7356-624-9
ISSN-nr:	0809-617
Prosjektnummer:	
Prosjektnavn:	Samfunnsscenarier i et klimaperspektiv
Oppdragsgiver:	Vestlandsforskning
Prosjektleder:	Tor Selstad
Referat:	Rapporten gir en sammenhengende fortelling om Norges historie og framtidige utvikling. Hensikten er å bidra til større forståelse av hvordan samfunnet kan bli i det tidsperspektivet klimaforskerne opererer med. Første del av rapporten er en historisk og aktuell analyse av det norske samfunnet (1960-2005), mens andre del er en "framtidshistorie" eller et scenario (2005-2060)
Emneord:	Norge, klima, regioner, kommuner, foresight, scenario
Dato:	12. februar 2008
Antall sider:	120
Pris:	Kr.: 240
Utgiver:	Østlandsforskning, Postboks 223 2 600 Lillehammer Telefon 61 26 57 00 Telefax 61 25 41 65 e-mail: post@ostforsk.no http://www.ostforsk.no

Dette eksemplar er fremstilt etter avtale med KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo 1. Ytterligere eksemplar fremstilling uten avtale og strid med åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

Forord

”Hvordan kan klimaendringene påvirke kommunenes oppgaver i forhold til naturskader?” Det er tittel og overordnet problemstilling for et prosjekt Vestlandsforskning gjennomfører på oppdrag fra Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon (KS). Prosjektet ledes av Kyrre Groven i Vestlandsforskning.

Denne rapporten fra Østlandsforskning er en delrapport til Vestlandsforsknings prosjekt. Østlandsforsknings oppgave har vært å lage et samfunnsscenario med et like langt tidsperspektiv som det vi finner i klimascenariene, som her er operasjonalisert til 2060. Dette er et mye lenger tidsperspektiv enn det samfunnsforskere vanligvis tør gi seg inn på, og arbeidet har derfor et utprøvende preg. Derfor kaller jeg det et forsøk -- et *essay*.

Prosjektets utfordringer ble ikke mindre av at oppdragsgiver ønsket at scenariet skulle utsi noe om den kommunale og regionale virkeligheten anno 2060. Innen klimaforskningen er geografisk nedskalering et aktuelt stikkord, og vi må som samfunnsforskere følge opp. Vestlandsforskning hadde alt rekruttert syv referansekommuner til prosjektet, og disse ble også brukt i vår analyse. For å få med alle landsdelene la vi til en åttende kommune. Dermed hadde vi et passende utvalg av case som kunne avspeile den kommunale variasjonen: Fredrikstad, Lom, Tinn, Kristiansand, Kristiansund, Ørland, Stjørdal og Hammerfest.

Som basis for framtidshistorien valgte vi å følge den demografiske utviklingen. Statistisk sentralbyrå publiserer kommunale befolkningsprognoser til 2025, som vi har benyttet, men når det gjaldt utviklingen til 2060 måtte vi konstruere mer aggregerte regioner for at byrået kunne levere oss data. Disse dataene om befolkningen har vi brukt til å beregne yrkesbefolkning og dessuten en eksperimentell næringsprognose. Det sier seg selv at denne er beheftet med meget stor usikkerhet, men vi har som sagt valgt å prøve oss i dette scenario-prosjektet. Det er forsker Per Kristian Alnes som har stått for det statistiske arbeidet.

Rapporten er skrevet av professor Tor Selstad, som har vært leder for delprosjektet. Vi takker Vestlandsforskning for de kommentarer som ble gitt under veis.

Tor Selstad

Lillehammer 12. februar 2008

Innhold

1. Fra historie til scenario. 1960-2060, side 6

Del I: Historien. Norge som annerledesland

2. Den norske modellen. Norge 1960, side 17
3. Europas rike utkant. Norge 2005, side 22

Del II Scenariet. En reise i framtidens Norge

4. Sløvende velferd. På vei mot 2025, side 30
5. Et enda rikere samfunn. Norge 2025, side 41
6. Gjennom transformasjoner. På vei mot 2060, side 72
7. Postoljesamfunnet. Norge 2060, side 85

Fotnoter, side 103

Litteraturreferanser, side 106

Vedlegg 1: Side 109

Vedlegg 2: Side 117

Sammendrag

Dagens klimaforskere lager scenarier som beskriver klimautviklingen 50 eller 100 år fram i tid. Men når vi skal analysere samfunnets kapasitet til å mestre slike forandringer, blir gjerne framtidens klima testet mot dagens samfunn. I 2050 eller 2100 vil imidlertid samfunnet være ganske annerledes enn det vi i dag lever i, til det bedre eller verre. Den generelle sosiale og økonomiske utviklingen kan ha forbedret vår kapasitet til å mestre klimaforandringer, eller den har gjort en bærekraftig klimautvikling vanskeligere. Denne rapporten prøver å utligne gapet mellom naturforskernes langsiktige scenarier og samfunnsforskernes vanligvis mer kortsiktige scenarier. Formålet med rapporten er å konstruere et scenario som matcher klimaforskernes langsiktige scenarier. Første del av dette essayet er en historisk og aktuell analyse av det norske samfunnet (1960-2005), mens andre del er en ”framtidshistorie” eller et scenario (2005-2060).

Abstract

Today climatologists make scenarios describing climatic changes 50 or 100 years ahead. When analysing the capacity to cope with these changes, the climate of the future is often tested against the society of today. However, in 2050 or 2100 the society will be quite different from that we live in today, for better or worse. The general social and economic development may have improved our capacity to cope with a changed climate, or may have made a sustainable climatic development more difficult. This report tries to narrow the gap between the long terms scenarios of natural scientists and the short terms scenarios social scientist usually makes. The aim of the report is to construct a scenario that matches the long terms scenarios of the climatologists. First part of this essay is an historical and contemporary analysis of the Norwegian society (1960-2005), while the second part is a “future history” or a scenario (2005-2060)

1.

Fra historie til scenario 1960-2060

Fra oljenasjon til post-oljesamfunn

Temaet for denne analysen er en epoke som er dels fortid, dels samtid, dels framtid, og i det valgte tidsperspektivet har vi om lag like mye framtid foran oss som vi har fortid bak oss. Det som gjør dette til en epoke er at tidsrommet omtrent dekker de årene da Norge var en "oljenasjon." Epoken startet da det amerikanske oljeselskapet Philips Petroleum henvendte seg til norske myndigheter i 1962 med forespørsel om å lete etter olje på norsk sokkel i Nordsjøen. Etter en konvensjon inngått i 1958 var det Norge som hadde rettighetene på sin del av kontinentalsokkelen.

Årene rundt 1960 er altså et historisk vendepunkt for Norge, og oljeboringen kunne starte i 1966. Riktignok ble det boret 32 tørre hull før man endelig gjorde funn i det 33. – det første på Ekofisk. Det skjedde i 1969. Siden gikk det slag i slag med eventyrlige funn av olje og gass. Regjeringen sørget for at virksomheten ble regulert på en slik måte at det kom en strøm av ressursrenter inn i statskassa. Langsomt ble naturkapitalen omdannet til en finanskapital som vi kunne trekke pengerenter av. Dette var altså begynnelsen, hvis historie er godt kjent.

Hvordan epoken avsluttes er mindre klart, for det ligger i framtida. I prinsippet er imidlertid avviklingen av Norges fossilalder programmert, for etter klimapolitikken skal vi foreta en dramatisk reduksjon i utslipp av CO₂ og andre gasser som skaper drivhuseffekt fram til 2050. Klimapolitikken er et ektefødt barn av miljøpolitikken. Men til forskjell fra den klassiske miljøpolitikken handler ikke klimapolitikken om lokale eller nasjonale økosystemer – det er de verdensomspennende klimasystemene som er i fare. Miljøpolitikken er altså blitt global. Kjernen i Norges klimapolitikk er tiltak for å redusere utslippene av klimagasser dramatisk fram mot midten av århundret.¹ I 2050 skal vi ha redusert utslippene med 85 prosent. Men når vi har kommet dit kan det godt tenkes at standarden er null prosent utslipp, altså et CO₂-fritt samfunn.

Paradokset for Norge er at vi nettopp i den samme perioden som vi skal redusere CO₂-utslippene til 15 prosent eller mindre, skal vi pumpe opp den andre halvparten av de olje- og gassreservene vi kjenner i dag. Det kan tenkes at det utvikles teknologi for fangst og lagring av klimagasser (*Carbon Capture and Storage* – CCS), og i så fall er ikke motsetningen mellom oljepolitikk og klimapolitikk så stor. Men hvis vi ikke lykkes med CCS-teknologi da må

vi velge. Min gjetning – min forutsetning – er da at klimapolitikken får forrang. Da er det ikke urimelig at Norge innleder sin ”post-olje”-epoke rundt 2060.

Mange vil spørre hvorfor det er nødvendig med et så langt framtidsperspektiv. Hvorfor ikke ta et skritt om gangen og se hvor vi kommer hen? Problemet er imidlertid at samfunns-viterne alt er på etterskudd i forhold til naturviterne. Klimaforskerne lager prognoser for klimaendringer som går både til 2050 og til 2100. Den samfunnsfaglige problemstillingen er todelt: For det første: Vil vi være i stand til å tilpasse oss de endringene som vil komme nesten uansett? Og en enda mer utfordrende problemstilling: Blir samfunnet i stand til å omstille seg til en karbon-nøytral tilstand, ja, eventuelt til en karbonfri framtid, slik at vi forebygger ytterligere klima-endringer? Når vi i dag prøver å svare på slike spørsmål, blir det lett til at vi diskuterer klimautfordringene i framtida i forhold til *dagens* samfunn. Men fram til 2050 har naturligvis samfunnet endret seg mye, og det er disse endringene denne rapporten skal prøve å beskrive.²

Noen vil kanskje synes at det er et paradoks at en slik framtidsanalyse belastes med så mye virkelig historie. En slik innvending har lite for seg. Skal vi utsi noe om framtida, er det viktig at vi behersker samtida; og skal vi forstå samtida, må vi forstå fortida. En god regel for scenarioskriving er at man går like mye bakover i tid som man akter å skue framover.

Begrepet scenario er vel etter hvert blitt så innarbeidet at noen grundig introduksjon ikke er nødvendig. Derfor skal vi nøye oss med noen grunntrekk: Et scenario er en ”framtidshistorie”, en fortelling som beskriver hvordan det *kan* gå et visst antall år inn i framtida. Ofte bruker vi scenarier til å utforske ”mulighetsrommet”, og dermed skulle det være klart at et scenario ikke er det samme som en framskriving eller en prognose. Med framskrivinger forstår vi vanligvis at trender fra fortida projiseres inn i framtida, at utviklingslinjer vi allerede kjenner trekkes framover. En prognose er en mer kvalifisert beregning av hvordan et fenomen utvikler seg, en *sannsynlig* utvikling. Til grunn for en prognose ligger kunnskap om årsakssammenhenger som gjør det mulig å beregne hvordan en bestemt størrelse endrer seg.

Framskrivinger og prognoser skjer som oftest med *kvantitative* data og mer eller mindre komplekse beregningsmodeller. Et scenario kan gjerne nyttiggjøre seg slike modell-beregninger, men kjennetegnes ellers av at det trekkes inn ulike *kvalitative* aspekter som har betydning for utviklingsforløpet. Det typiske for en scenarioanalyse er at den har bearbeidet en rekke kvantitative og kvalitative data, og brukt disse på en konsistent måte i en framtids-historie.

Er scenariokriving forskning? I en viss forstand er svaret ja. Riktignok kan vi aldri framskaffe empirisk sikker kunnskap om ei framtid vi ennå ikke har kommet til, det må vente til framtida er blitt historie. Ikke desto mindre ligger det i det moderne menneskets natur å

gruble over hva framtida vil gi – særlig i hvilken grad den blir en *forbedring* i forhold til dagens tilstand. Scenarioskriving er en metode for å holde sammen kunnskap fra flere fagfelt, og kravet til konsistens – at utvelgelsen av fakta og etableringen av årsaksforhold skjer på en logisk og sammenhengende måte – er det fremste metodekravet. Scenariene blir best når de baserer seg på tilgjengelig empirisk og teoretisk kunnskap om demografi, økonomi, infrastruktur, regional utvikling, osv. Det er alltid en fare for at scenarioforfatteren framstiller en framtidstilstand som hun syns er *ønskelig*, men som ikke like *troverdig* for leseren. Troverdigheten økes også ved at faglig innsikt legges til grunn – og at scenariet er ærlig nok til å ta med seg bivirkninger og uønskede aspekter ved utviklingen.

Utopi eller dystopi

Med det lange tidsperspektivet står denne scenarioanalysen uten forbilder, uten opptrukne stier. Vi skal til et land som ennå ikke fins, og om det fins er det kun som embryoer i dagens samfunn. Slik sett kan denne framtidsbeskrivelsen minne om de såkalte topografenes virksomhet, altså de som under modernitetens gjennombrudd på 1700-tallet drev med kartlegging og beskrivelse av nytt og ukjent land. I denne ”opplysningstiden” ble det en litterær besettelse å skrive ned det vitenskapelige framskrittet, og det mest storstilte prosjektet var den franske encyklopedien. Her hjemme ble det i 1743 sendt ut en forordning fra kanselliet i København som påla embetsmennene å kartlegge sine distrikter – amt, fogderier og prestegjeld – topografisk. Det hele skulle samles til en norsk-dansk topografi. Embetsmenn er i denne sammenhengen nesten synonymt med prester, som ble ansett som den mest velutdannede delen av standen. Noen gjennomførte oppgaven motvillig, andre med stor iver og grundighet.

På denne tida lot mange seg inspirere av ideen om *framskritt*, nærmest et synonym for modernisering. Verden kunne forbedres gjennom fornuftige tiltak. Andre var mer pessimistiske, for det var mange forfallstegn i tiden. Beveget man seg inn i slike spørsmål kom man fort inn på politikk, og dette krevde sin egen sjanger – den såkalt *utopiske* – avledet av u-topia, steder som ikke fins. Begrepet ble skapt av Thomas More med boken ”Utopia”³ (1516) – som altså kom ut et par tiår etter ”oppdagelsen” av Amerika. Francis Bacon (1561-1626) ble også en mye lest utopist med ”The new Atlantis,” utgitt i 1672.⁴ Det nye Atlantis var et samfunn der vitenskapen ble anvendt til å skape framsteg i de fleste bransjer. Han mente altså at det måtte settes fart i forskningen for å utvikle økonomi og samsfunnsliv. Men i eneveldets tid gjaldt det å holde seg inne med kongen og hans nærmeste embetsmenn, og enhver kritikk måtte framsies med forsiktighet. Det var da de grep til utopiene, for hvem kunne kritisere at de lærde lekte med tanken om at det fantes andre samfunn som ennå ikke var oppdaget? Utopiene ble en sjanger der de framskrittvennlige kunne fable om et bedre sted og en bedre tid.

Framskrittstenkingen til tross, var det slett ikke entydig at samfunnet beveget seg mot en bedre verden. Klimaet hadde gjennom de siste hundreårene vært kjølig, og avlingene sviktet ofte. Topografene spurte seg: Var jorden i ferd med å miste sin fruktbarhet? Var skogene i ferd med å forsvinne pga. uvettig hogst? Presten Johan Nikolai Wilse i Spydeberg registrerte dessuten i sin beskrivelse av de indre smålenene mer jordras og erosjon enn tidligere. Slike observasjoner ble innpasset i en teori om at ”verden eldres”, altså gikk tilbake. Begrepet *dystopi* tilhører etterkrigstiden, og dekker altså litterære forfallshistorier i vår tid.⁵ Mens utopiene er ønskede framtider, er dystopiene skremmebilder av framtiden. Selv om begrepet dystopi ikke fantes på 1700-tallet, ble det alt da skrevet mange dommedagsprofetier.

Men presten Wilse fra Spydeberg tilhørte definitivt de framskrittssvennlige, og han nøyde seg ikke med å inventere sitt prosti. Han hadde også et budskap om framtida, som han presenterte i en fabel. I denne fortellingen sovner han inn i 1779 og våkner 200 år senere – altså i våre dager⁶ I denne framtidsverdenen dyrkes det mer jord og plantes det mer skog enn noensinne, dessuten finnes det maskiner og andre innretninger som før var ukjente. Han foregrep altså det agrare hamskiftet. Dette er utvilsomt en framtidsoptimistisk utopi – som vi i dag ville kalt et scenario.

Hvis Wilse virkelig hadde våknet i 1979, hadde han sikkert nok en gang måttet erkjenne framskrittets tvetydighet. For snakket man ikke igjen om ressursuttømming og sviktende matproduksjon? Var ikke en ny klimadebatt igjen i emning? På slutten av syttitallet hadde vi to store ”oljekriser” bak oss, som hadde bremsset den økonomiske veksten kraftig. En gruppe industrialister som kalte seg Romaklubben fikk utviklet en storstilt computermode ll som kunne forutsi verdens framtid. Rapportens scenarier spådde sammenbrudd i løpet av det 21. århundret, altså utvilsomt et dystopisk budskap.⁷

I dette scenarioprojektet slutter jeg meg til denne topografiske tradisjonen – av flere grunner:

For det første fordi de topografiske beskrivelsene har et slags *foreløpig* karakter i mangelen på bedre vitenskapelig innsikt. De er deskriptive – ideografiske – og tjener som et slags førvitenskapelig stadium på vei mot bedre fortolkning eller forklaring. Det er innlysende at når vi skal snakke om en framtid femti år fram i tid, da er det ikke snakk om eksakt vitenskap. Likevel må vi holde fast ved at selv om framtidsstudier ikke er vitenskapelige, kan de likevel være svært fruktbare. Så får historie og samfunnsfag etter hvert som tiden går samle empirisk kunnskap, altså bytte ut våre preliminære scenarier med vitenskap

En annen grunn til å slutte seg til det topografiske program er at en utforskning av framtidens samfunn med tanke på klimaspørsmålene må ha en sterk geografisk dimensjon. Norge har en enorm utstrekning nord-sør/øst-vest, og oppviser stor geografisk variasjon. Fe-

nomener som industrialisering og urbanisering er svært ujevnt fordelt geografisk, og skal man forstå det framtidige Norge, må man forstå geografisk mangfold. En hovedoppgave for denne framtidsreisen er nettopp å gi bilder av det kommunale og regionale mangfoldet.

For det tredje er det verdifullt å ivareta det *fysiske* perspektivet fra opplysningstiden. Topografene studerte den materielle verden, de lette så å si etter tingenes vesen. Den økonomiske tenkemåten var preget av de såkalte fysiokratene, som mente at all verdiskaping skjedde i modernæringene – landbruk og fiske.⁸ Handelen var en tærende næring som snyltet på ressursrentene fra landbruket. I den nasjonaløkonomiske tenkningen handlet framgang om å skaffe seg handelsoverskudd. Det måtte primært komme fra rike ressurstilganger.

Trender eller trendbrudd?

Mens topografenes beskrivelser og utopier handlet om overgangen fra jordbrukssamfunn til industrisamfunn, handler dagens framtidsdiskurs om en overgang vi ennå ikke helt har klart å sette navn på. I framtidslitteraturen forut for det nye millennium fantes det en sterk forestilling om noen grunnleggende megatrender som ville styre utviklingen videre.⁹ I sum ville disse skape en transformasjon med like stor rekkevidde som de to foregående: Først jordbruksrevolusjonen i steinalderen; deretter industrirevolusjonen på 1700-tallet. Fins det så ”en tredje bølge” – som Alvin Toffler kaller den¹⁰ – som vil transformere samfunnet på nytt fram mot 2060. Og hva består i så fall denne transformasjonen i?

Industrialisering er antakelig den viktigste av de store fortellingene fra det 20. århundre, men har den like stor relevans i det 21. århundret? Vi må i hvert fall slå fast at industrialiseringen har stanset opp i vesten, hvor den dominerende næringstrend forbi 2000 er kalt ”avindustrialisering”. Den andre store fortellingen om modernisering handler om byvekstens uunngåelighet, *urbanisering* kort sagt. Det var industrialismen som fikk byveksten til å eksplodere, og spørsmålet er da om avindustrialiseringen også vil bremse urbaniseringen. Et annet perspektiv er at vi nettopp i byene vi vil se konturene av ”det postindustrielle samfunnet”¹¹ – hva det nå enn inneholder. Det blir antakelig et samfunn i Bacons ånd, der kunnskap har på alle plan frambrakt innovasjoner og transformasjoner. Derfor kaller vi gjerne den epoken vi har beveget oss inn i informasjonssamfunn, kunnskapssamfunn o.l.. Men nøyaktig hva slags samfunn dette er, vet vi fortsatt ikke.

Byenes og bosettingsmønsterets framtid er vanskelig å forutsi, for mer enn tidligere er det de akkumulerte virkningene av folks valg som bestemmer hvordan samfunnet vil bli, ikke ”strukturer”, slik vi tidligere ofte tenkte. Vår viktigste ledetråd inn i framtidssamfunnet er derfor menneskene, *befolkningen*. Her kan vi også få hjelp fra en vitenskapelig disiplin som ikke er så redd for å si noe om framtida, nemlig demografien. Vi vet med nokså stor

sannsynlighet at de fleste nyttårsbarna som ble født 1. januar 2008 vil være med oss i 2025. Noen få vil ha blitt borte pga. en viss dødelighet, men den effekten kan vi regne oss til. Disse "nullåtterne" er barnebarna til "sekstiåtterne", og vi har grunn til å tro at denne kohorten vil være mer utdannet enn noen kohort tidligere. En stor del av disse 17-åringene står derfor foran et langt utdanningsløp som de må definere nærmere rundt 2025. Først må videregående skole fullføres, deretter en bachelor. Rundt 22 års alder må de bestemme seg om de vil gå videre: Master? PhD?

Både demografenes beregning av dødelighet og samfunnsforskernes forestilling om kunnskapssamfunnet er i en viss forstand spekulasjoner, men svært *nyttige* spekulasjoner. Det er faktisk slik at vi allerede i dag "kjenner" befolkningen over 17 år i 2025, for den er her langt på vei allerede! Gjør vi i tillegg noen antakelser om hvor mange barn som vil bli født framover, får vi faktisk et komplett av den framtidige befolkningen. Men kanskje har vi i for stor grad latt demografi være et spørsmål om *antall* hoder, men hva er inne i disse hodene? Vi kan ikke gi befolkningen en framtreddende plass i samfunnsutviklingen uten å spørre hva som er tidens tenkemåte, hva er den rådende mentalitet?

Må denne framtidsbeskrivelsen bli en utopi eller en dystopi? Her må vi satse på utopien, som for så vidt lever i beste velgående. Hensikten med prosjektet er jo å beskrive samfunnet anno 2060, slik at vi kan få et analytisk utgangspunkt for å analysere hvordan det kan møte morgendagens klimautfordringer. Her ligger altså dystopien på lur i form av klimakriser som i sin tur krever store samfunnsendringer, men de skal vi ikke bekymre oss for i første omgang. For dette scenariet skal forløpe uforstyrret av alle de klimapolitiske innsatsene vi allerede i 2007 er i ferd med å iverksette.

Det er altså et på mange måter urealistisk scenario vi tenker oss her, fordi det forutsetter at vi durer videre uten tanke på de tilpasningene klimautfordringene krever. Det er altså utopisk i den dobbelte betydningen av ordet: På den ene siden betyr utopisk noe ikke eksisterende, men som vi ønsker skal komme. På den andre siden betyr utopisk noe urealistisk, noe som ikke lar seg realisere. Det forsvarer likevel av at dette er et nyttig analytisk scenario

Framtidsbilder eller utviklingsscenarier?

I scenariolitteraturen skilles det mellom framtidsbilder og utviklingsscenarier. Det første er nærmest "snapshots" av framtiden, øyeblikksbilder av framtidige tilstander uten at det nødvendigvis er forklart hvordan vi kom dit. Holder vi oss til bildemetaforen er et utviklingsscenario en komplett "film" som bilde for bilde viser veien fra i dag til den framtidige tilstanden. Det ligger altså mer forklaring i et utviklingsscenariets fortelling, mens et enkelt framtidsbilde mer er å forstå som en visualisering av en framtidig tilstand.

I det scenariet vi legger fram benytter vi oss både av framtidsbilder og utviklings-scenarier. Fortid og samtid er beskrevet i del 1. Når vi forlater samtida, slik den er beskrevet i kapittel 2 og 3, skifter vi mellom utviklingsscenarier og framtidsbilder. Del II handler bare om framtida, og det starter med at vi i kapittel 4 leter fram de ”driverne” som gir den videre utviklingen kraft og retning. Det er altså et utviklingsscenario. I kapittel 5 presenterer vi et framtidsbilde av 2025, altså en ny tilstand. I kapittel 6 og 7 gjentas den samme skiftingen mellom utviklingsscenario og framtidsbilde, men nå med 2060 som det endelige mål..

Vi fortalte innledningsvis om prost Wilse fra Spydeberg, som våknet opp i 1979 etter en lang søvn som begynte i 1779. Han sovnet altså inn i agrarsamfunnet og våknet opp i industrisamfunnet på det høyeste. Ingen framskriving kunne forutsi denne tilstanden, for framskrivninger er bare forlengelser av fortiden (I sin enkleste form kalt ”ekstrapolering” – forlengelse av fortidas trender inn i framtida). Anvendt på agrarsamfunnet ville en trendforlengelse bare gi *mer* agrarsamfunn, og ingen overskridelse til et industrisamfunn.

Den amerikanske geografen Richard Florida gjør et tilsvarende tankeeksperiment i sin bok om ”den kreative klassen”.¹² Ta inn en mann fra gata i 1900 og plasser ham inn i virkeligheten anno 1950. Han ville ikke kjenne seg igjen: Bilene dominerte der det før var hester, fly beveget seg over himmelen, i hjemmene satt man klistret til TV. Alt var nytt. Ta så en mann i 1950 og plasser ham inn i virkeligheten anno 2000. Han vil nikke gjenkjennende til mange ting: Fortsatt pendler folk til jobben i biler, flyene er blitt flere og raskere, men er ellers ikke noen nyhet. TV har man fortsatt, nå med farger. Vi har fått mer av det meste – biler, flyreiser, TV etc. – men samfunnet er likevel det gode gamle.

La oss overføre tankeeksperimentet til vårt scenarioprojekt: Er Norge 2025 eller 2060 en gjenkjennelig variant av 2008, eller noe helt nytt? Går det en rett linje fra 2008 til 2060, eller har det skjedd dramatiske trendbrudd? Det er ikke innlysende hva som er svaret. På den ene siden kan vi hevde at vi allerede i 2008 er inne i det kunnskapssamfunnet som vi utvilsomt vil oppleve mer av i 2060. På den andre siden vil det også ha skjedd trendbrudd som gjør dette til et ganske annerledes samfunn. Vi satser på begge delene: Fram til 2025 får vi en mer velutviklet versjon av det samfunnet vi allerede kjenner, fram til 2060 er det blitt et helt annet samfunn.

Både den trendmessige forlengelsen av dagens samfunn inn i framtida, og den radikale transformasjonen av samfunnet forutsetter at det må ha skjedd noe. Enten er det bevisste *handlinger* som ligger bak endringene, eller så er det *hendinger* ingen kunne forutsi.

Handlinger har en hensikt, som er mer eller mindre klar på forhånd. Strategiske hand-

linger har en bevisst endrende hensikt, og springer som oftest ut fra mennesker eller organisasjoner med makt. I motsetning til disse har hverdagslivets handlinger mindre rekkevidde, i hvert fall hver for seg. Men mennesker uten makt kan oppnå stor makt om deres handlinger til sammen får utviklingen til å peke i en annen retning. Vi kan som konsumenter få storforretak til å endre sin produksjon, og som velgere kan vi tvinge politikken inn i helt nye spor. *Hendinger* er som oftest også resultat av handlinger. Den 11. september 2001 tilranet for eksempel en lite gruppe seg stor makt i New York. Men hendinger kan også være ikke-intenderte konsekvenser av handlinger – uhell, bivirkninger – som for eksempel i Tsjernobyl 1986. Hendinger som det ikke ligger handlinger bak kan være tsunamier, skred eller andre naturkatastrofer. I et scenario er hendingene noe som bare skjer, de ligger utenfor vår kontroll.

Vår scenariomodell gir altså plass til (1) befolkningen, (2) arbeids- og næringsliv, (3) bosetting og bygde strukturer og den generelle (4) mentalitet i epoken. Dette systemet er påvirket og endret av strategiske handlinger — og hendinger. Hvorfor disse faktorene og denne rekkefølgen i framstillingen, hvorfor den sterke vektleggingen av befolkningen? En idéhistoriker ville kanskje sagt at mentaliteten – tenkemåten – er det viktigste, mens en materialistisk økonom ville omvendt hevde at næringslivet er samfunnets basis. En geograf kunne insistere på betydningen av naturgitte vilkår, regionale fortrinn eller sammenbindende infrastrukturer.

Det 20. århundret ble utpekt til ”folkets århundre”, ikke minst på grunn av demokratiets definitive gjennombrudd. Skal vi tro forskere som Florida, Ridderstråle og Nordström¹³ er det folk det vil handle om i det 21. århundres næringsliv. Statistisk Sentralbyrå sier det samme: Av alle tilganger som kan settes inn i produksjon: råvarer, energi, kapital, bygninger, veier etc, er humankapitalen uansett den viktigste. Det er antakelig heller ikke noen storslåtte utviklingsstrategier som kan styre bosettingsutviklingen heller, men de valgene folk flest gjør kan få stor betydning. Derfor blir det viktig å forstå innbyggernes mentalitet

Men før vi kan gi oss i kast med framtidsfortellingen må vi legge et historisk og aktuelt grunnlag i del I, kapittel 2 og 3.

Del I:

Historie og samtid

Norge som annerledesland

2.

Den norske modellen Norge 1960

På sekstitallet var det planleggerne som eide framtida. Ved hjelp av stadig mer sofistikerte prognosemodeller kunne de skue inn i en stadig mer fjern framtid. Det faglige grunnlaget ble lagt av fagfolk på universiteter og høyskoler; økonomer, ingeniører, geografer og andre som konstruerte nye modeller og framskrivingsteknikker. Prognosene pekte mot en lovende framtid, en første versjon av det som senere ble kalt Annerledeslandet.

Planenes og prognosens epoke

I den nære etterkrigstid var *planlegging* et honnørord. På tjuetallet innførte sovjetiske kommunister en ny økonomisk politikk med femårsplaner, og dette ble også en sentral ide blant vestens sosialdemokrater.¹⁴ På trettitallet lanserte Ole Colbjørnsen og Axel Sømme sin treårsplan,¹⁵ og på førti- og femtitallet ble langtidsplanlegging institusjonalisert i statsap-paratet. Det var ikke bare *statens* inntekter som skulle budsjetteres, hele landet fikk nå sitt *nasjonalbudsjett*. I tillegg ble det laget perspektivanalyser og langtidsprogram med svært lange tidsperspektiv.

Om politikerne fulgte sosialøkonomenes keynesianske skjema, ville kapitalismens kriser være utryddet for godt – trodde man. På førti- og femtitallet hadde planstaten måttet prioritere invest-eringene, men på sekstitallet var tiden kommet for større konsum. Befolkning, økonomi, energi, transport osv. steg nå med årvisse prosenter som gjorde det mulig å forutsi framtida tem-melig nøyaktig. Prognosemodellene ble også videreutviklet i retning av regionene. Etter en prøvetid i Nord-Norge, ble det på sekstitallet innført et generelt apparat for distriktsutbygging. Den rådende mentalitet var svært optimistisk: Nå gikk nasjonen på skinner mot en bedre framtid! Optimismen spredte seg også i befolkningen. Det nye samfunnet skulle både være forskjellig fra det fattig-Norge vi kjente fra tida før krigen, men også forskjellig fra de rendyrkede kapitalistiske landene og de sentralplanlagte landene i det udemokratiske Sovjetimperiet. Det var en tredje vei, en blandingsøkonomi med både marked og samfunns-planlegging.

Når planleggerne satte seg i stevne kastet de gjerne fram spådommer langt fram i tid. I 1967 ble det for eksempel arrangert et seminar med temaet ”1987”, altså et forsøk på å drøfte forholdene tjue år fram i tid.¹⁶ I 1968 ble det holdt et større symposium om distrikts-planlegging i Det norske studentsamfund, dokumentert i boka ”Som det stiger frem.” Begge er blitt en standardreferanse til plantenkingen på sekstitallet.¹⁷

På seminaret la professor i kulturgeografi, Hallstein Myklebost, fram en førtiårsprognose 1960-2000,¹⁸ gjengitt i tabellen nedenfor. I tabellen har eleven (altså forfatteren) tillatt å supplere sin professors prognoser med de faktiske resultater. Det gir oss anledning til å diskutere hvor godt vi treffer med slike prognoser når tidsperspektivet er svært langt.

Tabell 1: Prognose 1960-2000, sammenstilt med faktiske resultater.

	Befolkning, tusen			Andeler		
	1960	2000	Resultat	1960	2000	Resultat
	Registrert	Prognose	Resultat	Registrert	Prognose	Resultat
Primærnæringene	274	125	90	19	7	4
Industrien	513	625	495	36	35	22
Tjenestenæringene	614	1050	1677	45	58	74
Yrkesaktive	1406	1800	2262	100	100	100
Yrkesprosenter				39	39	51
Befolkning	3591	4650	4478	100	100	100
Tettsteder	2050	3800	3400	57	81	76
Spredd	1540	850	1078	43	19	24

Kilde: Myklebost 1968; SSB statistikkbanken

Myklebost beregnet at befolkningen ble på 4,65 millioner i 2000, men den ble faktisk bare 4,47 millioner. I forhold til utgangspunktet er ikke det noen stor feil å bomme med 170.000 personer i en førtiårsprognose. Den demografiske tilstanden lar seg altså predikere relativt godt. Verre var det å beregne yrkesbefolkningen, for der ble hans anslag alt for lavt: 1,8 millioner mot faktisk 2,4 millioner. Av dette følger også tilsvarende feil i næringssammensetningen: Primærnæringene går sterkere tilbake enn han klarte å gjette, og det ble heller ikke noe av den framgangen som han forventet i industrien. Veksten i sysselsettingen i tjenestesektoren er grovt undervurdert.

Mange av disse ”feilene” skyldes ikke nødvendigvis at modellene er dårlige. Alle slike modeller forutsetter jo at det samfunnet man framskriver har mer eller mindre samme karakter i hele tidsforløpet. Endringer framtrer derfor som kvantitativ vekst eller nedgang, altså at vi får mer eller mindre BNP pr innbygger, konsum, biler, fjernsynsapparater etc. Men realiteten var jo at samfunnet anno 2000 ikke lenger var det samme som i 1960. Ikke kunne Myklebost vite at i nettopp det året han presenterte sin prognose begynte den langvarige tendensen med høye fødselstall å svekkes. Kvinnene ville ikke lenger føde så mange barn. De ønsket økonomisk likestilling og individuell frigjøring. Det var ikke lenger forenlig med husmorliv og store barneflokker.

Dette ga en lavere befolkning enn beregnet, men likevel steg yrkesbefolkningen sterkt. Hva hadde det seg? Forklaringen er igjen den samme: Kvinnene gikk ut i arbeidslivet

og yrkesbefolkningen kunne stige. Dette ga rom for en mye større vekst i næringslivet enn om arbeidet i hovedsak skulle vært utført av menn. At sysselsettingen i industriarbeid skulle falle, og slett ikke vokse som Myklebost antok, var naturligvis en stor overraskelse for den som forbandt modernitet med industri. Men den virkelige modernisering lå nå i servicesektoren, kvinnenens viktigste arena, og den nærmest eksploderte på sekstitallet.

Annerledeslandet på sekstitallet

Det var Rolf Jacobsen¹⁹ som i skapte begrepet ”Anderledeslandet.” Det skjedde midt mellom de to folkeavstemningene om EEC/EU. Han reflekterte over landets spesielle historie og geografi, og fikk det ikke helt til å passe inn i et europeisk mønster. Samtidig var dette en stillferdig hyllest til de institusjonene vi hadde skapt her hjemme.

Utlagt er derfor Annerledeslandet å forstå som m den snart realiserte sosial-demokratiske utopien på sekstitallet. På 1800-tallet ble den norske annerledsheten formulert som ”det norske systemet”, en stat som ikke avsto fra å gripe inn i markedet til fordel for ”det heles vel” – allmennhetens beste. Private og kommunale tiltak kunne i denne perioden motta gav-mild statsstøtte. Ved inn gangen til 1900-tallet vernet venstrebevegelsen om våre naturresurser, slik at de ikke skulle havne i utenlandske kapitalisters hender. Det var ”den norske modellen” som var i ferd med å vokse fram.

Etter siste krig gikk gjenreisning og modernisering hånd i hånd. I Arbeiderpartiets epoke ble nye industrier grunnlagt i statlig regi, og senere ble private industriutbygging gitt omfattende statsstøtte. Virkemidlene hadde stigende effekt i retning av periferien, og bidro dermed sterkt til å bygge ut en industribase i distriktene. Men i tillegg til denne ”produktivistiske” tendensen i sosialdemokratiet, fantes det en sterk velferdsdimensjon. Folk skulle være sikret inntekter i arbeid så vel som arbeidsløshet, og under sykdom og alderdom. Barn og ungdom fikk adgang til utdanning helt til topps, og gamle, pleietrengende mennesker skulle få omsorg i alderdommen.

I løpet av sekstitallet syntes utopien å være innen rekkevidde. Gjenreisningstida var over, og framgangen etter krigen var ikke noe kortsiktig blaff. Selve om femtitallet hadde gitt et lite tilbakeslag, kom det ingen dyp ”post-war depression”. Folk kjente seg sikre på at samfunnet beveget seg mot en rikere og tryggere framtid. Folketrygden av 1971 kronet den norske velferdsstaten. Sekstitallet var nærmest et preludium til det euforiske syttitallet der alt synes å utvikle seg til det bedre: Flere kom i arbeid, også kvinner, lønningene steg, konsumet vokste, bilsalg ble sluppet fri. Industrien ekspanderte, og så langt også byene.

Det kanskje mest bemerkelsesverdige med syttitallet var at flukten fra landsbygda så ut til å stoppe opp og vendes til en strøm i motsatt retning. Oslo og Akershus gikk ned i folketall, og i mange distriktskommuner kom flyttestrømmene på plussiden. Det så endelig

ut til at distriktspolitikken virket. Riktignok utløste araberstatenes oljeboikott en økonomisk nedgang, men den ble fortrøstningsfullt møtt med keynesiansk motkonjunkturpolitikk. Norge hadde nå oljeinntekter og kunne intervensjonere i økonomien sterkere enn noensinne.

1968 var et symbolsk viktig år, og ”sekstiått” er også blitt betegnelsen på dem som vant fram i tidens generasjonsskifte. Det var Gerhardsen-generasjonen som rådde i Arbeiderpartiet, men den møtte nå skarp kritikk fra en utålmodig venstreside – og fra et radikaliseret sentrum. I realiteten kom vel egentlig det norske ”1968” først 1972, for det var da duket for ny runde i den viktigste internasjonale saken av alle: Medlemskap eller ikke i EEC! I denne striden ble den norske modellen framholdt som et ideal i forhold til markedskreftenes Europa. Konstruksjonen av Annerledeslandet versjon 1.0 var i full gang. Det vi hadde bygd opp i Norge ville gå tapt om vi gikk inn i det som nå heter EU.

Sosialdemokratene hadde en stor del av æren for den norske modellen, men de tapte kampen om europaintegrasjonen. Det var sentrum-venstre som vant det norske folk, og det politiske resultatet ble en generell radikaliserings. Demokratisering og desentralisering var tidens viktigste slagord. Men på slutten av tiåret skiftet venstrevinden til høyrevind. Keynesiansk politikk rettet mot etterspørselssiden ble nå byttet ut med tilbudssidepolitikk – og en generell liberalisering. Statens intervensjonistiske rolle skulle bygges ned, ja, i foregangslandene – Thatchers UK og Reagens USA – skulle staten generelt bygges ned. Den store velferdsstaten var blitt en for tung bær for det frie næringslivet. I det nye regimets perspektiv framsto Annerledeslandet som noe som var for godt til å være sant. Det var en samfunnsform uten økonomisk bærekraft, og den måtte reformeres.

Men Annerledeslandet var en livskraftig selvforståelse. Under ”høyrebølgen” ble venstresiden konsolidert på forsvaret av den norske modellen. Posisjonene ble nå snudd. Den tidligere så endringsvillige venstresiden ble tilhengere av å bevare, mens den konservative høyresiden ble mer endringsvillig. I den skjerpde striden ble konstruksjonen/dekonstruksjonen av den norske modellen preget av idyllisering respektive demonisering. De som ville bevare forsvarte velferdsstaten som sikret sosial likhet, distriktspolitikken som skapte en viss regional balanse og de norske styringsinstitusjonene som skapte fred mellom arbeid og kapital. De som ville forandring ville demontere den forvokste staten, den kostbare satsingen på utkantene og de avleggse styringssystemene, markedet måtte i større grad regulere seg selv.

Det idylliserte Annerledeslandet sto tilsynelatende sterkt på slutten av syttitallet, som på mange måter var et høydepunkt for den norske modellen. Men idyllen ble raskt brutt. Internasjonalisering og tiltakende avindustrialisering fjernet et viktig element i næringspolitikken, som så langt hadde gått ut på å fremme industrivekst. Krisa ble lenge tolket som en konjunkturkrise, og den instinktive keynesianske responsen var intervensjon med subsidier

for å berge den kriseutsatte industrien gjennom bølgedalen. Noen særlig positiv effekt hadde ikke motkonjunkturpolitikken. Siden krisa dypest sett var en strukturell endring, virket bevaringen av gamle industrier som en hemske for en nødvendig strukturomlegging. Stilt overfor et formidabelt fornyingsbehov hadde ikke den makroøkonomiske planleggingen så mye å stille opp. At sysselsettingen faktisk steg gjennom tiåret, og i særlig grad i distriktene, var en heldig bivirkning av utbyggingen av velferdsstaten – i kommunene og regionene. Det var ikke distriktsplanene som plutselig hadde fått uventet effekt.

Planstaten forvitret, selv om Per Kleppe for en kort tid residerte på ”planloftet” – et planleggingssekretariat som nærmest var et eget minidepartement. Tiden for sosialøkonome-nes langsiktige prognoser var nå definitivt over, og langtidsprogrammene ble nå formet av sosiologer og statsvitere som Gudmund Hernes og Terje Rød Larsen. Da Kåre Willoch tok over i 1981 ble planleggingssekretariatet nedlagt.

3.

Europas rike utkant

Norge 2005

Etter planleggernes relative resignasjon ved utgangen av syttitallet har ikke lenger framtidsdiskursen tatt utgangspunkt i planstatens prognoser. Etter syttitallets trendbrudd med motorbanisering og avindustrialisering, var det åpenbart at samfunnet ikke lenger gikk på skinner mot én bestemt framtid. Det åpnet seg plutselig mange muligheter, og framtidstenkningen forflyttet seg til en disiplin som kunne ta hånd om mulighetene – scenarioskrivingen.

Etter planene kom scenariene

Årtusenskiftet var et magisk øyeblikk for framsynte, og mange scenarioanalyser hadde ”... mot år 2000” eller noe lignende i tittelen. Selve sjangerskaperen i Norge var ”Scenarier 2000”²⁰ som kom i 1987. Men etter hvert som vi nærmet oss denne fikserte framtiden – 2000 – ble egentlig tidsperspektivet kortere, og ingen våget å kaste seg ut i virkelig langsiktige scenarier. I tiden etter århundreskiftet handler framtiden om de nære årene – 2015²¹, 2020²² eller kanskje 2030²³ for de aller dristigste.

Den scenariotradisjonen vi har hatt i Norge er på mange måter en forlengelse av planstatens prognoser. På åttitallet fusket moderniseringsmaskineriet. I perioden 1960-1980 var industrien den dominerende næringen, selv om den nådde sitt klimaks. 1980- og 1990-årene vil bli husket som meglernes, børsspekulantens og eiendomsutviklernes tiår – kort sagt jappeårene, ”da Norge gikk av skaftet”, som en boktittel het.²⁴

Scenarier 2000 ble lansert i kjølvannet av jappeårene og den krisa som fulgte i bankvesenet på slutten av åttitallet. Den har tre budskap om framtida, tre utviklingsveier.

Det første scenariet har tittelen *Forvitring*: Det er en fortsettelse av vår industrielle utvikling basert på råvarer, men dette scenariet viser seg å ikke være en reell mulighet. Fanger som vi er i vårt ”VOG-syndrom” – sterk avhengighet av vannkraft, olje og gass – er vi dømt til å måtte akseptere fallende priser. Vi kommer til å flyte som en kork på verdenshavet, uten styring, et nordisk ”bananmonarki” i fritt fall. Dette er veien bort fra rikdommen, mot ny armod.

Det andre scenariet er *Omsorg*. Det bygger på det faktum at oljeinntektene, tross tilbakeslaget på åttitallet, ville gi oss store inntekter. Disse ville gjøre det mulig å lage en modernisert velferdssektor, ikke minst fordi den voksende skaren av velutdannede kvinner etter hvert ville dominere forvaltningen. Når husmødrene forlot hjemmene og gikk ut i arbeidsliv

vet, ville de ta med seg hjemmets og kvinnes verdier, og skape en omsorgskultur – derav scenariets utfyllende tittel: ”Omsorg i Olje”. Når kjønnsvippen vipper fordi kvinnen bytter side fra hjemmet til arbeidsplassen, skjer det altså en endring i verdier og mentalitet.

Det tredje scenariet er *Fornyelse*. Det gir på mange vis det generelle svaret på vekstproblemene etter 1980: Mer forskning, bedre utnyttelse av forskningen, mer omstilling, mer innovasjon. Det er forestillingen om kunnskapsindustrialisering som er budskapet, drømmen om høyteknologisk industri til erstatning for den råvarebaserte. Da dette budskapet ble formulert på midten av åttitallet framsto det som et paradigmeskifte, men siden har det blitt den gjengse tilnærmingen i Europa. Lisboa-erklæringen er den sterkeste manifestasjonen av dette paradigmet.

Scenarier 2000 ble grundig evaluert i 2000, og oppsummeringen var vel at utviklingen hadde ligget et sted mellom det andre og tredje alternativet. Vi kan vel neppe snakke om sterk vekst i velferdstaten, men Norge har sluttet opp om den. Noen nedbygging av de norske institusjonene har ikke kommet på tale. Når det gjelder verdiskapingsdebatten har Norge underskrevet erklæringene fra Bologna og Lisboa, og det fremste politiske målet er å høyne forskningen til OECD-nivå.

Samme år – i 2000 – kom også en ny scenariostudie – ”Horisont 21”. Den feide til side trusselen fra VOG-syndromet, og forestillingen om en nasjon i forfall. For nettopp i år 2000 inntok Norge en plass blant de tre rikeste nasjonene i verden. Det var noe som åpenbart hadde gått meget godt for Norge, og svaret var forbløffende nok våre naturressurser og de ressursbaserte næringene. Oljen løftet Norge, og derfor ble disse årene kalt *gullalderen*. Enda tydeligere ble dette etter at globaliseringen brakte Kina og India inn i råvaremarkedene som store kunder. De tre scenariene viste tre utfall:

Skipptaket – strategenes epoke, er et scenario inspirert av Rune Slagstad's historiske beskrivelse av de nasjonale strategene.²⁵ Norge i 2020 preges av et fornyet kompromiss mellom NHO og LO, og dette omsettes i en effektiv næringspolitikk som vitaliserer gamle og skaper nye næringer. Det oppstår en ny arbeidsdeling med forskning og kunnskapsproduksjon i byene, og vareproduksjon i periferien – særlig ved kysten. Havbruksnæringene og Hitra/Frøya framstår som forbildet på nyindustrialiseringen.

Mangfold – individualistenes epoke, beskriver et Norge i 2020 som preges av markedsdannelser og svekket stat. I det kompetansebaserte næringslivet ligger makten hos de velutdannede arbeidstakerne, som trekker mot storbyen – særlig Oslo. Mange av dem framstår som entreprenører og innovatører, og de skaper småbedrifter som vokser seg store. ”Oslofjordbyen” utvikler seg til en konurbasjon som strekker seg rundt fjorden.

Forvaltning – rentenistenes epoke, er et scenario bygd opp rundt den store eldrebølgen. De gamle kupper velferdsstaten, og de yngre må lide. De rike gamle gjør seg også sterkt gjeldene på markedet, og flere realiserer drøm om bolig i syden – enten det betyr ved Ska-gerak-kysten eller ved Middelhavet. Det er rett og slett et gammelmannstyre som innføres – et *geriokrati*.

Slik disse scenariene utlegges kan vi vanskelig forstå annet enn at forfatterne frykter individualiseringen og aldringen, men forsøker å samle støtte for de norske institusjonene, som strategene opererer i. Individualiseringen skaper et kaotisk mangfold, mens aldringen trekker ressurser vekk fra verdiskapingen til velferdsproduksjon. Skippertaket derimot, er en modell som revitaliserer de gamle sosialdemokratiske institusjonene som balanserer mellom ”verdiskaping” og ”velferd”, men det er underforstått at det må legges større vekt på verdiskapingen.

Forskjellene mellom disse framtidsstudiene blir altså disse: Norge har ikke forfalt, men har trådt inn i en gullalder. Den skyldes ikke egentlig forskning og inno-vasjon, som beskrives i fornyelsesscenariet fra 1987. Det er institusjonene, den norske modellen, som har gitt strategene et spillerom, slik det framstilles i 2000. Velferdstaten mottar større støtte enn noensinne, men det er ikke på grunn av de unge, velutdannede kvinnene på vei inn i arbeidslivet, men tvert om pga. de gamle gubbene på vei ut. Det genuint nye i 2000 er individualiseringen, som knapt var omtalt tretten år tidligere.

Annerledeslandet 2005

Det er lettest å få øye på det nye annerledeslandet i Oslo. Ser vi oss rundt i Oslo i 2005 er den mest markante forskjellen fra 1960 at det ikke ryker fra fabrikkpipene lenger. Generelt gjelder at jo større byene er, desto mer avindustrialiserte er de. Men industrien er ikke borte, den har befestet seg på landsbygda. Her holder den liv i et femtitall industrisamfunn som er det egentlige grunnlaget for distriktsbosettingen. Gode veier forbinder bygdebyer og industristeder med mellomstore og store byer, og i de mer perifere distriktene er det flyet som gjør transportarbeidet.

Men dette er bare de strukturelle drivkreftene i tiden. Skal vi forstå utviklingen fra det annerledeslandet som vokste fram på syttitallet, må vi også forstå hvilke verdier og tenke-måter som styrer menneskene i det nye århundret – kort sagt innbyggernes mentalitet. Dette verdigrunnlaget legitimerer også samfunnets institusjoner. Det dreier seg om statsinstitusjonene, om kommunesektoren, og om organisasjoner som ivaretar bestemte interesser, ofte i et korporativt partnerskap med staten.

Spenningsmomentet ved utgangen av syttitallet var om styringsmodellen gikk i oppløsning. Ville den keyensiansk planstaten helt miste grepet på utviklingen? Fortellingen om åttitallet handler i stor grad om et ”frislepp” – et ord som primært beskrev en deregulering av virksomhet som tidligere var strengt regulert, men som i metaforisk forstand kom til å bety en allmenn løssluppenhet. Kulturkritikeren Erling Legreid skrev om ”Da Norge gikk av skaftet,” mens kulturanthropologen Thomas Hylland Eriksen beskriver at ”Norway went crazy”. Slike karakteristikker kan bare forstås i kontrast til det regulerte Norge på seksti- og syttitallet. På et gitt klokkeslett stengte alle butikkene, kinoene, restaurantene, og byen la seg død. I en sketsj sender Monty Python en person for å utforske Oslo, men han må returnere med uforrettet sak fordi byen var stengt!²⁶

På åttitallet eksploderer bylivet. Butikkene fikk utvidede åpningstider, øl og vin flommet inn i morgentimene. Kulturindustrien tok over etter industrikulturen, som Fløgstad sier,²⁷ og konkret betydde dette at de overtok lokalene langs Akerselva og i Nydalen. Oslopressen ville ha det til at Oslo var blitt den mest vitale hovedstaden i Norden, og de andre (stor)byene i Norge forsøkte å henge med på den urbane vitalisering. Selv i bygdebyene ble det formulert som et problem at de manglet kaffebarer hvor det ble servert ”caffe latte”. Norge var i ferd med å bli postindustrielt eller postmoderne, ble det hevdet. Hans Magnus Enzensberger, som besøkte Norge i 1984, så med mistenksomhet på slike begreper. Men føyde likevel til: ”.. etter å ha sett en kjempemessig oljeplattform bli slept gjennom skodda i de ødslige fjordene i Rogaland, er jeg ikke så sikker lenger”.²⁸ Det er akkurat dette bildet vi finner på omslaget til 2003-utgaven av en norsk fagbokklassiker; ”Det norske samfunn”.²⁹

Enzensberger likte Oslo, men ikke på grunn av den nye tid, tvert om. For ham er Oslo en av de best bevarte byene med tysk byggeskikk, det Oslo som unnslopp den hardhendte funksjonalistiske reguleringen med høyhus og motorveier. Når Enzensberger skal karakterisere det norske samfunnet vet han ikke om han skal framheve trekk som tilhører fortid eller framtid, men ender med begge deler. Han griper da til 1800-tallshistorikeren Ernst Sars som lanserte uttrykket ”den norske utakt”. Norge går ikke i takt med de andre landene når det gjelder industrialisering og urbanisering. Den korte veien tilbake til bygdesamfunnet har skapt velvillighet til distrikter og bønder, som staten begunstiger med store overføringer. På den andre siden ser han at oljeindustrien og oppdrettsnæringene foregriper framtida. Nordmennene kommer haltende på etterskudd med tida, og er samtidig forut for den. ”Nordmenn er heimfødingar og kosmopolitter på en gang: Norge er i dag Europas største folkemuseum, men på samme tid et kjempemessig framtidslaboratorium”.³⁰

De som overtar etter industriarbeiderne er de såkalte ”jappene”,³¹ en nokså sammensatt gruppe av aksjemeglere og spekulanter, pengeflyttere og rådgivere. Jappene stilte ikke

sitt lys under en skjepp. Deres prangende konsum skapte både misunnelse og forakt – men ikke verre enn at hele nasjonen ble revet med i konsumfesten. Da åttitallet var over hadde det skjedd en endring i mentaliteten. Som Thomas Hylland Eriksen sier: ”Etter jappetiden ble det umulig å påstå at det var noen logisk sammenheng mellom ærlig arbeid og inntekt” (Eriksen 1993).

Et av de store moderniseringstiltakene på åttitallet var å omdanne velferdsstaten med nyliberalismens markedstenking. Høyrebølgen på åttitallet vokste fram på et ønske om å begrense statens omfang. På nittitallet handlet det mer om ”new public management” (NPM), at den offentlige tjenesteytingen skulle skje fra fristilte enheter som politikerne ikke skulle blande seg inn i. Inntektene skulle de i stor grad få fra ”kunder” som fritt kunne etterspørre hvilken institusjon de ville bruke – på trygdekassens bekostning. Forkjemperne for NPM kan knapt sies å ha nådd i mål med denne omdanningsprosessen, tvert om betyr politikken fortsatt mye. Og de reformene som ble gjennomført i velferdsstaten har ikke undergravd den, men tvert bidratt til at den har beholdt sin legitimitet. Dette blir i en fersk analyse av den norske modellen framhevet som nok et ”hamskifte”:³² Det første hamskiftet var industrialiseringen, som banet veien for moderniseringen. Det andre hamskiftet var klassekompromisset på trettitallet, som la grunnlaget for samarbeidslinjen i arbeidslivet og velferdsstaten. Det tredje hamskiftet har altså reformert velferdsstaten så mye at ordningene blir bærekraftige i en ny tid.

Dette hamskiftet har bidratt til at staten ikke bare fyller sin funksjon som garantist for velferden; den har også vist seg å være et bedre institusjonelt rammeverk for verdiskaping enn tidligere antatt. Under nyliberalismen oppsto det et ensidig press for å slanke staten, for å lette næringsliv fra en byrde det ikke kunne bære. Etter århundreskiftet har vi sett at oppgaver som utdanning, støtte under arbeidsløshet, attføring og lignende skaper en trygghet som gjør det lettere å utvikle og omstille økonomien. ”Den norske modellen” oppfattes derfor ikke lenger som næringsfiendtlig. Konklusjonen i den omtalte studien er tvert om denne: ”Det tredje hamskiftets modernisering av de nordiske modellene synes dermed å ha skapt sosiale og institusjonelle forutsetninger for en vellykket overgang fra industrisamfunnet til en post-industriell, global markedsøkonomi.”³³

Etter konjunkturedgangen fram til ca 1994 ble det igjen tid for lønnsvekst. Julen 2007 rapporteres det at nordmenn vil bruke tre ganger så mye til julegaver og julemat som svenskene. Annerledeslandet er i andre versjon i svært høy grad et forbrukssamfunn, og det er mer enn en gradforskjell som skiller det fra forbrukssamfunnet slik vi så det vokse fram på sekstitallet. Ivar Frønes er det nye Annerledeslandets samtidskronikør, og vi låner perspektiv fra ham når vi skal karakterisere de kvalitative forskjellene.³⁴

Til forskjell fra forbruket på sekstitallet, handler forbruket på nittitallet (og nulltallet etter århundreskiftet) ikke om behovtilfredsstillelse isolert sett. Konsumet må settes inn i en sosiokulturell sammenheng, der det like mye gjelder framkallelse av et individualisert *jeg* som å dekke et materielt behov. Konsumet skal vise hvem du er, hvem du ønsker å være. Mat og klær er tradisjonelt plassert på de lavere trinn i behovshierarkiet, som livsnødvendigheter, men kan heretter også ha betydning for det aller øverste trinn; selvrealiseringen. Ungdomstiden er blitt en tid for utprøving av verdier og stilarter, og dermed transformeres også betydningen av utdanningen, som skulle være ungdomstidens primære syssel. Siden ungdomstiden også skal ha plass til selvrealiseringsprosjektet, må perioden forlenges. Heretter handler ikke utdanning bare om å skaffe landet den kompetanse det trenger, den handler også om elevens eller studentenes individuelle behov. Etter videregående kan det bli snakk om et år på folkehøyskole for å drive med drama eller naturbruk. Studietiden skal også være tid for en moderne dannelsesreise – og den ultimate varianten er en jorden rundt reise.

Studie- og yrkesvalgene blir også påvirket. Å bli ingeniør er nerdete anno 2005, men å bli journalist eller regissør er kult. De unge er storforbrukere av moderne teknologi, men vil ikke utdanne seg i de vitenskapene som har frambrakt dem. I skoleverket har det oppstått akutt mangel på realfagkompetanse, og på lærerskolene kan en stor del av studentene ikke prosentregning. Den norske skolen gjør det dårlig i alle internasjonale evalueringer.

I verdiskapingsalliansen, der NHO og LO er kjernen, snakkes det mye om innovasjon: Utvikling av nye produkter og prosesser, utnyttelse av nye råvarer og salg på nye markeder. Det er en ingeniørkultur som etterspørres, kombinert med en gründermentalitet. Men den sitter langt inne i Norge. I 2010 er det 18 år siden landet sist var ute i en dyp krise. Og om vi i tillegg sier at vi må være rundt 18 for å skjønne hva krise egentlig går ut på, for eksempel fordi et familiemedlem eller en slektning var arbeidsløs, da må vi tilbake til dem som er født i 1974 eller tidligere for å finne en smule kriseforståelse. Norsk ungdom anno 2010 tror på en krisefri kapitalisme, noe keynesianerne har oppgitt forlengst.

Ungdommene studerer, men ikke spesielt intenst. Arbeidsuka er kort, og det er glissent i lesedsalene dagen etter lille lørdag. Gjennomsnittstudenten lever en nesten arbeidsfri tilværelse, som adelens sønner og døtre. Etter hvert som de gamle proletarer eldes har også de fått sansen for den samme livsformen. De vil også ha sin arbeidsfri periode i pensjonsalderen, før de blir så syke at livet mister all verdi. Det er dette vi kaller den tredje alder, de ”unge”, spreke eldre som vil drive med hobbyer, kanskje studere litt, være på hytta eller ta en jorden rundt tur, kort sagt ikke så forskjellig fra de unges arbeidsfrie tilværelse. Norske ungdommer er ikke ”sultne” som kinesere og indere, eller finner og irer, som har kjent fattigdommen eller motgangen på kroppen. For dem er utdanningen fortsatt en kilde til sosial mobilitet, og et bidrag til landets utvikling. I Norge nytter det ikke å komme med slikt lenger.

Del II:

Scenariet

En reise i framtidens Norge

4.

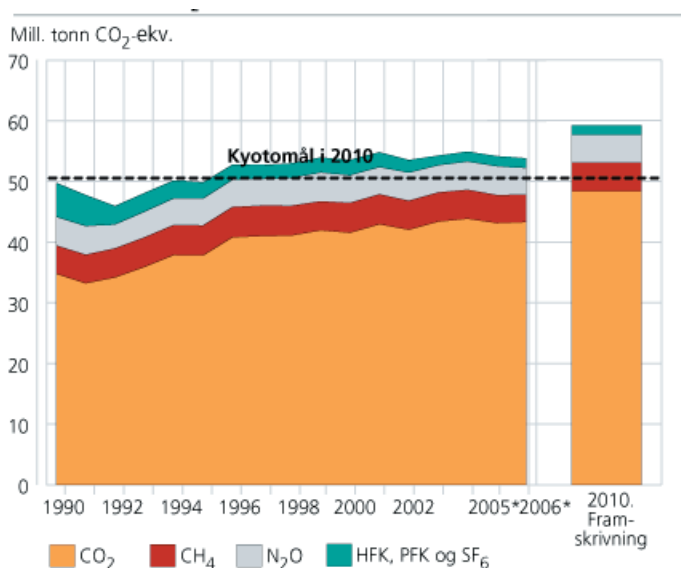
Sløvende velferd

På vei mot 2025

Tida etter årtusenskiftet var preget av stor bekymring for CO₂-utslipp og klima-forandring, men det varte ikke lenge før bekymringen ble fortrent. Det var ikke første gang. Andre og viktigere saker trengte seg på. For landets elite handlet det om å sikre verdiskapingen – få fart på bruttonasjonalproduktet, For vanlige folk handlet det om å få ta del i forbruksveksten, som var eventyrlig.

Klimapolitikken inn i glemselen

Fram til åttitallet var forurensninger synonymt med høyst lokale utslipp fra biler og fabrikk-piper. Slike utslipp kunne skape dårlige miljøforhold i nærmiljøet, men var ellers ikke til eksistensiell bekymring. På nittitallet ble også miljøpolitikken globalisert. Etter 250 år med industriell produksjon basert på fossilt brensel var oppsamlingen av CO₂ i atmosfæren blitt så stor at jorda mottar mer varme enn den klarer å slippe ut. Derfor er den største globale utfordringen å redusere utslippet av klimagasser dramatisk. Det er dette som er *klimapolitikkens* felt, utvilsomt den mest strategiske av alle utfordringer kommunene, regionene og nasjonen står overfor. Om jordas klima kommer i ulage, skjer det samme med økonomien.

Figur 1: Klimagasser – utslipp 1990-2006. Kilde: SSB

Norge utviste tilsynelatende stor klimastrategisk evne i tida fram til 2010.³⁵ Vi sluttet oss selvsagt til Kyoto-avtalen, og etter målsettingen til Stoltenberg II regjeringen (2005-2009) skulle målene overoppfylles. Avtalens krav var at Norges CO₂-utslipp ikke måtte øke med mer enn 1 prosent fra 1990 til perioden 2008-2012. Men regjeringen skjerpet denne målsettingen til 10 prosent reduksjon, altså 9 prosentpoeng større kutt enn den Kyoto-avtalen krevde. Også målsettingen fram til 2020 ble satt høyt; 30 prosent kutt i forhold til 1990. Dette var ti prosent mer enn EUs målsetting.

Men hvordan er så situasjonen blitt i Norge i 2025? Vi kan trygt fastslå at målene ikke er nådd. Løfter om reduksjon førte faktisk til at utslippene ble større? Hvordan kunne det skje? For den som hadde levd en stund og sett stigende og fallende ”miljøbølger” var det ingen stor overraskelse. Det hadde skjedd før, faktisk to ganger.

Første gang var da ”miljøbølgen” reiste seg mot slutten av sekstitallet. Denne bølgen skapte en helt ny forvaltningsgrein, et miljøverndepartement med ytre etater. Men det dreide seg stort sett om gamle oppgaver som før lå i andre departement, som nå ble samlet i det nye miljøverndepartementet. Oppgavene var mer innrettet på vern av natur og landskap, vann og luftresipienter, enn forbygging av de *store* miljøproblemene: Avskoging, reduksjon av artsmangfold, klimaendring. Ideene om en mer ambisiøs ressursplanlegging ble oppgitt.

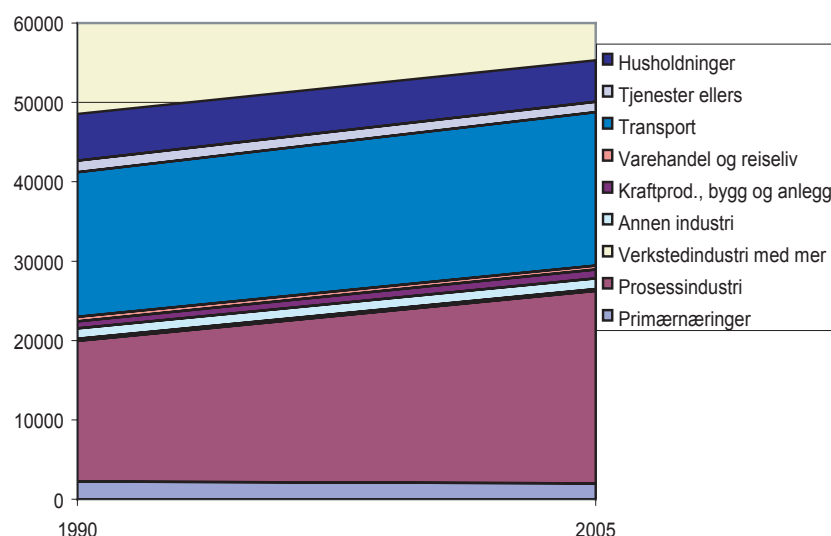
Andre miljøbølge kom ved utgangen av åttitallet, da ideen om bærekraft fikk sitt gjennombrudd. Verdenskommisjonens rapport fra 1987 betydde utvilsomt mye. I den sto det et kapittel om utslipp av klimagasser og mulige klimaendringer, som ga miljøproblemene et mer skjebnetungt preg. FN-rapporten ble her hjemme fulgt opp med en omfattende Stortingsmelding om tiltak i mange sektorer.³⁶ Den ble i svært liten grad fulgt opp, og de tjue årene som fulgte ble bærekraften gradvis svekket. Produksjon og konsum økte formidabelt, og klimagassutslippene likeså.

Tredje akt utfolder seg i årene etter 2007. Tjue år etter Brundtland-rapporten var det FNs klimapanel som kom med advarslene og satte dagsordenen. Kyotoavtalen foreskrev utslippsreduksjoner, som vi omtalte foran, og nasjonale myndigheter skjerpet kravene. Men i 2025 må vi fastslå at det har skjedd igjen, altså at ingenting har skjedd. Til tross for at man vedtok reduksjon, ble det vekst. Vi oppnådde ikke 30 prosent lavere CO₂ utslipp i forhold til 1990, men faktisk en liten økning! Petroleumssektoren veide tungt, men alle utslipp ble kompensert med kvotekjøp.

Årsaken til de dårlige politiske resultatene er mange: Ledende industriland som USA, Canada og Australia sluttet seg sent til avtalen, etter at den var godt utvannet. De store nyindustrialiserte landene – som Kina, India, Brasil – øynet nå muligheten til å endelig komme på

et høyere utviklingsnivå, og de ville ikke at forbruksveksten skulle hemmes av klimapolitikk. Den nasjonale politikken i mange land led under mangelen av en klar global politikk. Og den lokale politikken savnet klare nasjonale retningslinjer.

Selv om ansvaret for klimapolitikken primært ligger hos politikerne, bærer også markedsaktører og samfunnsaktører sitt ansvar. Det er bare å kaste et blikk på figur 2 som viser CO₂-utslipp etter kilde, og så skjønner man hvilke motstandere en klimapolitikk vil ha:

Figur 2: Utslipp av klimagasser etter sektor. Kilde: SSB statistikkbanken

- Nær halvparten av CO₂-utslippene kommer fra vareproduksjonen, og særlig bærer prosessindustrien et tungt ansvar. Tjenester som varehandel og reiseliv betyr mindre.
- Transporten teller som en egen sektor, en klar nummer to etter prosessindustrien. Denne sektoren omfatter både transport som næring og egentransport – altså privatbil.
- Husholdningene kommer som egen gruppe. Husoppvarmingen er en stor kilde til forurensninger – selv om mange bruker elkraft og ved som energikilde.

Motkreftene vant, og dermed ble det ikke så mye av de hjemlige klimagasskuttene. Desto mer kvoter måtte kjøpes ute for å berge Norges miljøære.

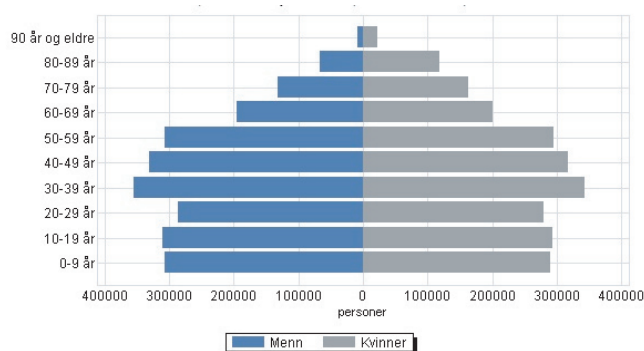
Demografisk bærekraft

En gjennomsnittlig nordmann forbraker mer ressurser og forurensner enn de fleste andre på jorden, og i dette perspektivet var det ingen skade skjedd om den norske befolkningen gikk noe tilbake, som den ville gjøre om innvandringen tørket ut. Men uheldigvis utviklet

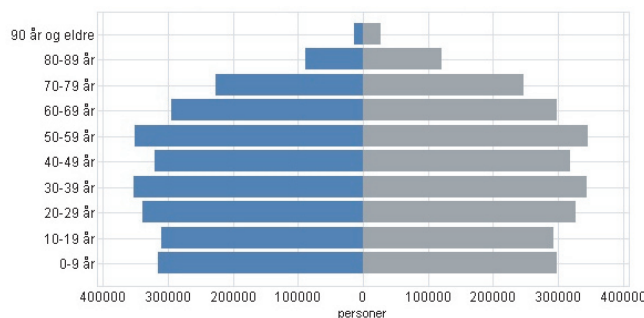
befolkningen en stadig mer skjev aldersstruktur, og dermed reiste stadig flere spørsmålet om demografien var bærekraftig (*bærekraft* var et honnørord i en tiden, og ble brukt i alle mulige sammenhenger).

Svaret ble stort sett negativt. De store kullene som kom til verden mellom 1943 og 1968 – den såkalte ”babyboomen” etter andre verdenskrig – gikk fra 2010 inn i pensjonistenes rekker. Alt i 2005 kunne vi derfor med stor statistisk sikkerhet beskrive en lang ”eldreboom” fra 2010 til 2035, regnet fra det året babyboomerne trådte inn i eldrebefolkningen (dvs. pensjonsalder på 67 år). Figurene nedenfor viser forskjellene mellom 2005 og 2025.

2005

2025

Figur 3: Befolkningspyramider for Norge 2005 og 2025. Kilde: SSB statistikkbanken

I 2005 domineres alderspyramiden av de tre aldersklassene mellom 30 og 59 år, altså den kohorten som er født mellom 1945 og 1975. I 2025 er disse flyttet to trinn oppover i figuren, og den blir markant mer topptung. Norge opparbeider en stadig større eldrebefolkning, og de yngre kullene er små.

I Norge gjennomføres det nå femårige folketellinger, den siste fra 2026. Disse folketellingene er ikke ”ekte” tellinger med nye skjema, men såkalte registerbaserte tellinger. De genereres altså av løpende statistikkproduksjon på flere områder, og det gir oss gode oversikter over rikets tilstand hvert femte år. Tabellen nedenfor oppsummerer de essensielle data

for befolkningsutviklingen i Norge fram til 2025, og hvordan denne befolkningen fordeles på aldersklasser, etnisitet og bosetting. Tabellen viser også omfanget av arbeidslivet innenfor de rammene som demografien satte.

Tabell 2: Befolkningsutviklingen 2005-2025

Norge	2005	2025	Andel	Endring 2005-25	
				absolutt	relativt
Aldersfordeling:					
0-20 år	1 198 361	1 211 804	23,3	13 443	1 %
20-66 år	2 804 068	3 112 839	59,7	308 771	11 %
67-80 år	390 779	638 027	12,2	247 248	63 %
80- år	213 155	247 356	4,7	34 201	16 %
Etnisitet:					
Etniske nordmenn	4 241 382	4 816 758	92,5	575 376	14 %
Innvandrere	364 981	393 268	7,5	28 287	8 %
Urbanisering:					
Tettsted	3 578 673	4 332 020	83,1	753 347	21 %
Spredt	1 027 690	878 006	16,9	-149 684	-15 %
Befolkning	4 606 363	5 210 026	100,0	603 363	13 %
Jordbruk, skogbruk og fiske	79 456	66 681	2,6	-12 775	-16 %
Olje- og gass, rørtransport	30 163	50 137	2,0	19 974	66 %
Industri og bergverksdrift	267 180	235 071	9,2	-32 109	-12 %
Kraft- og vannforsyning	15 039	14 303	0,6	-736	-5 %
Bygg og anlegg	160 440	159 513	6,3	-927	-1 %
Varehandel, hotell/restaurant	421 756	453 506	17,8	31 750	8 %
Samferdsel	157 760	153 252	6,0	-4 508	-3 %
Finans og forretningstjenester	292 028	397 994	15,6	105 966	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	178 326	218 490	8,6	40 164	23 %
Offentlig sektor	693 899	798 732	31,4	104 833	15 %
Arbeidsplasser	2 296 047	2 547 679	100,0	251 632	11 %

Kilde: Folketellingen 2025³⁷

Norge har relativt lite å klage over når det gjelder demografisk livskraft, for her har fødsels-tallene holdt seg høyt, rundt 1,9 fødte barn pr. kvinne. Tallene er noenlunde de samme i Finland, Sverige og Danmark, og dette blir ofte sett som en seier for ”den nordiske modellen.” Norske kvinner arbeider mer enn i Europa ellers, men det går ikke dramatisk ut over barnefødsleene. I Europa ellers har fødselstallene ligget rundt 1,5 fødte barn pr. kvinner, så der kan man snakke om en populasjonskrise. Men til tross for at kvinnene i Norge fødte relativt mange barn, var det ikke nok til å oppnå reproduksjon – altså en stabil befolkningsvekst. Det var heller ikke nok til å framskaffe hender og hoder til det arbeidslivet som utviklet seg under den første kvartpart av det 21. århundret. Løsningen ble derfor å holde innvandringen på høyt nivå.

Tabell 3: Den norske befolkningen 2025, med og uten innvandring

År	2025	
	2005	Uten innvandring Med innvandring
Innbyggere	4.606.363	4.816.758 5.210.026
Endring		210.395 603.663
Prosent		4,60 % 13,10 %

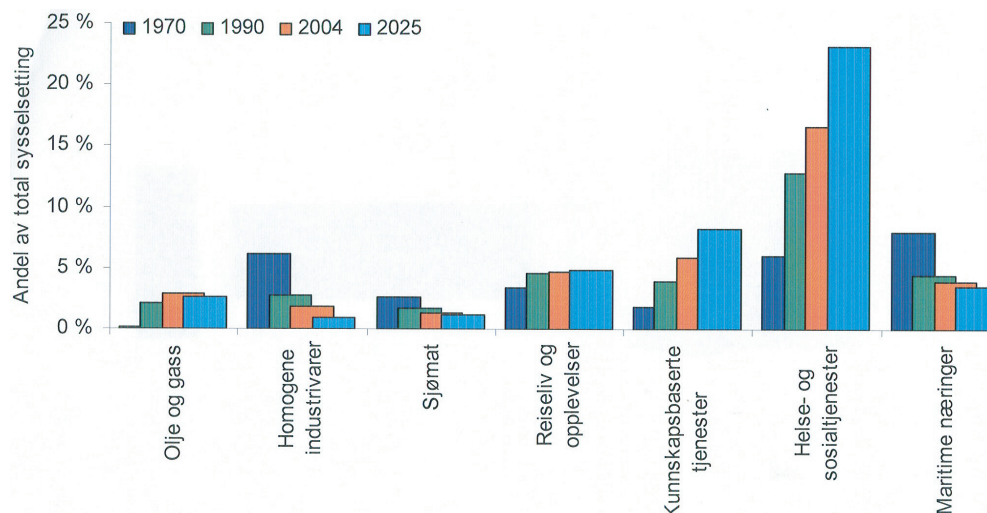
Kilde:: SSB: Folketelling 2025.³⁸

Vi kan i ettertid beregne hva denne innvandringen faktisk har betydd for Norge (se tabell 3). *Uten* innvandrigen hadde den tjueårige veksten vært på 4,6 prosent, dvs 211.000 nye innbyggere. *Med* innvandringen er veksten blitt nesten tre ganger så stor, 13,1 prosent, altså en tilvekst på 604.000 innbyggere. *Det* er noe å fordele over det kommunale Norge og de underbemannede helse- og sosialsektorene.

Næringsliv med stort arbeidskraftbehov

De tjue årene mellom 2005 og 2025 har gitt både nedtur og opptur. Etter den lange høykonjunkturen ble tiden rundt 2010 preget av en viss nedgang, men fram mot 2020 var en kraftig høykonjunktur igjen etablert. Norge framsto på mange måter som den heldige nasjonen. Råvarebaserte næringer var av gårsdagens futurister (Hompland 1987) spådd en dyster framtid, men de opplevde faktisk en liten ”gullalder” (Lunde, et al. 2000). Globaliseringen skapte gode priser for norsk industriproduksjon, samtidig som prisene på importerte forbruksvarer falt. Norge fortsatte omdanningen til en kunnskapsbasert serviceøkonomi, og etterspørselen etter arbeidskraft ble meget høy. Med den gunstige veksten i befolkningen har vi fått en nesten like stor vekst i yrkesbefolkningen.

Sett fra politisk ståsted var det naturlig å gi prioritet til de eldres etterspørsel etter tjenester, og behovet for offentlige omsorgstilbud i helse og sosialsektoren var enormt. Det ble på forhånd beregnet at helse- og sosialtjenester ville kunne legge beslag på opptill 25 prosent av arbeidsstyrken (se figur 4) hvis alle behov skulle dekkes av en allerede tungt belastet velferdsstat.³⁹ Det ville rett og slett overskride den offentlige finansieringsevnen, og dessuten begrense veksten i næringslivet. Arbeidskraften trakk uansett mot de næringene som ga de beste vilkårene, og det var i stor grad den private sektoren. Likevel: Arbeidsstyrken har fra 2004 til 2025 vokst med om lag 11 prosent, og den vokser videre. Som vi ser av tabellen har den offentlige sektoren vokst med 15 prosent, og eldreomsorgen har lagt beslag på en stor del av tilveksten. Dermed ble næringsutviklingen til en viss grad rammet, som vi skal komme tilbake til

Figur 4: Etterspørsel arbeidskraft i noen næringer i 2025. Kilde: Econ (2007)

Den konstante knappheten på arbeidskraft ble altså dempet med innvandring. I prinsippet skulle dette kunne skje med målrettet akkvisisjon av arbeidskraft til de sektorene som rekrutterte dårligst, men en slik tilnærming måtte oppgis som uetisk. De landene som skulle avgi kompetent arbeidskraft hadde et skrikende behov selv. Norge henter derfor primært innvandrere fra EØS-området, der det er fri arbeidsvandring, og fra flyktninger og asylsøkere som får varig oppholdstillatelse.

Vi så i tabell 2 at de vareproduserende næringene har vært kontraktive i perioden (ikke medregnet olje- og gassektoren). Globaliseringen har i noen grad økt etterspørselen etter råvarebaserte produkter, men veksten er hovedsakelig håndtert med mer effektiv teknologi. Sysselsettingen i industrien har derfor fortsatt å falle, uten at noen har sett dette som et stort problem.

Det er tjenestesektoren som har gått fram, og særlig de kunnskapsbaserte tjenestene (finans og forretningsmessig tjenesteyting). Men også andre private tjenester er i god vekst. Hvor mye bedre næringsutviklingen hadde vært om arbeidskrafttilgangen var større, vet vi ikke. Men det vi vet er at noen næringsgreiner rapporterer om så store problemer med å rekruttere folk at det har hemmet verdiskapingen.

Reiselivet har opplagt vært en sektor som kunne vært større om arbeidskrafttilgangen hadde vært tilfredsstillende. Men lønnsnivået er dårlig, og nordmenn søker seg vekk fra næringen. Hoteller og restauranter bekvines derfor i økende grad av asiater. Også fiskeoppdretter har konstant klaget på arbeidskrafttilgangen, men bedriftene ligger i stor grad i perifere strøk som oppfattes som lite attraktive. Som i industrien ellers, er det ny teknologi og automatisering som er blitt løsningen. I landbaserte primærnæringer er avgangen kommet så langt at det ikke er noe arbeidskraft å hente lenger.

Bosetting og bygde strukturer

Med bygde strukturer forstår vi alt som skiller et moderne kulturlandskap fra fortidens naturlandskap. I agrarsamfunnet var det gårder med innmark og utmark som var dominerende bygde strukturer, og et lite antall ganske små byer. I industrisamfunnet er byene langt mer framtrедende, og et stort antall "tettsteder" som også regnes til det urbane Norge. Mellom byer, tettsteder og næringsområder går det et tett nettverk av infrastrukturer. Begrepet *infrastruktur* betyr egentlig det som ligger under – det som er usynlig fordi det er nedgravd i bakken. Her finner vi vann og avløp, elektrisitetsnett og diverse elektroniske nett. Over bakken dominerer høyst synlige infrastrukturer som veier og jernbaner, flyplasser og havner. By- og tettsteds-systemet samt næringsområder i bygd og by kan slik sett gjerne kalles *suprastrukturen*,

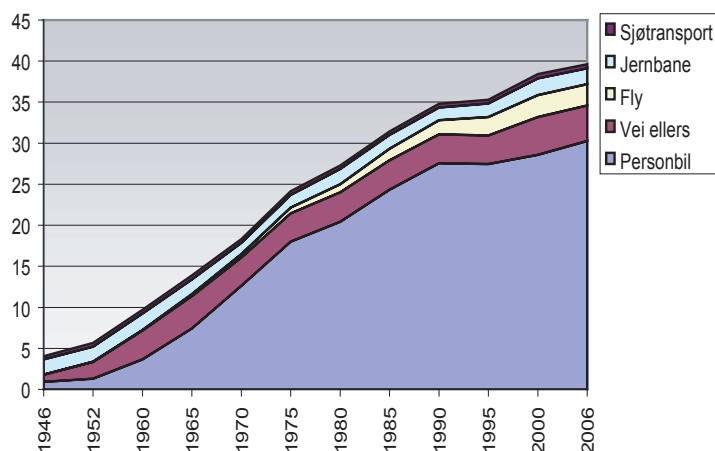
Et framtrедende trekk ved Norge 2025 er at en stadig større andel av nordmennene bor urbant. Tettstedsbefolkningen, som i Norge brukes som et uttrykk for urbaniseringsgraden, har i 2025 nådd hele 83 prosent, fem prosentpoeng mer enn i 2000. Vel 750.000 nye byboere har det blitt på disse tjue årene. Vi kan altså si at by-Norge nesten er blitt et Oslo større i løpet av disse 20 årene, og det er en eventyrlig byvekst. Det er faktisk også storbyene Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø som har stukket av gårde med mesteparten av denne tilveksten. Det bygges mye i og rundt disse byene, og bopreferansene peker rett inn mot bysentrum.

Den spredtbodde befolkningen har gått tilbake med 150.000 innbyggere, en nedgang på 15 prosent. Nedgangen skyldes demografisk betraktet fraflytting og høy alderdommelighet i distriktene, men det fins også en motstrøm av innflyttere og tilbakeflyttere. Denne mot-strømmen var sterkest under lavkonjunkturen rundt 2010, mens det under høykonjunkturen etter 2020 registreres fornyet urbaniseringstendens. Den underliggende tendensen er den fortsatte tilbakegang i primærnæringene, nærmest deres desimering. Nedgangen i den spredt-bodde bosettingen er en god indikasjon på tilbakegangen i distriktene, selv om skillet tettsted/spredt ikke er identisk med sentrum/periferi. Mange som velger byen som arbeidssted, har gjerne bopreferanser som peker mot bygda. De slår seg gjerne ned i små bygdebyer – eller i helt spredt bosetting. Å overta nedlagte gårdsbruk er populært.

Likevel skjer det i perioden under ett en nokså entydig forskyvning i bosettings-mønsteret i retning byene, særlig de større byer. Klart sterkest er veksten i stor-byene, deretter følger de mellomstore byene og småbyene. I mindre tettsteder er det ofte tilbakegang, omtrent på linje med den spredte bosettingen. De minste tettstedene kan knapt kalles urbane i det hele tatt. Både by og land har det til felles at bolig og arbeidssted ligger til dels langt fra hverandre. I distriktene skjer mesteparten av jobbveksten i små bygdebyer og kommunesentra, og folk i

omlandet må gjerne pendle. Den delen av bybefolkningen som ikke finner plass i de dyre bolig-prosjektene i sentrum søker gjerne til nye boligfelt i en viss avstand fra bysentret, og tar den byrden det er å pendle. Hverdags-mobiliteten har derfor vært raskt stigende, i tråd med trenden fra slutten av det 20. århundret.

I 1946 beveget hver nordmann seg i gjennomsnitt fire km hver dag. Det meste av dette skjedde på jernbane, eller med sykkel og spark. Bilen var et helt underordnet transportmiddel. I 2006 beveget hver nordmann seg om lag 40 km pr dag, altså en tidobling på seksti år. Bilen står nå for tre fjerdedeler av dette transportarbeidet, deretter kommer busstransport og andre myke transportformer.

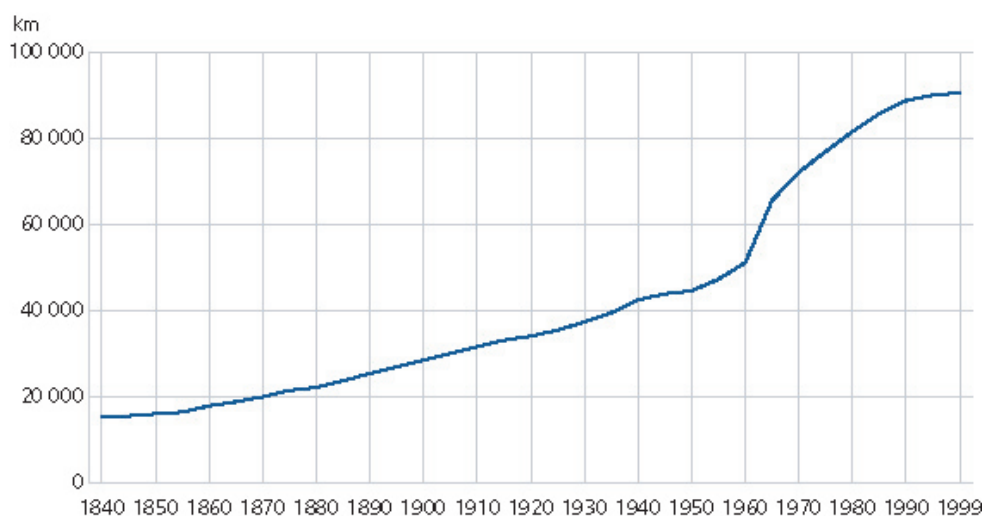
Figur 5: Nordmenns daglige transport: km. pr. person pr. dag. Kilde: SSB

Veksten i bilbestanden steg sakte fram til 1960, da bilsalget ble sluppet fri. Så eksplo-derste det, og i 1976 passerte vi for første gang en million privatbiler. I 2005 nærmet tallet seg 2,5 millioner. I Norge hadde vi da drygt 500 personbiler pr tusen innbyggere, altså disponerer mer enn annen hver person bil. Om lag 70 prosent av husstandene disponerte bil i 2005, og mange hadde mer enn én bil. Det er derfor ikke unaturlig at veksten dempes etter 1990, da vi må anta at et metningsnivå er nådd. Bilparkens størrelse pr. tusen innbyggere varierer imidlertid ganske mye mellom regionene. Lavest ligger Oslo, Finnmark og Nordland. I en tetgruppe ligger Akershus, Hedmark og Buskerud. Her nærmer biltallet seg 600 pr. tusen innbyggere.

Også varenes mobiliteten har økt voldsomt. Like etter krigen utgjorde den nasjo-nale godstransporten vel 4000 millioner tonnkilometer, i 1992 var tallet syvdoblet til nesten 29.000 millioner tonnkilometer. Det vi kaller globalisering er i sin fysiske kjerne en enorm vekst i varetransport verden over. De tek-no--logiske forutsetningene for globaliseringen er

datateknologi og containere. Denne veksten i varetransporten er merkbar på alle infrastruk-
turer: På vei og jernbane, på skip og i havner.

De infrastrukturelle forutsetningene for denne mobiliteten er primært utbygging av
vei. I femtiårsperioden fra 1960 til 2010 er veilengden praktisk talt doblet, fra 50.000 km til
nærmere 100.000 km, og kurven i figur 6 har en form som ikke kan etterlate tvil om at det er
privatbilismen som er driveren. Utbyggingen etter 2010 har i hovedsak skjedd som oppgra-
dering til motorvei, fortrinnsvis klasse A med fire felt. Jernbanen har i samme periode vært
kontraktiv med fallende lengde. I 1946 var jernbanelengden på om lag 4.400 km, hvorav ca
en seksdel var elektrifisert. I 2010 er jernbanelengden ca 4.000 km, og 2.500 er elektrifisert.
I de mest tettbodde byfeltene bygges det dobbeltspor.

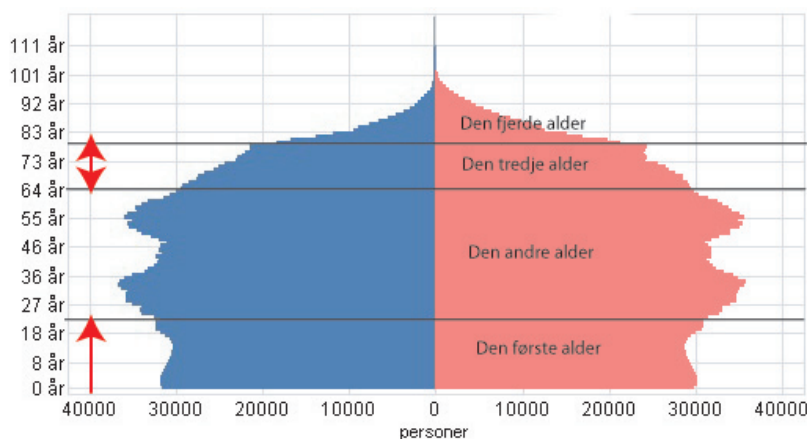
Figur 6: Den samlede veilengden i Norge, 1840-1999. Kilde SSB

Mentalitet i endring

I det gamle samfunn var man barn/ungsom eller voksen, og skillelinjen gikk ved konfirma-
sjonen. Da ble alle guttene brått kastet ut i arbeidslivet, hvor de ble til pensjonsalderen. For-
ventet levetid tilsvarte den gang noenlunde med pensjonsalder, slik at de færreste hadde noe
langt liv som pensjonister. To fundamentale hendinger har endret dette.

Den ene er utdanningsekspløsjonen, som har gjort videregående skole allmenn, og
høyere utdanning vanlig også blant barn av foreldre som ikke er akademikere. Studietiden
er dermed blitt noe mer enn en ren utdanningsfase, den er en komplett livsfase forbundet et
fritt ungdomsliv. Konsekvensen er at ungdomstiden har en tendens til å forskyves inn i vok-
sen-livet, slik der er illustrert i figur 7. Yrkesdeltakelsen blant unge voksne i tjueårene faller.
Mange av dem som vil få med seg den høyeste utdanningen man kan oppnå, forsker-utdan-
ning, er ikke klar for yrkeslivet før henimot trettiårsalderen.

Den andre hendingen, som igjen er resultat av mange samfunnsendringer, er den økte levealderen. Den innebærer at en voksende andel av befolkningen kan vente et forholdsvis langt liv som pensjonister. I de første pensjonistårene kan de fleste regne med å være relativt friske og aktive, og mange ser fram til denne livsfasen. De ønsker også å gjøre ”den tredje alder” så lang som mulig, for i den fjerde alder venter sykdom og opphold på sykehus og aldersbolig.

Figur 7: Alderspyramiden og de fire aldre

Den andre alder – den yrkesaktive fasen – kommer altså i skvis mellom ungdommer som utdanner seg stadig lengre, og modne voksne, som vil framskynde pensjonstiden så mye som mulig. Vi kan ikke se dette annet enn som et sunnhetstegn. For første gang i historien er det en allmenn tendens at de gamle kan nyte sitt otium. Otium er latinsk og betyr fritid, ledigang; fred, hvile. Hvem unner ikke de eldre det? Men de eldre selv vil ikke være passive, men aktive. De eldre kan nemlig være både friske og selvhjulpne, ja, de har sågar kapasitet til å hjelpe barnebarn med foreldre i tidsklemma, eller eldre venner og slektninger som har havnet i den fjerde alder. Og de unner seg mer reiseliv enn tidligere.

”Den fjerde alder” er et begrep som ble skapt blant historikerne for å forklare den tilstanden som oppstår med virkelig høy levealder. Begrepet er senere anvendt i helse- og sosialforskningen.⁴⁰ Tanken er den relativt friske perioden i den tredje alder må ta en ende, og det er overgangen til den fjerde alder. Da er vi altså i mye større grad pleietrengende.

5.

Et mye rikere samfunn

Norge 2025

Vi har beskrevet hvordan utviklingen gjennom det første kvarte århundret i det nye millennium. Rundt 2025 står oljeaktivitetene på sitt høyeste, og vi kan så smått begynne sluttevalueringen av hva oljen gjorde med oss. Norge er på sitt rikeste. Det er i boligfeltene i forsteder og småbyer denne rikdommen kommer best til syne. Prangende villaer, velstelte hager og kraftfulle firehjulstrekkere vitner om stor rikdom. Uheldigvis viser undersøkelser at vi ikke er blitt mer lykkelige.

Kommunalt mangfold

Det har ingen hensikt å forsøke å tegne *ett* bilde av det rike Norge anno 2025. En statistisk presentasjon av Norge som helhet er kun interessant som en nasjonal referanse, for i virkelig-hetens Norge finner vi stor variasjon – lokalt og regionalt. Ofte blir disse geografiske variasjonene ofte undertrykt, fordi vi angivelig kjenner enda sterkere tilknytning til nasjonen. Men om det er slik, betyr det neppe at region og lokalsamfunn betyr lite. Tvert om.

Norge er en ung nasjon. Vi feirer vår 17. mai som nasjonaldag fordi vi på nettopp denne dag, i 1814, løsrev oss fra kolonimakta. I mer enn 400 år hadde vi vært en koloni under Danmark, men siden vi gikk fra danskevelde til svenskdominert union var ikke frigjøringen fullbyrdet før 1905. Selvstendigheten ble midlertidig opphevet med den tyske okkupasjonen, men etter bare fem år kunne jubelen slippes løs igjen. Etter tre slike ”frigjøringer” framstår vi som en tilsynelatende homogen nasjon.

Men det var nettopp i en 17. mai-feiring antropologen Julian Kramer⁴¹ plutselig så likheten med tilsvarende feiringer i Afrika: Med kvinner og barn som aktive festdeltakere, kledd i fargerike drakter. I Afrika markerte bunadene stammetilhørighet, i Norge regional opprinnelse. Og da sniker det seg inn en tvil om hvor homogent Norge egentlig er. For i tillegg til draktene, markerer også dialektene regionale forskjeller, som til dels har vært grunnlaget for regionale stridigheter mellom utkant og sentrum. For å dempe spenninger og mobilisere regionene for nasjonen, ble det tidlig innført et lokalt og regionalt selvstyre. Både grunnloven av 1814 og formannskapslovene fra 1837 var institusjoner som lå forut for sin tid, i hvert fall kunne ikke Danmark eller Sverige matche disse. Under nasjonsbyggingen trakk eliten fram regionale figurer som ble stilt fram var egentlig en *regional* kultur, ikke en nasjonal. Samtidig ignorerte de samme nasjonsbyggerne andre mulige representanter for det norske, for eksempel fiskerbønder i vest og nord. De passet ikke inn i nasjonsbyggingskonseptet, men de skulle

senere stå fram som regionbyggere av beste sort.

Landsdel, fylke og kommune er sterke identitetsregioner, men når identitetsfølelsen testes i forhold til nasjonen er det den som vinner.⁴² Men lokale og regionale organ blomstrer, om enn i ulik grad. Tre forsøk på å regionalisere Norge har alle strandet. Reformen som innebærer å overføre statsmyndighet til regionene blir oppfattet som illegitim ”føderalisme”, og blir i Norge unisont avvist av både statsforvaltningen og stortingspolitikerne. De har lite nok makt som de har. Derfor er det kommunene som spiller hovedrollen i kommunesektoren, mens fylkeskommunen er den vingeklippede regionen.

Norge ble aldri en føydalnasjon med slott og len, der føydalherren hersket over et antall landsbyer som fikk beskyttelse fra borgen. Det er slike len som ble grunnstammen i de europeiske regionene. Norske bønder ble tidlig selveiere, og i dag bygger deres etterkommere nye landsbyer med nye slott. I bygdebyen eller boligfeltet – eller i de nye hyttebyene ved fjord og fjell – der utsier nordmannen sitt dyptfølte ”my home is my castle.”

“Petroleumsvikrsomhetene i Nord-sjøen gjør at vi som nasjon blir rikere. Regjeringen mener at en i første rekke må benytte de nye muligheter til å utvikle et kvalitativt bedre samfunn. En bør unngå at resultatet bare blir en rask og ukontrollerbar vekst i bruken av materielle ressurser uten at samfunnet ellers blir vesentlig endret.”

Det er derfor dette må bli en topografisk reise, for det er ved å gå ut i lokalsamfunnene og byggefeltene vi kan registrere velstanden. Som evalueringsgrunnlag bruker vi dette sitatet fra ”oljemeldinga” fra 1974, lagt fram av finansminister Per Kleppe.⁴³ Og vi må med en gang presentere vår hypotese: Norge er ikke blitt et endret samfunn, et annerledesland. Det kan ikke beskrives som så mye *kvalitativt* bedre, men det er definitivt *kvantitativt* rikere. Kvantiteten springer oss i øynene alt når det gjelder den kommunale strukturen. Til tross for at kommunikasjonene er bedre enn noensinne, er kommunene like små. Det later til å være en verdi i seg selv å ha flest mulig kommunale enheter i Norge. Vi kunne kanskje ventet at kommunene sluttet seg sammen til større enheter og fylte det regionale rommet – f.eks. i form av funksjonelle byregioner – men det har ikke skjedd. Kommunefusjoner er en frivillig sak – det bestemte Stortinget for snart tretti år siden (1995) – og slik skal det være fortsatt. Bildet av kommune-Norge anno 2025 er derfor til forveksling lik bildet fra 2010. Nordmennene er og blir lokalorienterte.

Det er ved å gå ut i lokalsamfunnene vi får et virkelig bilde av vårt mangfoldige land. I de åtte lokale historiene som følger er vår framgangsmåte å undersøke hvordan de fire valgte dimensjonene virker sammen: Befolkning, næringsliv, bygde strukturer og mentalitet. I kjernen ligger framskrivninger av befolkning og næringsliv som gir et konsistent statistisk bilde av noen viktige kvantitative aspekter ved framtida.

Fredrikstad – postindustriell avlastningsby?

Fredrikstad har en lang historie. Den første byen i Østfold var Sarpsborg, grunnlagt av Olav den hellige alt i 1016. I 1537 ble borgen erobret av svenskene og byen brent ned, men kongen beordret den gjenoppbygd i 1569, der Fredrikstad ligger i dag. Sarpsborg var likevel ikke ute av historien, for i 1939 fikk bebyggelsen igjen bystatus. Langsomt begynte nå de to byene å vokse seg sammen til én by. Her skal vi konsentrere oss om Fredrikstad kommune som er en svært tidstypisk by i 2025. Det er faktisk mye å lære om den nye tid ved å studere denne byen.

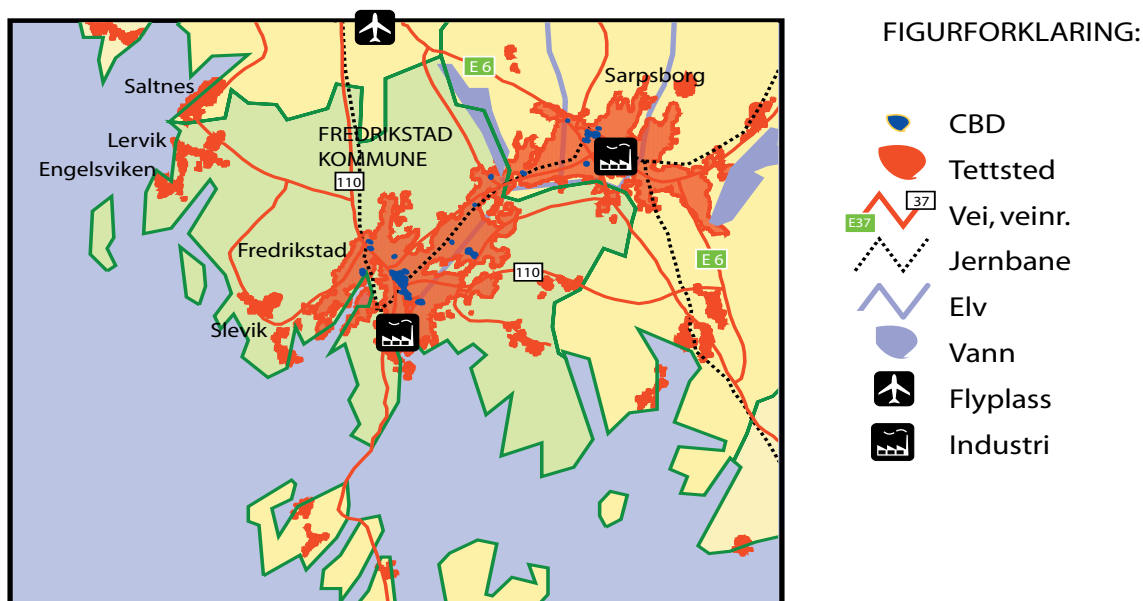
Historien om plankebyen

Både Sarpsborg, Fredrikstad og Halden oppsto pga. forsvarsanlegg. Under eneveldet var det altså nasjonale militærstrategier viktige for oppkomsten av byene, men etter 1905 mistet de helt sin militære betydning. Det gjorde for så vidt lite, for da hadde en rivende industrialisering kommet i gang: I Fredrikshald (Halden) ble det anlagt bomullspinneri. I Fredrikstad førte bortfallet av sagbruksprivilegiene (1860) til etablering av nye sagbruk drevet av dampkraft. Dermed flyktet sagbrukene fra Drammenselva til Østfold, og Fredrikstad ble den store ”plankebyen”.

Drammen beholdt en tid sitt ry som ”cellulosebyen”, men det varte ikke lenge før det fantes treforedlingsbedrifter i østfoldbyene også. Den største ble etablert ved Sarpsfossen, der Kellner Partington etablerte seg i 1889. Tjue år seinere var dette vår største industribedrift. På 1900-tallet vokste det også fram en betydelig forbruksvare-industri i alle de tre byene: I Halden skoproduksjon, i Sarpsborg framstilling av elektriske komfyrer, i Fredrikstad matprodukter.

Vi kan derfor si at Østfold fikk med seg alle faser i den industrielle utviklingen: Tekstil-industrien, dampalderen, treforedlingsepoken, forbruksvareindustrien. Med Fredrikstad Mekaniske Verksted (FMV) fikk byen også en tung teknologibedrift. Forstått står industrien sterkt i byen, men det lar seg heller ikke nekte at den ble tungt rammet av avindustrialiseringen på åttitallet. Det ble foranledningen for et omfattende utviklingsstrategi rettet mot både industriell og urban fornyelse. Tidens strategier var regionale, de satt i kommuner og fylkeskommuner.⁴⁴ Men i bakgrunnen kan vi ane nasjonale strategier som ville gjøre Norge og Østlandet mer ”polysentrisk”.

Strategene i Fredrikstad og Sarpsborg har prøvd å ta lærdom av Drammen og Drammensregionen, som på mange måter er blitt Østlandets forbilde i byfornyelsen. I 2011 feiret Drammen sitt 200-årsjubileum, og det ble en manifestasjon av deres posisjon innen miljøbasert byutvikling. I 2016 feiret Fredrikstad sitt 1000-årsjubileum, frekt nok hadde man tatt

Sarpsborgs grunnleggelse som den sammenvokste byens fødeår. I en tid der man prøver å utvikle byidentitet har det faktisk en viss betydning at man er ”middelalderby”.

Den sammenvokste byen har ikke ett sentrum, men flere. Både Fredrikstad og Sarpsborg har sitt sentrale forretningsstrøk (CBD blant byggegrafer og planleggere - ”Central Business District”). Men i tillegg vokser det opp sekundære sentra mellom byene.

Sterk foryngelse, svak aldring

Drammens storstilte transformasjonsprosjekt handlet grunnleggende sett om reparasjon etter den store sagbruks- og treforedlingsepoken. Nå var det Fredrikstad og østfoldbyenes tur til å gjennomgå samme kuren. Fredrikstad var selv ikke uten ambisjoner som ”miljøby”, tvert om framsto byen som en pionér under bølgen av Lokal Agenda-prosjekter etter Rio-konferansen.⁴⁵ Det har brakt mange nye innbyggere til Fredrikstad.

Men la oss få på bordet noen fakta om hva som er skjedd de siste tjue årene (Tall fra folketellingen i 2025 er vist i vedlegg 1). Nesten alle befolkningsindikatorer er gunstigere for Fredrikstad enn for Norge som helhet. Det er flere unge mennesker i byen, og relativt sett færre eldre. Fredrikstad er i 2025 fortsatt på vei inn i eldrebølgen, men den ser ikke ut til å bli like alvorlig som på landsbasis.

Den store veksten i ”den tredje alder” bekymrer lite i 2025, for man vet at denne aldersgruppen stort sett klarer seg bra på egen hånd. Det har vært pen stigning i folketallet, en vekst på 16 prosent er mer enn landsgjennomsnittet (13 prosent). Det er også en grunn til at eldrebølgen ikke bekymrer: Andelen i den fjerde alder ser ut til å bli lavere enn på landsbasis,

samtidig som de yngre aldersklasser blir relativt større. Den sterke innflyttingen har skapt foryngelse. Riktignok klarer ikke byen å holde på alle sine innvandrere – mange flytter til Oslo så fort de ser muligheten til det. Innvandrerbefolkningen går derfor noe tilbake. Men så går det en jevn flyttestrøm av nordmenn den andre veien – fra Oslo til Fredrikstad. Oslo vokser pga. innvandringen, Fredrikstad på tross av den.

De nye innbyggerne bor urbant, og den spredte befolkningen går noe tilbake. Kommunen er i ferd med å nå en urbaniseringsgrad på 93 prosent, som svarer til det man finner i modne industriland som England og Belgia. Men Fredrikstad er ikke lenger noen typisk industriby, for det er bymiljøet, kulturen og fritidsmulighetene som lokker folk til byen.. Byen er attraktiv for alle aldre, inklusive den tredje. Før var eldreflyttingen i landet minimal, nå er den svært betydelig.

Konurbasjon som avlaster

Av den statistiske rapporten fra folketellingen 2025 framgår det med all tydelighet at Fredrikstad by er dynamisk. Det er den nasjonale flyttingen som gir Fredrikstad vekstkraft og dermed en større yrkesbefolkning. Men fortsatt er det slik at mange velger å arbeide i Oslo, der lønningene er høyest, og bo i Fredrikstad, der boligene er noe billigere.

Etter avindustrialiseringen – et begrep som nok overdriver nedgangen i industrien – er det tjenestenæringene som vokser sterkest. Med den klare veksten i bedriftsrettede tjenester – finans og forretningsmessig tjenesteyting – er denne sektoren i ferd med å passere industrien i omfang. Det er en sunn utvikling for en by i omstilling. For øvrig er det god vekst i alle befolkningsrettede tjenester, både offentlige og private. Fredrikstad transformeres: Den var en ”blåsnippby” av arbeidere på sekstitallet, men må nå kalles en ”hvitsnippby” av tjenesteytere – eller skal vi si en ”T-skjorte by”? De som har etablert eget kunnskapsbasert konsulentforetak liker den uhøytidelige Fredrikstad-stilen, og de tilhørende uformelle antrekkene.

Nedbyggingen av industri fram til 2025 har vært et tap, men har samtidig gitt nye muligheter for byutvikling, såkalt ”brownfield” utbygging. Nedleggelsen av Fredrikstad Mechaniske Verksted frigjorde en stor, sentrums- og vann-nær tomt til boligbygging og næringsaktivitet. Boligbyggingen har i stor grad skjedd i vannkanten langs Glomma fra utløpet til Sarpsborg, og langs sjøkanten som kommunen har så mye av. Fire til seks etasjers hus speiler seg i vannet, hvor det langs flytebryggene dupper båter av alle typer.

For øvrig preges byveksten av såkalt *konurbanisering*, dvs. sammenvoksing av bymessig bebyggelse. Fredrikstad har for lengst grodd fullstendig sammen med Sarpsborg, og danner en tvillingby. Via E 6, med alle sine utlokaliserte bosettinger og næringsområder,

skjer det også en viss sammenvoksing med Halden. Den stadig tettere integrasjonen med EU har gjort aksene Halden-Sarpsborg til en av de tettest trafikkerte med stort innslag av logistikkbedrifter, varelager, engrosfunksjoner, varehotell etc.

Den nye motorveien med fire felt ble åpnet alt i 2008, og på strekningen fra Råde forbi Sannesund til Skjeberg har det kommet en omfattende utlokalisering av varehandelsbedrifter og forretningsbygg. Samme år kom flyplassen ved Rygge i full drift, og dette har generert nye utbyggingsfelt i aksene Rygge-Moss. I tillegg er den dobbeltsporede jernbanen ført fram til Halden. En mindre omlegging av sporet gjør at flyplassen er betjent med hyppige togavganger.

God næringsutvikling og gode infrastrukturer har gjort Fredrikstad til en avlastningsby på Østlandet. Oslo har fortsatt å vokse, men de fleste vil likevel oppfatte det som gunstig at byer som Skien-Porsgrunn og Sarpsborg-Fredrikstad har gjort Østlandet mer ”polysentrisk”. Konseptet ble skapt av EU,⁴⁷ men egentlig var det helt i samklang med den gamle byutviklingsstrategien på Østlandet.⁴⁸ Det blir også oppfattet som miljøvennlig, i hvert fall hvis man klarer å holde grønne korridorer åpne.

Figur 8: Typiske nybygg, med tærne i sjøkanten⁴⁶

Et norsk California?

I hvilken grad avviker Fredrikstads væremåte fra den nasjonale? Det er ikke uten videre lett å si, men vi kan hevde at byen er blitt en ekstrem variant av tidens konsumorientering og individualisme. I Fredrikstad kan man realisere mange interesser. Enten vi snakker om spesielle jobbønsker eller fritidsinteresser er Fredrikstad stor nok til at tilbudet fins. Fredrikstad er perfekt for ferske pensjonister i den tredje alder. Mange er dem har solgt villaen de eide – eller gården. Alderen krever sitt og livet er for kort til å klippe gress og male hus når man er 66. Vannvendt leilighet i terrassebygg med muligheter til å inispisere båtplass fra veranda lokker.

Det store innslaget i den tredje alder kan forlede oss til å tro at dette er en by for de tilbaketrukne, for rentenister og pensjonister – byen for den som forvalter sin formue til behagelig konsum, men tenker lite på verdiskapingen. Det er ikke helt riktig.

Fredrikstad og Sarpsborg er byer som ble bygd opp rundt store industribedrifter. Arbeid var industriarbeid. Hvis arbeidsplassene sviktet, førte det til kollektive aksjoner – rettet mot bedriften eller mot staten. *Andre* måtte ordne opp i de problemene som ble skapt. Den holdningen er borte. Fredrikstad ble etter hvert lokaliseringststedet for de mange mindre bedriftene, de fleste skapt av folk lokalt - eller innflyttere. Folk med utdanning fant ut at dette var et utmerket sted for konsulenttjenester, IKT-virksomhet, bedriftsrådgiving etc. Den såkalte KIFT-sektoren har derfor vokst kraftig. Samtidig har dette skapt en ny næringskultur, der Fredrikstads optimisme har faset ut Sarpsborgs pessimisme: Nå sier man ikke lenger at ”det nøtter’nte” – nå ”årner det seg!”

Er det noe som bekymrer folk i Fredrikstad – og omegn? Ja det må være at de gode tidene skal bli borte og veksten fordampe. Og så er det en nagende usikkerhet knyttet til klimaproblemene, som egentlig er fortrengt. Mer regn skaper mer skred, og alle i Sarpsborg kan historien om da Borregaard forsvant i et enormt jordras i 1702. Det er farlig å bo på gammel havbunn med leire. Dessuten er Fredrikstad en fjordby og en elveby, og alle registrerer med engstelse at havnivået nå nærmer seg et nivå flere desimeter høyere enn det var i 2005. Ved springflod skvulper det godt over kaikantene.

Lom – periferibyggd i Innlandet

Andre etappe i vår topografiske reise anno 2025 går til Lom. Det er et stort sprang fra Østlandets nye sentrum til den innlandske periferien – vekk fra strandkanten og opp mot fjellet. Loms senter – Fossbergom – er som en alpelandsby som vokter porten til fjellheimen og nasjonalparkene. Har det gitt bygda vekst og livsstyrke?

Historien om et uttynningssamfunn

Kommunens høydepunkt var antakelig syttitallet, da befolkningsnedgangen ble kraftig oppbremsset. Det så ut til at bosettingen ville bli ”konsolidert”, som man kalte det. Men femti år seinere må vi fastslå at dette var et blaff. Den sterke veksten i offentlig tjenesteyting kunne ikke fortsette i det uendelige

Det kan diskuteres om det er bevisste strategier som har formet Lom, men kommunen har i alle fall hatt en usvikelig tro på at det nytter med aktivt ”tiltaksarbeid” for å trekke til seg nye arbeidsplasser og innbyggere. På åttitallet handlet det i stor grad å få fart på næringene, på nittitallet og nulltallet skiftet man perspektiv og satset på nye innbyggere. På nittitallet ble også tiltaksarbeidet regionalisert under Nord-Gudbrandsdal regionråd. Men noen kommune-fusjon har over hodet ikke kommet på tale!

Det er et typisk uttynningssamfunn vi har med å gjøre. Faktisk har kommunen mistet hver tiende innbygger på tjue år, først og fremst pga. fraflytting. Flyttetapet er naturligvis et stort problem, men ikke helt uten lyspunkter. Når generasjonen fra etterkrigstida i stor grad ha forlatt bygda, blir eldrebølgen anno 2025 markant lavere. 33 prosent flere eldre i den tredje alder er relativt sett langt færre enn i landet som helhet, og dermed vil også den fjerde alder bli mindre belastende. For øvrig er det nedgang i alle aldersgrupper.

To av tre lomværer bor spredt. Tettstedet Fossbergom – kommunens soleklare sentrum – må karakteriseres som en svært liten bygdeby. Den har i seg selv ikke noen urban dynamikk som kunne demme opp mot utflytting. De som kommer til Lom kommer ikke for å bo i kvasiurbane tettsteder, men søker mot den virkelige landsbygda – og naturen rundt. Befolkningsnedgangen fordeler seg derfor noenlunde jevnt på tett og spredt. Lom har en liten innvandrerbefolkning, og den består i større grad av europeere enn fremmed-kulturelle. Integrasjonen har derfor stort sett gått greit. I en periode rekrutterte man flere innflyttere enn det var arbeidsplasser til, og det ga et lite tilbakeslag. Strategien med å rekruttere nye innflyttere har fått mange til å vurdere Lom som tilflyttingssted, men når arbeidsplassene ikke er der, blir det likevel ikke noe av innflyttingen.

FIGURFORKLARING:

- CBD
- Tettsted
- Vei, veinr.
- Jernbane
- Elv
- Vann
- Flyplass
- Industri

Næringsliv i kontraksjon

Næringsutviklingen har vært mer negativ en befolkningsutviklingen. Alle næringssektorene unntatt primærnæringene går tilbake. At jordbruk og skogbruk holder stand er selvsagt gledelig, for her er selv marginale bidrag til jobbtilbudet vesentlig. Sterkest nedgang finner vi i varehandelen og reiselivet. Fossbergom har et forholdsvis smalt spektrum av butikker og servicetilbud, og dermed blir handelslekkasjene store.

Reiselivstilbudet må karakteriseres som lite men godt, men uten det omfanget som kunne gjøre det til en ny basissektor. Om Lom kan karakteriseres med stillhet og ro er ikke det noen ulempe, men tvert om et attraktivt trekk. Man kommer ikke til Lom for å spille på casino eller delta i after ski aktiviteter på hotellet. Det er kvaliteten som appellerer. I sum går derfor antall arbeidsplasser tilbake, faktisk med mer enn 12 prosent på tjue år, men sysselsettingen går omtrent like mye fram på landsbasis. Også den offentlige sektoren svikter når befolkningen går tilbake (se vedlegg 1).

Spredt tettsted og spredtbodd befolkning

Kommunenes *bygde strukturer* er svært enkle sammenlignet med komplekse Fredrikstad. Kommunenes eneste tettsted er lite, og er i grunnen ganske spredt. De aller fleste bor på gårder, byggetomter på gårder, eller i små boligfelt. Riksveier og fylkesveier binder bygdene til senteret. Langs dalføret er Rv 15 hovedveien, med sideveier opp til fjellet. Fra fjellet går

det også kraftlinjer fra kraftstasjoner. Om vannkraft er en kjærkommen inntekt når skatter og overføringer svikter, er det likevel få som vil ha flere master nedover Ottadalen.

Loms mentalitet er – i likhet med store deler av Nord-Gudbrandsdalens – preget av en vernekultur. Vi snakker da ikke bare om moderne kultur- og miljøvern, påført dalen fra Miljøverndepartementet og Fylkesmannens miljøvernavdeling; vi snakker også om en dypt nedfelt bygdekultur. Den viderefører en stolthet over bygda, bygningene, språket, maten. Den holder altså tradisjonene til live, men godtar definitivt også modernisering og utvikling. Natur- og kulturarven må gi arbeidsplasser.

Vi har sett nedgang både i befolkning og sysselsetting i Lom, men det er i seg selv ikke noe bevis på at strategiene har vært mislykte – det kunne jo vært enda sterkere nedgang uten tiltakene! Lom har nytt godt av den generelle dreiningen mot kvalitet, innhold, kultur som kom rundt århundreskiftet. Stedenes visuelle inntrykk er ikke likegyldig lenger, og Lom og Fossbergom står fram som et eksempel. Det er heller ikke likegyldig hvordan man tar vare på bygningsmiljøet eller hvordan de lokale landbruksproduktene foredles til mat. Når slike mentalitetsskift nedfelles i befolkningen kan det utgjøre en kraft langt sterkere enn lokale og regionale strategier.

Lomværene tror på sine miljøkvaliteter, men de er heller ikke uberørte av naturens nye luner. I 1938 gikk elva over sine bredder og forårsaket stor skade. I nyere tid er det ras over Rv 15 som har skapt frykt for klimaendringer. Kommunen er kjent for sine initiativ for å tilpasse seg det nye værlaget. Likevel: Når flom og ras kommer, er man aldri godt nok forberedt.

Tinn – industrisamfunnet som ikke ville dø

Vi forflytter oss til ei anna innlandsbygd, men denne er ikke basert på landbruk eller fiske som de fleste norske utkantsamfunn er. Periferisamfunn kan også være ensidige industristeder bygd opp rundt en bedrift eller bransje som er i tilbakegang. Tinn er et slikt sted, selve erke-typen på isolert og ensidig industristed. Stedets beste tid var de første femti årene, til tidlig sekstitall. Da reduserte Norsk Hydro sin virksomhet dramatisk.

Historien om et industristeds vekst - og fall?

Tinn er et ektefødt barn av industrialiseringen rundt 1905 – ”den nye arbeidsdagen” også kalt. På Rjukan realiserte Sam Eyde og Christian Birkeland ideen om å lage kunstgjødsel av luft – og store mengde elektrisk kraft. Kraft var det nok av i Vestfjorddalen, der Rjukan vokste fram på ei smal stripe i dalbunnen. I løpet av meget kort tid ble dette en by med mer enn 8.500 innbyggere. Ved århundreskiftet var innbyggertallet nesten halvert, men det har vokst litt fram mot år 2025.

Rjukan var et resultat av en storstilt industrialiseringsstrategi basert på kraft. I gründer-tiden for Norsk Hydro kunne ikke kraft overføres langt uten stort tap, og produksjonsstedet måtte ligge nær kraftkilden. Slik ble kraftstasjonen på Vemork og salpeterfabrikken til Norsk Hydro hjørnesteinene som Tinn og Rjukan hvilte på. Mange trodde disse industristedene var sikret evig liv. Men teknologien forandret seg, og etter hvert ble det fullt mulig å overføre kraft over lange strekninger. På sekstitallet ble det foretakets strategi å forskyve virksomheten sørover i Øst-Telemark, som er den regionen Tinn tilhører. Tinn har siden drevet et nærmest kontinuerlig omstillings- og tiltaksarbeid for å kompensere tapet av arbeidsplasser og opprettholde befolkningen. Det har lyktes sånn passe. Etter nedgangen på seksti og syttitallet har befolkningen stabilisert seg. I løpet av de tjue årene har det kommet om lag en ny person i året!

I befolkningen er det nedgang blant barn og unge, mens voksegruppen er stabil. Men Tinn har et formidabelt eldreproblem i form av mange i den tredje og fjerde alder. På den andre siden er det nedgang blant personer over åtti år, så omsorgspresset er ennå ikke utålelig. Men de unge eldre presser på, om de da ikke velger å flytte til et vennligere sted i pensjonsalderen.

Rjukan har trekt til seg relativt mange innvandrere, faktisk er det de som bidrar til befolkningsstabiliteten. De kommer dessuten godt med i eldreomsorgen, men de er også etterspurte i det private næringslivet. Nesten alle i den store kommunen bor tett, og også innflytterene bosetter seg helst der. Dermed klarer Rjukan å klore seg fast som en liten småby i fjellverdenen. I motsetning til i Lom, er kommunesenteret og byen en viktig attraksjonsfaktor.

FIGURFORKLARING:

- CBD
- Tettsted
- E37 37 Vei, veinr.
- Jernbane
- Elv
- Vann
- Flyplass
- Industri

Industrisamfunnets mentalitet

Rjukan har klart å opprettholde en industristruktur. I vedlegg 1 ser vi at Tinn har en lokaliseringsindeks på 1,7 for industrien, som betyr en overrepresentasjon på 70 %. Rjukan er dermed faktisk et av de mest utpregede industrisamfunnene i Norge fortsatt. Andre sterkt overrepresenterte sektorer er kraft- og vannforsyning og bygg og anlegg. Det fins mange gode fagarbeidere på Rjukan, og bedrifter som lokaliseres dit rekrutterer lett industrivant arbeidskraft. Det er ingen vekst å snakke om i industrien målt i sysselsetting, men industristrukturen vedlikeholdes.

De andre store sektoren er varehandel og reiseliv. Reiselivet er i hovedsak hytter og selvhushold, som i vintersesongen bebos av kjøpesterke grupper som holder liv i en omfattende varehandel, konsentrert til et lite CBD - om begrepet kan brukes i en slik kontekst. Men ellers kan vi ikke si at hoteller, restauranter og varehandel har vært spesielt ekspansive næringer. I det hele tatt må vi si at næringslivet i Tinn verken preges av vekst eller nedgang, men en forbløffende stillstand. De fleste sektorene ligger på pluss/minus noen få prosenter. I sum har dette gitt en liten nedgang i antall arbeidsplasser. Dersom intet uventet skjer – på Rjukan, i Tinn eller i den større regionen – vil dette fortsette være et samfunn i nullvekst.

Tinns bygde strukturer er sterkt preget av at den spredte bosettingen er mer enn halvert de siste tjue årene. I 2025 omfatter den kun 800 mennesker, stort sett knyttet til landbruket. Rjukan har hatt få problemer med å huse sin nokså statiske befolkning. I tillegg kommer tettstedene Austbygdi og Miland med rundt 400 innbyggere på hvert sted. Rjukan er på

alle vis en trang bebyggelse, klemte opp til fjellsidene. Opprinnelig ble stedets kontakt med omverdenen ivarettatt med jernbanen og jernbaneferja, men i våre dager skjer transporten landeveis. Hoved-åren er riksvei 37 mot Kongsberg i øst, og over Haukelifjellet i vest.

Tinn og Rjukan har tatt over teledølsens litt trassige mentalitet, og klorer seg fast mot alle odds. Den regionale trassigheten har også blitt forsterket av deltakelse i ”Euromontana”, der Tinn har fått lære at de ikke kjemper alene om å sikre fjellbosetting. I Europa er fjell synonymt med distrikt og periferi. Det gjelder for så vidt også Tinn, men det er samtidig en moderne periferi som har noe å lære til europeiske landsbyer i alpeland.

Gaustadtoppen og fjellet nord og sør for Vestfjorddalen er et av de få stedene der det årvissst kan tilbys gode vinterforhold for langrenn og alpint. Fra sine søsterområder i Alpene har Rjukan lært seg å utvikle sin vinterresort til høy kvalitet. Det er Alpe-regioner Rjukan måler seg mot. På et vis er derfor stedsidentiteten splittet – dels teledøl, dels fjelleuropeer – en moderne variant av ”norsk utakt” som Erns Sars og Hans Magnus Enzensberger registrerte i sin tid.

Folk på Rjukan har ikke kastet vrak på sin industrielle fortid. Faktisk gjør det ensidige industristedet industriarbeidernes kultur og kompetanse til en styrke. I Norge er det ikke så mange som vil kle seg i overall lenger, sveise og mekke, men du finner dem på Rjukan. Dessuten har det levende industristedet Rjukan blitt en attraksjon for reiselivet. Folket i Tinn lever nær naturen, de har levd av å bearbeide dens ressurser, og nå prøver de å selge dens fortrinn til turistene. Men helt uten risiki er heller ikke naturen her. Rjukan ligger klemte mellom fjellsidene, og snø- og steinras forekommer hyppig. Det kan være vanskelig å holde veiene oppe.

Kristiansand S – Sørlandets hovedstad

Det bærer mot kysten igjen, og fins det noen mer utpreget kystby enn Kristiansand S? I alle fall mente dansk kongen at den strategisk viktige Skagerakskysten trengte et forsvarsverk, og til dette formålet ble det i 1641 anlagt en festning – og en by.

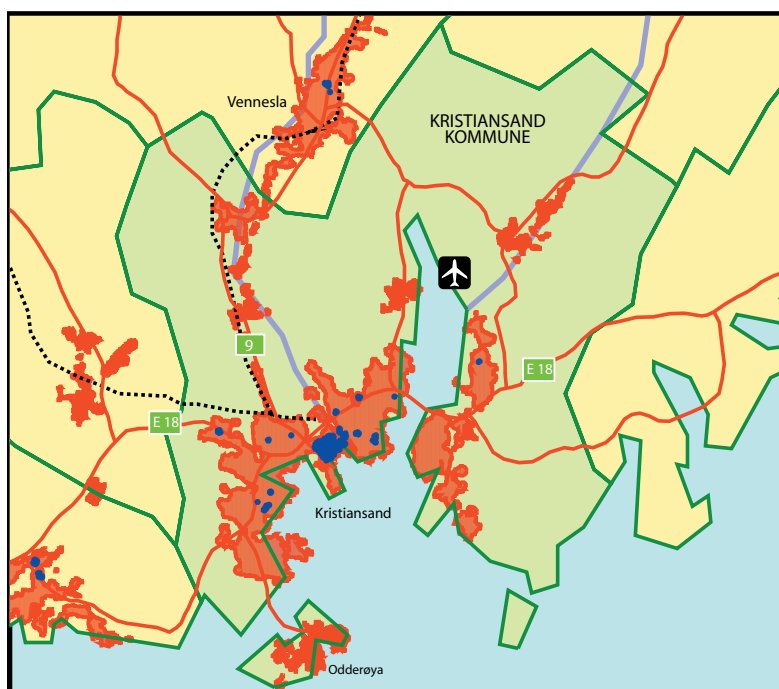
Historien om en anlagt by

Den første strategen i Kristiansands historie er dermed utvilsomt Kristian Kvart, som i Danmark-Norges historie er kjent som en stor bygrunnlegger. Den store sandsletta ved utløpet av Otra må utvilsomt ha virket attraktiv som tomt for en skikkelig by med kvadrurmønster, den vanligste byplanen i de fleste ”anlagte byene”. Men det tok tid å fylle kvadraturen med innbyggere. For å få fart på utviklingen begünstiget kongemakta gjerne de sist anlagte byer med noen ekstra privilegier, og i 1682 ble bispedømmesetet flyttet fra Stavanger til Kristiansand. Byen ble dermed stiftsstad – etter våre dagers begreper et landsdelssenter.

Men landsdelsbegrepet Sørlandet fantes faktisk ikke den gang – det ble skapt av byens store diktersønn Vilhelm Krag i 1902. Etter det ble Kristiansand det opplagte senteret for Sørlandet – dvs. Agder-fylkene. Omtrent på denne tiden hadde kvadraturen nådd sitt beregnede innbyggertall, dvs. ca 15.000. Seilskutetiden hadde vært god for byen, men ved første verdenskrigs slutt gled Sørlandet inn i stillstand.

Kristiansand hadde sin beste tid fra ca 1850 til 1880, en lang høykonjunktur som stimulerte landsdelens hovednæring – seilskutefrakt.⁴⁹ Venstrestatens epoke ble innledet fra ca 1880, men den gavnet i liten grad Sørlandet som mer enn noen landsdeler var kjerneområdet for venstrebevegelsen. Tvert om innledet dette en økonomisk stagnasjonsperiode som varte nesten hundre år. Men fra 1990-tallet kom det ny dynamikk til byen og veksten har fortsatt fram mot 2025. I løpet av tjue år har bykommunens befolkning lagt på seg 20 prosent. Det er dermed den raskest voksende kommunen blant våre reisemål i Norge 2025.

Byen har lenge hatt en relativt stor innvandrerbefolkning, men fram mot 2025 har disse søkt ut av byen – til det sentrale Østlandet. Det er et mønster vi kjenner fra andre byer i Norge. For øvrig er det vekst i alle aldersklasser, men som man ser av tabellen er veksten i den fjerde alder vesentlig sterkere enn på landsbasis. Langvarig fraflytting førte til en aldring i befolkningen som nå skaper en tøff omsorgsutfordring. Alle ledige hender forsøkes nå løst inn i velferdssektoren, og som vi ser har offentlig sektor vokst med hele 28 prosent i perioden. Det har lagt en viss begrensning på næringsveksten for øvrig.

FIGURFORKLARING:

- CBD
- Tettsted
- Vei, veinr.
- Jernbane
- Elv
- Vann
- Flyplass
- Industri

En konkurransedyktig by

Regionale analyser⁵⁰ viste at Kristiansand med omegn i løpet av de siste tiårene i det siste århundret var en av de mest konkurransedyktige byregionene i Norge. Slik har det faktisk fortsatt helt fram til 2025. Yrkesbefolkningen vokser like sterkt som totalbefolkningen, og det viser at byen evner å mobilisere sin humankapital. Riktignok er omfanget av primærnæringene svært lite, men de går faktisk fram i sysselsettingen.

Industrinæringene går noe tilbake i sysselsetting, men det er ikke snakk om noen avindustrialisering. Industrien er rett og slett blitt mer effektiv. De private tjenestenæringene er imidlertid i klar framgang sysselsettingsmessig. Disse tendensene henger sammen: En større del av industribedriftenes tjenestebehov kjøpes inn fra spesialiserte bedrifter som opererer i markedet. Den sektoren som vokser klart sterkest er derfor finans og forretningsmessige tjenester, som også er en viktig støttenæring for annet næringsliv. Den er tett fulgt av varehandel og reiseliv, samt andre private tjenester som er rettet mot allmennmarkedet. Her skjer transformasjonen til serviceby i høyt tempo. Den gamle kvadarturen har blitt en utmerket ramme for det moderne forretningsstrøket -- et fullt utviklet CBD.

Byspredning og en ny mentalitet

Etter at kvadraturen ble fullt utnyttet har befolknings- og byveksten forskjøvet seg til andre deler av det utflytende tettstedet Kristiansand. Det er også vekst i mindre tettsteder som Skå-

levik, Flekkerøy, Strai, Justvik og Tveit. Kristiansands næringsdynamikk opprettholder også en vesentlig del av tettstedsbosettingen utenfor kommunen. Særlig kan Lillesand, Vennesla og Søgne regnes som forsteder til storbyen, selv om de også har sitt eget næringsgrunnlag.

Transformasjonen fra sjøfart- og industriby til serviceby har endret den rådende mentalitet i kommunen. Gjennom den lange stagnasjonen var Kristiansand en stillferdig by som tok sin skjebne med fatning. I etterkrigstiden var det ny vekst og optimisme i landet, men det var andre regioner enn Sørlandet som fikk arbeiderpartistatens oppmerksomhet, særlig Nord-Norge. I den nasjonale debatten merket man knapt at Agder-fylkene var et problem-område.

Det var den nye veksten i maritime næringer som skapte dynamikk på Sørlandet forbi år 2000. I 2025 har det vært mer enn tretti år med god framgang. En ny business-mentalitet har vunnet fram, en mentalitet vi før assosierte med Rogaland. Ideen bak Krag's regionkonstruksjon "Sørlandet" var å rive landsdelen løs fra Vestlandet. Gjennom sin deltakelse i den maritime klyngen har Sørlandet på nytt blitt en del av næringsregionen Vestlandet.⁵¹

Sørendingene står ikke lenger med lua i handa. De rister ikke lenger på hodet av badegjestenes rare vaner og kostbare konsum. De har selv begynt å ta etter. Businesskulturens følgevenn er en konsumerisme like ekstrem som den vi finner i Oslo.⁵²

Kristiansund N – Nordmøres hovedstad

Historisk var Møre og Romsdal en del av "sjølenene" som tilhørte dels Bergen, dels Trondheim. I "Lille Fosen" fantes en liten hussamling, men den hadde altså ikke rettigheter til å drive handel. Men i 1741 ble ikke bare Kristiansund erklært som kjøpstad, Molde også. Vi skal konsentrere oss om Kristiansund.

Historien om en fiskeriby

Danskekongene var restriktive med å tildele byrettigheter, for jo flere byer handelen ble delt på, desto verre var det å holde kontroll med den. For allmuen i Lille-Fosen ble storbyenes privilegiene oppfattet som grovt urettferdige. Skulle folk i Lille-Fosen drive handel måtte de vende seg til kjøpmennene i Trondheim for å få solgt sine varer.

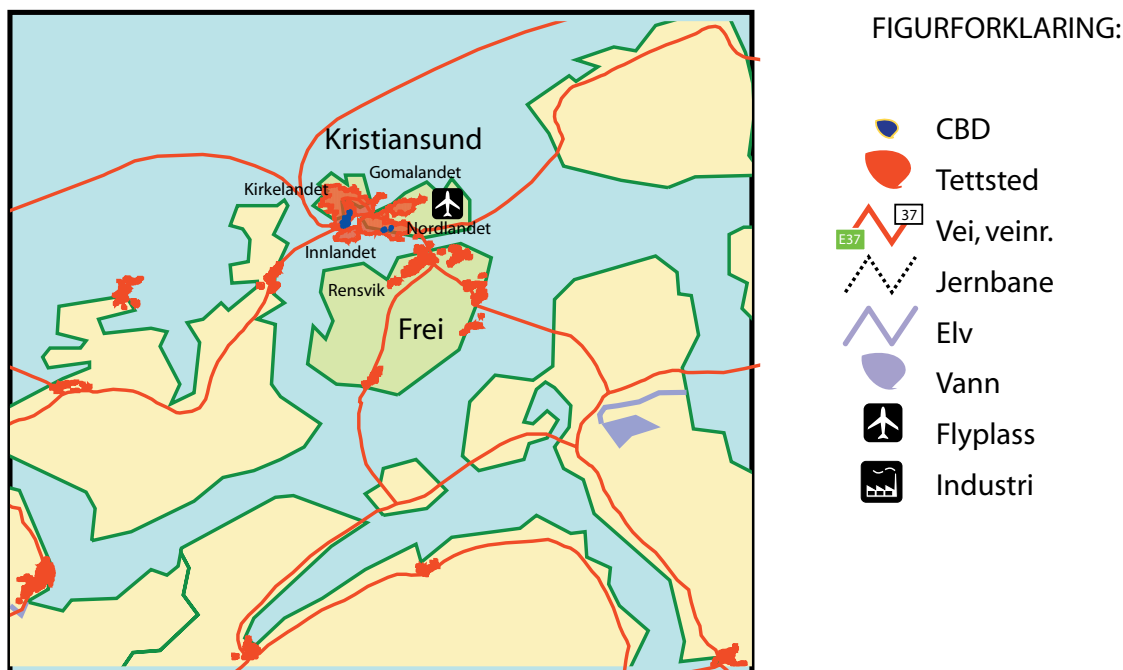
Det dreide seg naturligvis om fisk, som det i stor grad gjør i Kristiansunds historie. Kristiansund ble raskt den ledende fiskebyen av de to nye byene, men etter hvert fikk de hard konkurranse av Ålesund. På 1800-tallet ble Kristiansund den fremste byen for klippfisk-tilvirkning og salg. I likhet med Ålesund kom også Kristiansund tidlig i gang med trålere og havfiske. Nordmøringene var aktive deltakere i torskefisket langs mørekysten, og de deltok aktivt under de store sildefiskeriene på femti- og sekstitallet. Dette var antakelig byens høydepunkt som fiskerisenter. I 1964 ble fiskeværet Grip lagt inn under Kristiansund kommune. I 2008 blir også Frei kommune lagt til Kristiansund (Den statistikken som gjengis nedenfor omhandler imidlertid bare gamle Kristiansund, og ikke den utvidede bykommunen).

Kristiansunds suksesshistorie kunne vært gjentatt langs store deler av Vestlands-kysten, i hvert fall i Rogaland, Hordaland, Nordfjord, Sunnmøre og Romsdal. Men når vi kommer til Nordmøre ser det ut til at vi er kommet til en annen verden. Der er den maritime epoken mer fortid enn framtid. Oljenæringene representerer en viss fornyelse, men de fikk aldri stort omfang. Kristiansund kom sent inn i oljeeventyret, og det var over etter ikke alt for mange tiår.

Moderat befolkningsvekst

I årene fram til 2025 har det vært svak vekst i befolkningen, hovedsakelig pga. innvandring. Det etnisk norske befolkningen er omtrent helt statisk. Det mest alarmerende tegnet i byens demografi er imidlertid aldringen. Antall pensjonister er nær doblet. Dessverre er denne aldringen kombinert med nedgang blant voksne og deres barn. Fortsetter disse trendene vil Kristiansund gå ned i folketall fram mot 2060.

Kommunen er gjennomurbanisert. Bare tre prosent av innbyggerne i kommunen bor spredt. Her må det imidlertid føyes til at nabokommunen Frei gjennom mange tiår har vært

en del av arbeidsmarkedet til kommunen, og fra 2008 ble dette én kommune. Dermed fikk kommunen vel 5500 flere innbyggere, og hva viktigere er: En mer dynamisk befolkning. Frei har delvis hatt funksjon som forstad til Kristiansund, og har dermed vokst langt raskere enn antall jobber i Frei skulle tilsi.

Næringsliv med nullvekst

I dagens næringsstruktur betyr fisket mindre enn to prosent av den totale sysselsettingen, og den er fortsatt fallende. Gjennom oljebasen – ”Vestbase” – har imidlertid kommunen kommet i inngrep med den maritime sektoren igjen, selv om sysselsettingen stabiliserte seg med rundt 100 arbeidsplasser. Til gjengjeld er industrien fortsatt ekspansiv, og dette er et bemerkelsesverdig resultat i det ellers så avindustrialiserte Norge. Veksten i samferdselen kan også delvis føres tilbake til oljevirksomhetene. Utbyggingen av industriområdet og i byen generelt har også gitt vekstkraft til bygg- og anleggsektoren.

Men ellers er det ikke mye imponerende ved Kristiansund som serviceby. Den stagnerende befolkningen har fått varehandelen til å stagnere, likeledes øvrig privat tjenesteyting. Selv den offentlige sektoren er i tilbakegang. Og det som skulle være framtidens vekstnæring – finans og forretningsmessig tjenesteyting – har gått tilbake med 25 prosent på tjue år.

Byen på de mange øyer

Kristiansunds fysiske struktur er preget av at byen er delt mellom tre øyer, med bydelene Innlandet, Nordlandet, Gomalandet og Kirkelandet – den sistnevnte bydelen omfatter det sentrale forretningsstrøket (CBD). Store deler av tettbebyggelsen brant ned under felttoget i 1940, og ble gjenreist av det statlige organet Brenne steders regulering (BSR) etter krigen. I tillegg til gamle Kristiansund kommer altså øyene Grip og Frei. Grip er fraflyttet, og fiskeværret teller derfor ikke som tettsted, mens det i Frei fins fire mindre tettsteder. Den befolkningsveksten som er registrert i kommune fram til 2025 har hovedsakelig kommet i Frei.

Kristiansund har mistet sitt gamle næringsgrunnlag i fiskeriene, men har delvis fått igjen et maritimt preg gjennom oljebasen. Men Vestbase har aldri fått et slikt omfang at ”klippfiskbyen” blir ”olje- og gassbyen”. Ressursene er i alle fall i ferd med å tømmes. Heller ikke har byen klart å transformere seg til servicebyen, en regionhovedstad på Nordmøre. Til det er den rett og slett ikke attraktiv nok, og dessuten ligger den slik til at den ikke er noe naturlig sentrum på Nordmøre. I nordøst sokner derfor innbyggerne like gjerne til Trondheim, i nordvest til Molde – og i de indre strøk er Sunndalsøra et betydelig senter. Byen preges av tapt identitet uten at noe nytt har kommet til.

Kristiansunds mentalitet er ikke utpreget dynamisk. Som oljeby er den på hell, en forsmak på Norges tilværelse som post-olje nasjon. Byen ligger trygt plantet på solid fjellgrunn, men det man frykter er at den svake økonomiske basen skal erodere helt. For øvrig er det slående at store deler av Kristiansund sentrum og bebyggelsen er samlet i vannkanten. I en tid da havet stiger kan man heller ikke unngå at det skaper en viss frykt.

Ørland – fredsutsatt omstillingskommune

Fra Lille-Fosen til det egentlige Fosen er ikke sjøveien lang. Ørland trer fram som et viktig historisk sted i seinmiddelalderen, særlig pga. fru Inger av Austråt som var en av de største godseiere ved inngangen til 1500-tallet. Hennes barnebarn Ove Bjelke bygde Austråttborgen på 1600-tallet, men i dag er stedet mest kjent for sin flystasjon.

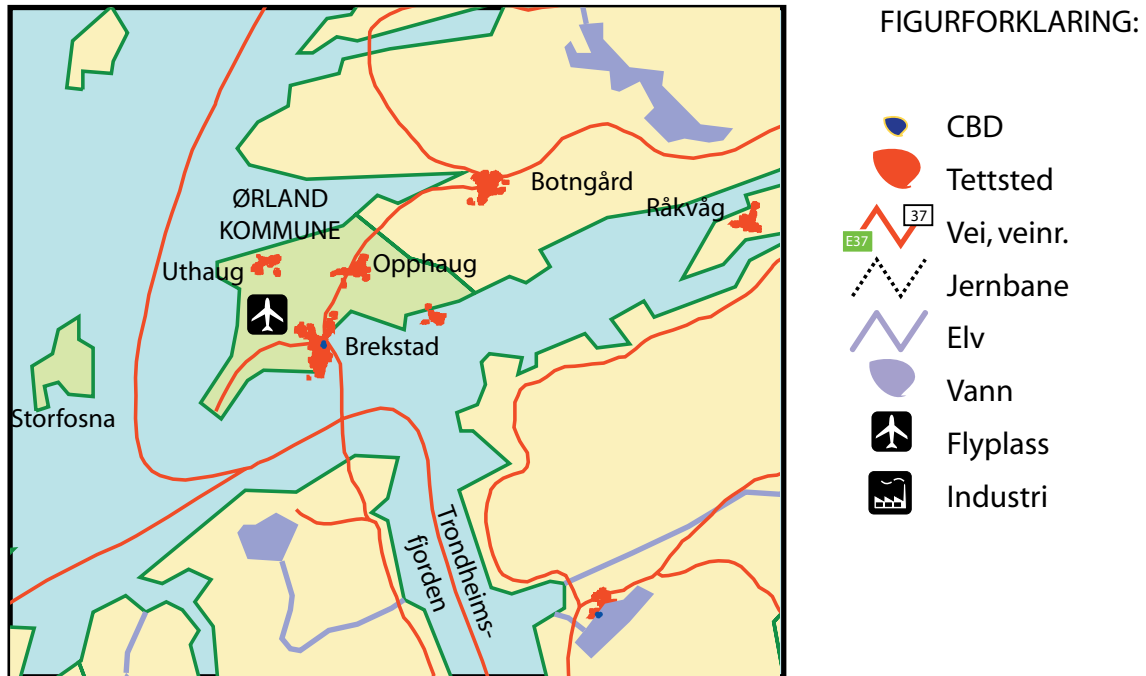
Historien om forsvarsregionen

Ørland er en arealmessig liten kommune på spissen av Fosen-halvhøya. Ytterst ligger Uthaug, som var et av 1800-tallets typiske handelssteder med fiskehandel, gjestgiveri, dampskipsanløp og telegraf, og fogderisenter med skriver og fut. Uthaug og Brekstad ble begge registrert som tettsted første gang i 1946, med en befolkning på rundt 300 hvert sted. Under krigen anla tyskerne en flyplass ved Brekstad, og fra 1953 ble dette et NATO-anlegg.

Flyplassen har senere vært Fosens største arbeidsplass. Siden kommunens eksistens i så stor grad hvilte på forsvaret, har Ørlands viktigste strategi vært å legge til rette for denne hjørnesteinsinstitusjonen. Med flystasjonen kom det sterk innflytting, samtidig som mange ørlendinger har valgt luftforsvaret som karriere. Da det endelig lyktes kommunen å overtale de militære myndighetene om at Ørlandet var det beste alternativet for luftforsvaret i Norge, fortsatte befolkningsveksten. De siste tjue årene fram til 2025 har Ørland fått vel 800 nye innbyggere, en vekst på 16 prosent. Det er meget bra i distrikts-Norge.

Med offentlig sektor som basis

Ørland har hatt jevn befolkningsvekst i etterkrigstiden, sterkere enn på landsbasis. Dermed har det også skjedd en foryngelse. Nye innflyttere tilhører først og fremst aldersklassen 20-66 år, og gruppen barn og unge. Disse aldersklassene burde likevel vært enda større for å skape balanse i forhold til de eldre. Ørland har en ekstremt høy andel i den fjerde alder, altså personer over 80 år – dvs de som er født like etter krigen. Også andelen i den tredje alder er stor, noe som på et senere tidspunkt fører til sterk vekst i gruppen med svært høy alder og stort omsorgsbehov. Ørland har hatt en liten innvandrerbefolkning, faktisk under hundre i 2005. Det har kommet til et par hundre flere fram til 2025, men de aller fleste nye innbyggerne er norske. De bosetter seg stort sett i ett av tettstedene, helst Brekstad, mens den rurale befolkningen står omtrent stille.

Den soleklart største ”næringen” på Ørland er offentlig sektor, med mer enn 1000 sysselsatte, 20 prosent mer enn på landsbasis. Det innebærer at fire av ti har kommune eller stat som arbeidsgiver, og tar vi med indirekte effekter blir det mange flere. Det er forsvaret og flystasjonen som gjør forskjellen. Denne ”næringen” har også vært ekspansiv til det siste, og den skaper ringvirkninger i industri, bygg og anlegg – og i tjenestenæringene. Vi ser at regionen også er godt representert i tjenestenæringer rettet mot befolkningen, men om befolkningen gikk tilbake ville også disse næringene raskt skrumpe.

Den hendingen som sterkest har formet det moderne Ørland er krigen, og deretter den kalde krigen. Den varme freden etter den kalde krigen truet med å desimere hele kommunen da flystasjonen ble forslått nedlagt, men et endret militærstrategisk bilde førte til at den likevel ble opprettholdt. Her hadde lokale lobbyister fått god støtte fra regionen og fylket. Fram til 2005 var det relativ stillstand i kommunen, men siden da har utviklingen igjen pekt oppover. Ørlands – og særlig Brekstad – framstår i dag som et velstående samfunn i en ellers svært distriktspreget region.

En lavtliggende kommune

Ørland er en liten og oversiktlig kommune. De bygde strukturer er oversiktlige: De tre tettstedene, et internt veisystem, havner med ferjeanløp – og selvfølgelig flyplassen. Uthaug har ikke vokst mye siden krigen, men har stabilisert seg på vel 400 innbyggere, og Opphaug har

plassert seg i omtrent samme klasse. Det er Brekstad som er blitt ”stedet” i kommunen – og regionsenteret – selvfølgelig fordi det huser flyplassen og den militære befolkningen - og det lille forretningssenteret (CBD). Etter at Ørland flystasjonen ble reddet har Brekstad passert 2000 innbyggere.

Men med jernteppets fall snek det seg likevel inn et usikkerhetsmoment om flyplassens framtid. Om flyplassen forsvant raknet Ørland. Ørland er i realiteten en slags ensidig industrikommune, med den forskjellen at det ikke er industri, men en statlig sektor som utgjør basisen. Men det var ikke den eneste usikkerheten som plaget innbyggerne. Hva hvis vannet steg...? Det aller meste av kommunen ligger lavt, utsatt for havnivåstigning og stormflo.

Stjørdal – den industrielle forstaden

Vi tar luftveien fra Ørland flystasjon til Værnes flyplass, og vi lærer fort at de to kommunene har man mange likhetstrekk. Begge lokalsamfunnene er bygd opp rundt flyplassen, skjønt flytrafikken har tatt en sivil retning på Værnes. Og når vi flyr inn over flate Stjørdalen ved Trondheimsfjorden skjønner vi at ikke bare flate Ørland ligger tynt an om havet skulle stige ytterligere – også Stjørdalshalsen er lokalisert på ei lavtliggende slette.

Historien om et knutepunkt

Stjørdal har middelalderrøtter. Det var her erkebiskop Olav Engelbrektssons lot bygge borg på Steinvikholmen, og det var herfra han flyktet i 1537. Borgen ble ikke kjernen i en ny by, men en ruin som symboliserte tapet av selvstendighet. Men på slutten av 1800-tallet ble Stjørdal igjen et militært tyngdepunkt med Rekruttskole, Heimevernet og til sist Luftforsvaret.

Flyplassen på Værnes ble bygd alt i mellomkrigstida, kraftig utvidet av tyskerne, og overlatt til luftforsvaret etter krigen. Fra slutten av 1950-årene ble den sivil flyplass. Dermed var Stjørdal blitt et viktig trafikknutepunkt. Fra før gikk det jernbanelinje til Sverige (Meråkerbanen), åpnet i 1881. Alt på denne tida var det ansatser til urbanisering. De utpekte byene i Innherred var riktignok Steinkjer og Levanger, men ingen kunne hindre at det grodde opp et lite tettsted i Stjørdalshalsen. Det hadde rukket å få 1200 innbyggere i 1900, et tall som var fordoblet i 1950. Og med flyplassen og en gryende industrialisering gikk utviklingen raskere. I 1997 fikk Stjørdalshalsen bystatus, men som kjent følger det ikke spesielle rettigheter med dagens byer.

Etter krigen ville myndighetene kanalisere ny industri til distriktene, og næringsdepartementet var stadig på jakt etter gode prosjekter. Plast var da et helt nytt materiale som var spådd stor vekst, og pionerbedriften *Norplasta AS* ble etablert i Stjørdal i 1947. Siden fulgte *Dynoplast/Polimoon* og *Microplats*, og dermed var en liten ”mikroklynge” etablert.⁵³ Et annet nytt materiale var glasvatt til husisolering, som førte til etableringen av *Glava*. I tillegg ble bedriften NOBØ (opprinnelig Norsk bølgefabrikk) utlokalisert fra Trondheim til Stjørdal, der den skiftet strategi og ble til Nobø Electro. Til sist må vi nevne at Statoil plasserte sin driftsorganisasjonen for Heidrun-feltet på Stjørdal. Alt i alt har det reist seg en betydelig industri i Stjørdalshalsen, og den har i årene fram til 2025 fortsatt å vokse.

Sterk befolknings- og næringsvekst

Utviklingen av flyplassen på Værnes og industrien på Tangen har gitt en betydelig befolkningsvekst i kommunen. Ser vi de to tettstedene Stjørdalshalsen og Hell i sammenheng,

hadde de ved århundreskiftet femdoblet sitt innbyggertall i forhold til 1950. Veksten fortsatte fram mot 2025 med ytterligere 25 prosent tilvekst, og sterkest har den vært i pensjonistgruppen, dvs. innflytterne i etterkrigsårene. Antall ”unge” pensjonister er nesten doblet, og i neste omgang skal de inn i den fjerde alder og trenger hjelp. Stjørdal må leve lenge med sin eldrebølge, og den blir høy. Heldigvis kan kommunen notere seg for brukbar tilvekst også i yngre aldersklasser. Innvandrerguppen er også blitt mye større, faktisk er den mer doblet på tjue år.

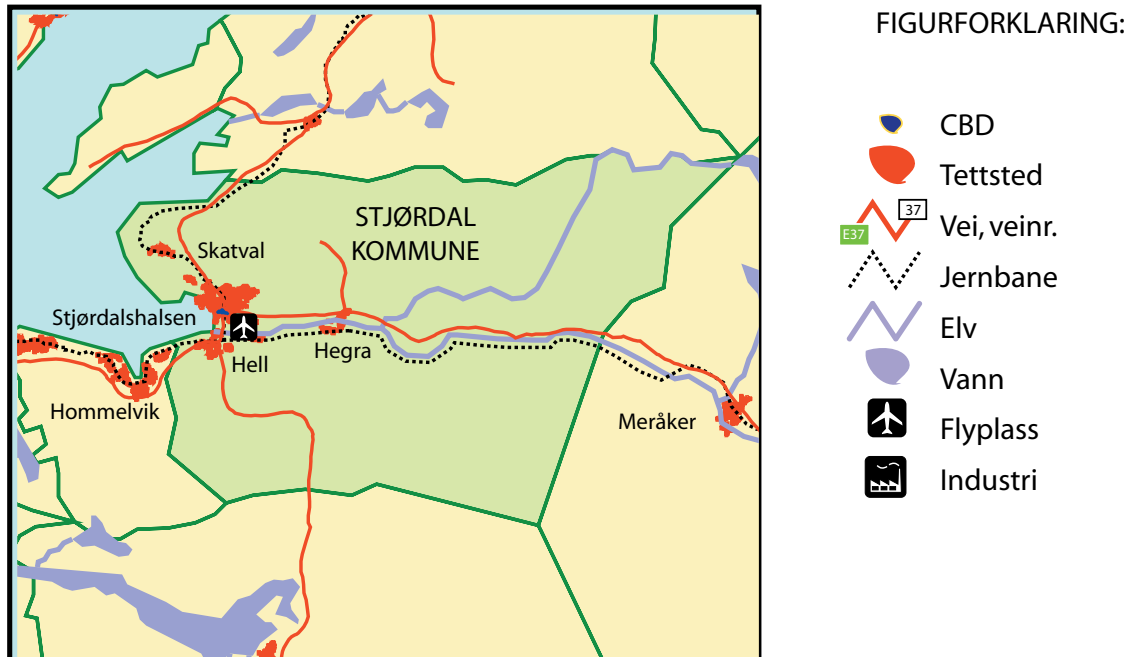
Innflyttingen har forsterket tettstedsveksten i kommunen, og det er selve Stjørdalshalsen som trekker til seg flest innbyggere. I 2025 bor tre av fire bor urbant i kommunen (skjønt mange vil problematisere hvor urban Stjørdalshalsen egentlig er). Kommunen har altså fortsatt en betydelig spredt bosetting - den går noe tilbake gjennom disse tjue årene, men alt i alt må vi snakke om stabile grender.

Det er de vareproduserende næringene som er viktigst i kommunen i 2025. Stjørdal er overrepresentert i jordbruk, skogbruk, oljevirksomhet, industri (se indeksverdiene i tabellen nedenfor). Vi snakker altså om et betydelig produksjonssted. Og de tunge knutepunktfunksjonene gir også en overrepresentasjon til mer enn det dobbelte i samferdselen.

De tjenesteytende næringene er ikke like solid til stede i kommunen, men de utvikler seg ganske raskt. Varehandelen og reisleivsnæringene går fram, men også personlige tjenester og offentlig virksomhet. Stjørdalshalsen er nok et nok brukbart forsynt med hverdagens varer og tjenester, men likevel merkes konkurransen fra regionhovedstaden Trondheim. Den ligger ikke mer enn 40 km unna. På den andre siden er tjenester rettet mot næringslivet – finans og rådgivningstjenester – i meget sterk vekst. Den må ses i sammenheng med industri- miljøet, som etterspør tjenester. Stjørdals særpreg er å være en forstad til Trondheim, men mer enn andre forsteder er Stjørdalshalsen ikke bare et viktig bosettingsområde, men også en viktig arbeidsplasskonsentrasjon. Flyplassen er i seg selv en stor arbeidsplass, men den er også en lokaliseringsfaktor for annen virksomhet. Derfor karakteristikken som *den industrielle forstaden*.

Bygde strukturer og mentalitet

De bygde strukturer avleses i disse funksjonene: På den ene siden bosettingen, relativt konsentrert til kommunesenteret og den tilliggende stedet Hell. Mellom dem ligger flyplassen. Jernbanelinjen nordover og E 6 danner delvis en fysisk skillelinje mellom byen, servicenæringene og det moderne næringslivet som gir byen en selvstendig basis. I sentrum finner vi i amåbyens målestokk dannelsen av et ”central business distrikt” (CBD).

Stjørdalens mentalitet avspeiles i denne tosidigheten. Man er klar over avhengigheten til Trondheim – mange har sitt daglige arbeide i landsdelssenteret, vet at deres tilværelse hviler på nærheten til storbyen. Industrietableringene i Stjørdal har også til en viss grad sin opprinnelse i Trondheim, men det er også en klar tendens at industribedriftene samarbeider på lokal basis. Mikroklyngen i plastbransjen startet som statlig initiert virksomhet og som filialforetak, men den dannet snart lokale nettverk av betydning for den videre utvikling. Industriene tilhører mange bransjer, men danner likevel et felles miljø som kan artikulere sine interesser ved behov. Selv om framveksten av byen Stjørdalshalsen delvis må tilskrives eksterne hendinger som jernbanebygging, etablering av rekruttskole og flystasjon, er det også sterke *indre* krefter som har grepet fatt i mulighetene. Stjørdal er ikke en ren gratisspassasjer som flyter på nærheten til Trondheim.

Hammerfest – den nye frontiér mot nord og øst

Siste etappe går fra Værnes til Hammerfest. Hammerfest er en gjestfri by som gjennom mer enn 200 år har tatt i mot dem som søkte mot den norske ”frontiér” – eller trengte en base for et sprang enda lenger mot nord og øst. Her ender vår rundreise i Norge 2025. Her slutter også oljealderen i Norge.

Historien om en utprost

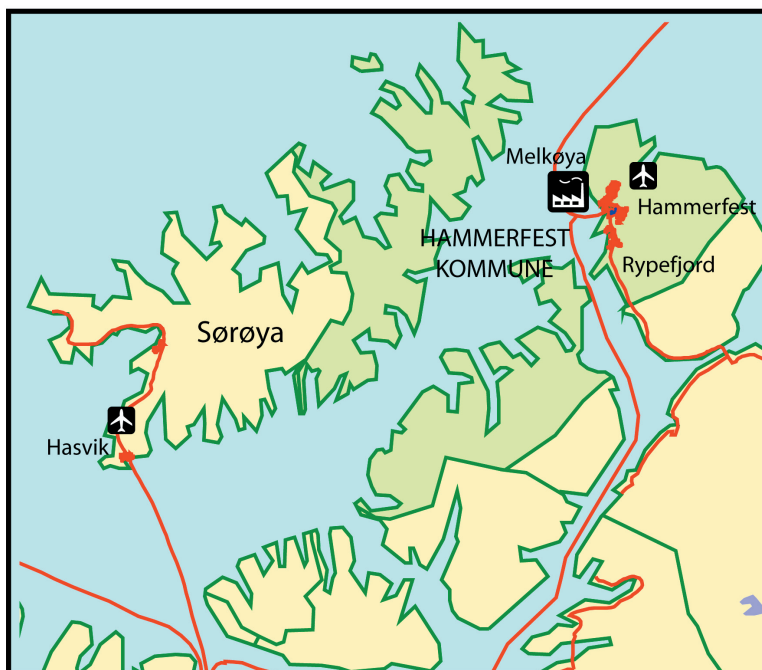
På slutten av 1700-tallet begynte Kommerskollegiet i København på en forsiktig liberalisering av handelen, som i praktisk politikk innebar at flere steder fikk kjøpstadsrettigheter. Hammerfest fikk sine privilegier i 1789. På 1800-tallet ble byen en av de viktigste basene for handel med russerne, og samtidig et senter for dem som la ut på ishavsfangst. Fiske var naturligvis den viktigste basisnæringen for kommunenes fiskerallmue, og etter siste krig kom det i gang en markant industrialiseringsprosess basert på fiskeråstoff. Siden Finnmarks byer og havner var brent ned av tyskerne i 1944, diskuterte man om gjenreisningen burde skje på en mer konsentrert måte. Tanken var på skape store foredlingsbyer á la Hull eller Hamburg, men før planene ble realisert var de fleste mindre fiskeværerne gjenoppbygd.

Likevel kan det hevdes at nettopp Hammerfest til en viss grad ble et senter for et mer industrielt fiske og for foredling basert på nye fileteringsmaskiner og fryseteknikk. Det var på et vis et ”fordistisk” samlebandsprisnipp som ble anvendt i Findus’ store fabrikk i Hammerfest. Den ble bygd med solid statsstøtte, men senere solgt til sveisiske Nestlé. For å sikre jevn tilgang av råstoff fikk Findus også tillatelse til å bygge opp en egen trålerflåte.

På nittitallet ble denne fileterings- og fryseriindustrien rammet av kriser, og byen og kommunen trengte nye bein å stå på. Snøhvitprosjektet på Melkøya ble ”redningen”. Byen fikk nye arbeidsplasser, også kompetansekrevene, men da anleggsarbeidet var over og driften endelig kom i gang, var sysselsettingsveksten langt fra så stor som forventet.

Befolkningen og næringslivet

Fram til 2025 har befolkningen i Hammerfest vokst. Vel 800 nye innbyggere – ni prosent vekst på tjue år – er kanskje ikke mye i en norsk kontekst, men i Nord-Norge er det et godt resultat. En god del av de nye innbyggerne er innvandrere som lokkes av de høye inntektene i oljeindustrien. Ikke alle velger å bo i selve Hammerfest by. Livskraftige bygder og småsteder som Forsøl, Høseby, Akkarfjord, Kårhamn og Sandøybotn har også klart å trekke til seg noen hundre innbyggere. Men kommunen bærer på en tung eldrebefolkning. De som etablerte seg i etterkrigsårene er nå kommet i den andre eller tredje alder, og legger beslag på en god del av kommunenes inntekter. Så langt har inntektene vært gode, men oljeindustrien har allerede nådd sin ”peak” og inntektene er fallende.

FIGURFORKLARING:

- CBD
- Tettsted
- Vei, veinr.
- Jernbane
- Elv
- Vann
- Flyplass
- Industri

Det har vært relativt stor stabilitet i primærnæringene fram til 2025, og fortsatt teller Hammerfest som en viktig fiskehavn. Men råvarene blir i mindre grad foredlet i byen, den eksporteres svakt foredlet til andre tilvirkningsbyer, særlig i Asia. Det viktigste industrielle innslaget er nå oljeindustrien. Sysselsettingen er ikke spesielt stor, og den er fallende, men inntektene har vært skyhøye og har satt sine spor. Hammerfest er nesten ikke til å kjenne igjen.

Kommunen har åpenbart blitt rikere og sysselsettingen har økt (bl.a. på grunn av den sterke aldringen i byen). Men som *by*, som senter for privat tjenesteyting, har ikke utviklingen vært påtakelig sterk. Varehandel, hotell, restaurant, samferdsel, private tjenester står i 2025 omtrent på samme nivå som i 2005. Og mens den totale befolkningen har vokst med ni prosent, har sysselsettingen bare vokst med seks prosent.

Bebyggelse og sjel

I Hammerfest sier de at byen har sjel, og at det er en plass det er lett å bli glad i. Og det er sant: Mange har vært tiltrukket av byen, men mange har også forlatt den. Hammerfest er en by som har vært konstant i støpeskjeen. Da den ble grunnlagt på tampen av 1700-tallet ble den en norsk kjøpstad, en handelsby. Under pomortiden på 1800-tallet ble den en *internasjonal* handelsby, men epoken endte brått i 1917. 1900-tallet har stått i fiskeforedlingens tegn, og Hammerfest har vært en pionerby for filetering og frysing, som under globaliseringen ble flyttet til Kina og andre lavkostland.

På slutten av 1900-tallet var derfor debatten om Hammerfests framtid helt fokusert på olje og gass. Det gassfeltet som ble kalt Snøhvit ble oppdaget alt i 1984, men det skulle faktisk ta hele 18 år før utbygging kom i gang, og i denne perioden ble det skrevet mange scenarier som knyttet Hammer-fests framtid til olje. ECON spådde at Hammerfest ville bli det nye oljesentrum hvorfra det spredte seg ”som ringer i vannet” – altså ringvirkninger fra nord til sør. Et tilsvarende scenario finner vi i en FAFO-studie, der ”Sentrum 2” beskriver et nytt olje-Norge der Hammerfest har overtatt Stavangers rolle som oljehovedstad.⁵⁵ Men det scenariet som traff best for utviklingen fram til 2025 var det som bar tittelen ”enklave”.⁵⁶ Selve feltet drives fjernstyrt fra landanlegget på Melkøya, der det siden 2008 er produsert flytende naturgass (Liquefied Natural Gas – LNG). Gassforekomstene ventes å være tømt i 2031.⁵⁷

Snøhvit endret Hammerfests bebygde topografi – for en tid. Selve utvinningen skjedde uten synlige elementer i landskapet, men fra Snøhvit til Melkøya går det en 14 mils lang rørledning. Melkøya og fakkelen er blitt symbolet for oljealderen i Hammerfest. Byen har også endret seg med gassrikdommen. De kommunale myndighetene fikk endelig øynene opp for at den gamle BSR-bebyggelsen⁵⁸ ikke hadde den kvalitet som var nødvendig i det 21. århundret. I Finduskvartalet er det bygd et tidsriktig kulturhus, og den stusslige veien langs fjæra er blitt en virkelig strandpromenade. Hammerfest forbereder seg nå på den kanskje mest grunnleggende transformasjon noensinne: Overgangen fra oljeregion til post-oljeregion. Det blir en overgang fra ikke-fornybare til fornybare ressurser, altså i en viss forstand tilbake til det gamle, men med moderne tilnærminger. Oljealderen i Rogaland symboliserte norsk utakt på vei inn i oljealderen. Hammerfest symboliserer norsk utakt på vei ut av oljealderen: Mer fiske, mer fiskeoppdrett, mer foredling. Men også mer kultur, flere attraksjoner, flere turister. De som besøker den eksotiske byen kan ikke unngå å bli sjarmert. Selv om Honningsvåg fikk bystatus i 1996 er det fortsatt Hammerfest som *er* ”verdens nordligste by”.

Farvel til annerledeslandet

Det vi har sett på denne lange runden i Norge i 2025 er et mye rikere samfunn. Det minner lite om det vi før kalte annerledeslandet, det samfunnet som steg fram etter gjenreisningstida. Mens det på førti- og femtitallet ble gitt prioritet til produksjon og verdiskaping, ble det på seksti- og syttitallet tid for konsum. Folk flest fikk bedre mat, klær, hus – og de fikk biler og fjernsyn! Det var et stort framsteg i forhold til nøden i mellomkrigstida, men i ettertid vil vi knapt kalle dette et særlig rikt samfunn i det hele tatt. Folk fikk det bedre, men først og fremst var dette et tryggere og mer rettferdig samfunn. Det bygde på et klassekompromiss der arbeiderne bli sikret sin andel av produksjonsveksten gjennom avtaler. Klassekompromisset omfattet hele ”det arbeidende folket”, og kårene til gårdbrukere og fiskere ble også sikret. I det norske annerledeslandet var det altså plass for distriktene og deres næringer også. Det var denne versjonen Rolf Jacobsen hadde i tankene da han skrev sitt dikt i 1984.

Det samfunnet som steg fram rundt århundreskiftet er også kalt et annerledesland, men det var på grunn av oljenasjonens ekstreme rikdom – kanskje verdens rikeste land? Stikkordet for det nye samfunnet er velstand og forbruk, og det kan godt tolkes som fortsettelsen av den utviklingen som begynte på sekstitallet. Vi må likevel si at Norge anno 2005 var så gjennomgripende forandret at vi må kalle dette noe annet. Det var ikke primært et velferdssamfunn bygd på kollektive ordninger, men et overflodssamfunn med stor privat konsumeve. De positive assosiasjonene fra seksti- og syttitallet var borte. På sekstitallet handlet det fortsatt om ”å bygge landet” og sikre et levebrød for alle. Ved inngangen til det 21. århundret har en grådighetskultur spredt seg langt nedover i samfunnet – og hvem bryr seg vel om å bygge landet? Annerledeslandet endte som en ironisk karakteristikk av et styrt-rikt oljeland uten klare visjoner for hva som skal skje etter oljen,

I 2025 har faktisk olje- og gassressursene passert sin ”peak”, og vi kan gjøre opp status for hva oljen gjorde med oss? Vi husker fra oljemeldinga at vi skulle bruke vår rikdom til å skape ”!et kvalitativt bedre samfunn”. Og det ble et bedre samfunn på mange måter, men først og fremst preges samfunnslivet av *kvantitativ* vekst. Vi forbruker rett og slett mer enn noensinne. La oss se på noen tall som karakteriserer utviklingen.

I 2000 var BNP på rekordhøye 1.200 milliarder kroner, men veksten fortsatte inn i det nye århundret med ca 1,9 prosent pr år (se tabell 4). Med en slik vekstrate fikk vi om lag en fordobling av BNP til 2037 – som tilfeldigvis også er 200-årsjubileet for kommunene og regionene. Vi er da midt inne i den store eldrebølgen som krever høy innsats i helse- og sosialsektorene, og stat og kommuner kan glede seg over en viss vekst i offentlig konsum på ca 1,4 prosent pr. år. Men med en så lav vekstrate tar det femti år å doble tjenestene, og det er har ikke omsorgssektoren tid til, for i 2050 vil vi ane slutten på eldrebølgen. De offentlige

velferdssektoren er derfor skrantende. Lav vekst i offentlige budsjetter gjør det vanskelig å skaffe arbeidskraft i konkurranse med privat virksomhet. Private bedrifter lønner bedre og trekker til seg den mest attraktive arbeidskrafta.

Tabell 4: BNP, konsum og investeringer⁵⁹

	2000 %-andel	Vekstrate % pr år	Doblingstid år
Privat konsum	51	2,8	2025
Offentlig konsu	21	1,4	2050
Realinvestering	21	1,1	2064
Annet[1]	7		
BNP	100	1,9	2037

Kilde: Lavutslippsutvalget. Doblingstiden er en egen beregning

Hvordan ble så utfordringene knyttet til aldring taklet? Først og fremst gjennom høyere privat etterspørsel etter omsorgstjenester, og et tilsvarende stort tilbud. I 2025 kan vi notere oss for en dobling i det private konsumet i forhold til 2000, og dette skaper mye tumulter på tjeneste-markedene. Personer i den tredje alder klarer seg stort sett bra på sine pensjoner og oppsparte midler, og det hjelpebehovet de har kan dekkes fra et av de mange omsorgsselskapene. I den fjerde alder blir det verre, for over åtti blir mange flere hjelpe- eller pleie-trengende. Det offentlige apparatet tildeler sine knappe plasser så godt de kan, men det blir ikke nok til alle. De rikeste blant oss kjøper seg gjerne plass i private institusjoner, eller i boligkomplekser med svært velutviklet tjenestetilbud.

Det betyr ikke at alle private midler spises opp av omsorgstilbudet, langt derifra. I tabell 5 ser vi hvordan en årlig vekst på 2,8 % har fordelt seg på ulike formål, her rangert etter vekstrate. Forbruket av ”tjenester” – hvori inngår helse-, velvære- og omsorgstjenester – tar bare kvartparten av det private budsjettet, og har vokst om lag like fort som det totale konsumet. Det har også forbruket av ”bolig”. Generelt kan vi altså si at våre boliger er 26 prosent større eller mer velutstyrte enn de var i år 2000.

Når midler til bolig og tjenester er fordelt, står vi altså igjen med 62 prosent som skal brukes på ulike andre formål. Med rådene inntektselastisitet vil de sist tjente kronene helst bli brukt til utenlandsreiser, dernest til bilkjøp. Siden utenlandsreiser i våre dager først og fremst skjer med fly, vil denne konsumendringen også slå ut på ”annen transport”. Vi vil altså reise oftere til utlandet og ha større og/eller flere biler. Gruppen ”andre varer” er en stor gruppe (22 prosent av konsumet i 2000) og den vokser relativt raskt. Siden mat og bolig ikke inngår her, dreier dette seg i stor grad om apparater til husarbeid eller til underholdning – eller et genuint mer luksuspreget forbruk, for eksempel merkevarer. Smykker av gull og diamanter er dessuten ganske vanlige i 2025.

Tabell 5: Større forbruk!

	2000	Vekstrater	Doblingstid
	andel %	%	år
Konsum i utlandet	5	4,2	17
Kjøp av transportmidler	8	3,6	19
Andre varer	22	3,1	23
Annen transport	5	3	23
Bolig	13	2,7	26
Tjenester	25	2,7	26
Mat og nytelsesmidler	18	2,1	33
Elektrisitet til oppvarming	3	1,8	39
Bilkjøring	4	1,1	64
Utlendingers konsum i N.	-3	1,9	37
Privat konsum i alt	100	2,8	25
Andel av BNP	51		

Kilde: Lavutslippsutvalget. Doblingstiden er en egen beregning

Så hvordan er det bildet vi tegner av Norge og nordmenn anno 2025? Vi bor i større boliger, enten villaer på egen tomt eller leiligheter i nye leilighetskomplekser. De er velutstyrt med elektriske og elektroniske produkter av alle typer. I garasjen står det gjerne to biler der det før sto én, men vi bruker dem heldigvis ikke dobbelt så mye. Den vanligste bruksmåten er til arbeid, deretter til vårt annet hjem – hytta. Mange har funnet plass både til vinterhytte, på fjellet, og sommerhytte, ved sjøen. Vi ferierer mer enn tidligere, helst i utlandet. Mest reisende er ungdom under utdanning, og eldre som nylig har pensjonert seg.

Norge er i følge de fleste internasjonale statistikker verdens rikeste land, men det kommer langt ned på lista i lykkerankinger. Norge ble definitivt et kvantitativt mye rikere land, men ikke uten videre et kvalitativt *bedre* samfunn. Vi har fått mer av det meste i 2025, og hva mer kan vi få? I 2025 har også Norge nådd sin ”peak” og det er åpenbart at fortsettelsen ikke kan være mer vekst. Norge står foran store transformasjoner som vil gjøre det til et ganske normalt land – et post-industrielt samfunn.

6.

Gjennom transformasjoner

På vei mot 2060

Mens historien 2005-2025 i stor grad kunne beskrives som vekst eller nedgang, altså mer eller mindre av det man alt hadde fra før, er utviklingen forbi 2025 i større grad preget av at ting er forandret. Samfunnet slik vi kjente det rundt århundreskiftet er ikke mer. Et industri-samfunn er erstattet av et postindustrielt samfunn, som også kan beskrives som et kunnskaps-basert servicesamfunn. Den kollektive industriarbeiderkulturen forvitret, og en ny mentalitet stiger fram – både individualistisk og kollektiv på samme tid.

En ny bølge

Når vi omtaler samfunnsutviklingen som *transformasjoner*, er dette mer enn det vi legger i begrepet *utvikling*. I en transformasjon skjer det kvalitative sprang i demografi, økonomi og bosetting. En populær metafor er *bølger*, som noen ganger kommer som *tsunamier* – forårsaket av et jordskjelv.⁶¹ Vanligvis skjer ikke slike strukturelle transformasjoner over natten, men bygger seg opp over flere tiår.

Bølgemetaforen er slett ikke uvanlig i litteraturen om samfunnsutviklingen, for eksempel har vi omtalt *eldrebølger* og *industrielle bølger*. Utviklingen i regionene kan beskrives gjennom *flyttebølger*, og i perioder med høy miljøbevissthet kan vi registrere *grønne bølger*. *Urbaniseringsbølger* er flyttebølger mot byene. Tidsperspektivet i slike bølgebevegelser er vanligvis langt. De demografiske bølgene preges av strukturelle skjevheter mellom generasjonene, og vi trenger da om lag 60 år for å kunne analysere forskjeller mellom to mannsaldre. Eldrebølgen er egentlig en *fødselsbølge* som har nådd pensjonsalderen gjennom de 67 årene som er gått siden fødselen. Pensjonistgenerasjonen vokser i årene etter ca 2010 mye raskere enn den generasjonen som er i yrkesaktiv alder, og det er dette som har bekymret oss fram til 2025-2030. Siden aldringen bare fortsetter, ivrer mange sterkt for økt innvandring for dermed å få en viss foryngelse. Men vi behøvde ikke be om denne innvandringen, for den var allerede i gang. Den sikret Norge en jevn innstrøm av utlendinger – som kunne gå inn de yrkesaktives rekker. Etter hvert nådde også innvandrerne pensjonsalderen, og trengte omsorg.

Joseph Schumpeter, med støtte i Nikolai Kondratievs teorier, mente at en økonomisk syklus trengte 50-55 år fra sin spede begynnelse til den brøt sammen som et avleggs system, altså om lag to generasjoner.⁶² En slik syklus kan altså forstås som et tidsbegrenset teknisk-økonomisk paradigme. I perioden 1980-2030 var det et senindustrielt paradigme som pre-

get de aldrende industrilandene, med informasjonsteknologi som den drivende teknologien. Dette skapte en ny infrastruktur som transformerte tjenesteyting og kommunikasjon – og ga et sprang i internasjonaliseringen til det vi kaller *globalisering*. Den nye bølgen som erstattet det informasjonsteknologiske paradigmet gjorde seg særlig gjeldende fra 2020-tallet.

Utviklingen mot et kunnskapssamfunn har mange aspekter. Ett er utdanningsrevolusjonen. Babyboomerne fra fødselsbølgen under og etter krigen er den første generasjonen der alle fikk tilgang til høyere utdanning – tidligere var lang utdanning forbeholdt de velhavende. Siden har hver ny generasjon blitt mer velutdannet, og det er også opprettet balanse mellom kjønnene. Høyere utdanning gis i størst omfang og med best kvalitet i byene. Der ligger også de viktigste forskningsinstitusjonene, og hovedtyngden av private og offentlige arbeidsplasser som krever utdanning. Kunnskapssamfunnet har bygd inn i seg en sterk sentraliserende kraft, og det preger bosettingssystemene og infrastrukturene.

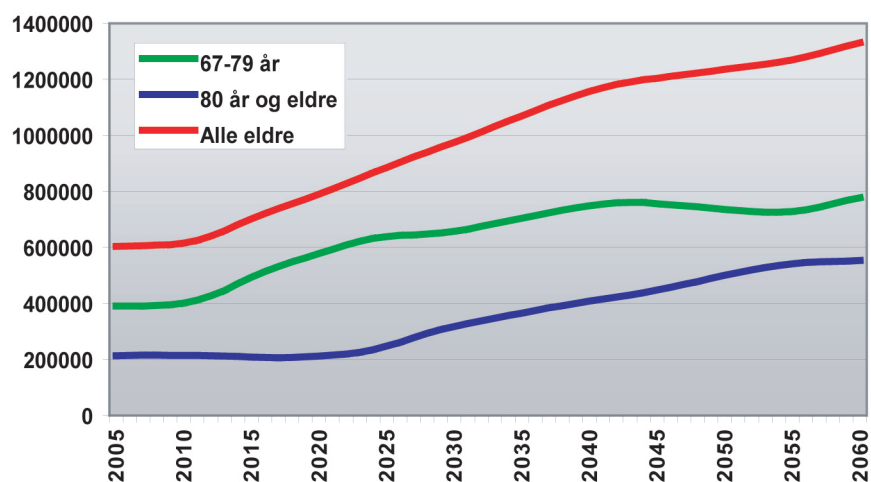
Mentaliteten skifter tilsvarende. Gårdsdagens slitere var industriarbeidere med en sterk kollektiv bevissthet, fordi de måtte ha styrke til å stå imot kapitaleierne. Dagens kunnskapsarbeidere er i økende grad preget av ideologien om at de selv besitter den viktigste produksjonskapitalen, nemlig kunnskap, kompetanse og ferdigheter. Men i det mangfoldet individualismen skaper fins det også kollektive tendenser. Det ser faktisk ut til at den nye generasjonen langt på vei aksepterer de kollektive verdiene som lå i det modne industrisamfunnet – og de institusjonene som ble bygd opp for å ivareta slike verdier.

La oss først se nærmere på de transformasjonene som skjedde på veien mot 2060. Vi begynner som sedvanlig med den materielle demografien.

To bølger som stiger: eldrebølge og innvandringsbølge

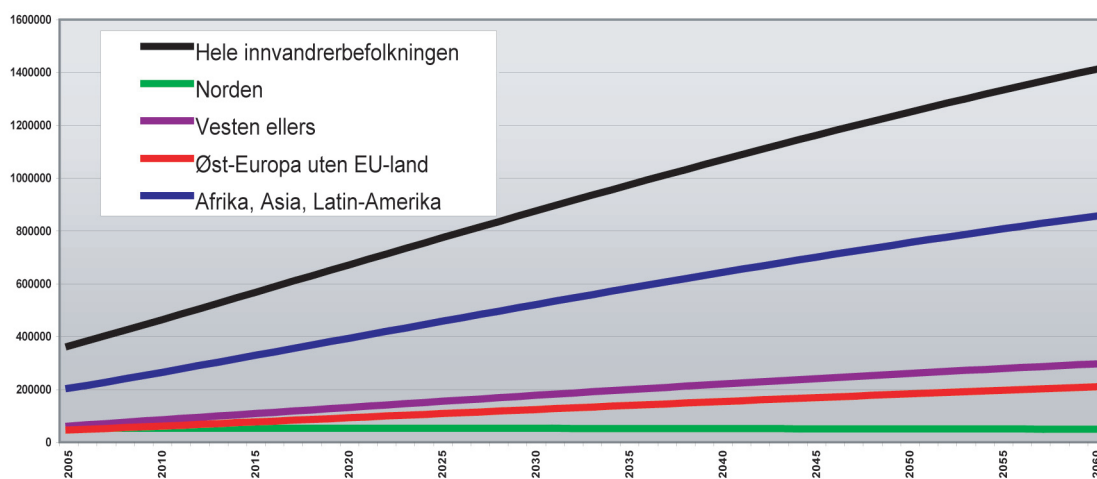
Mellomkrigsdepresjonen og krigen førte til et dramatisk fall i fødselstallene. Arbeidsløshet og krigshandlinger skapte en pessimistisk mentalitet i samfunnet. Da krigslykken snudde i 1943 begynte fødselstallene igjen å peke oppover, og gjennom de neste 25 årene til 1968 forble de høye. De som ble født i 1943 nådde sin pensjonsalder i 2010, om vi regner med den offisielle pensjonsalder på 67 år (den reelle er en del lavere). De som er født i 1968 pensjoneres offisielt i 2035, og fra da av letter trykket fra eldrebølgen. Men økende levealder gjør at pensjonistene blir eldre, og kurvene fortsetter å stige fram til 2060 – om enn noe svakere. Dessuten undervurderte vi aldringen blant innvandrerne.

Som vi ser av figur 9 begynte eldrebølgen å stige ved inngangen til titallet, men veksten skjedde først og fremst blant de spreke i den tredje alder. Ved inngangen til tjuetallet begynte også gruppen i den fjerde alder å stige betraktelig, som den har fortsatt å gjøre helt fram til 2055. Det er denne nær tredoblingen blant ”oldingene” i løpet av 30 år som har vært den store utfordringen i eldrebølgen.

Figur 9: Utviklingen av eldrebefolkningen i den tredje og fjerde alder.

Innvandringen har vært oppfattet som et gode i forhold til de strukturelle skjevhetene i befolkningen. – den har gitt oss en større arbeidsstyrke og modifisert problemene med alderssammensetningen. Men innvandringen er i seg selv blitt så omfattende at den kan kalles en bølge, som har steget jevnt fram mot 2060. I 2005 telte innvandrerbefolkningen 365.000 personer, og tallet var doblet i 2025 til 734.000. Fram til 2060 har vi på ny hatt en dobling til 1,4 millioner innvandrere. Totalbefolkningen har passert seks millioner.

Figur 10: Innvandringen til Norge 2005-2060. Kilde: SSB statistikkbank

Den største innvandrergruppen er de ”fremmedkulturelle”. Innvandrere fra Afrika, Asia og Sør-Amerika teller i alt nesten 860.000 personer, og ytterligere 210.000 kommer fra den delen av Øst-Europa som ikke er EU-medlem. Alt i alt har Norge en i vid forstand fremmedkulturell befolkning som omfatter 1.067.000 personer. Selv om de har vært et kjærkomment innslag på arbeidsmarkedet, utgjør de også et formidabelt integrasjonsproblem. Det vi kunne ønske oss mer av var innflyttere fra det øvrige Norden, men denne gruppen har stabilisert seg på snaut 50.000 personer. Fra Vesten ellers har det kommet en økende strøm, og denne gruppen utgjør knapt 300.000 personer i 2060. Både personer fra Norden og EU-EØS-området har fri innvandring til Norge.

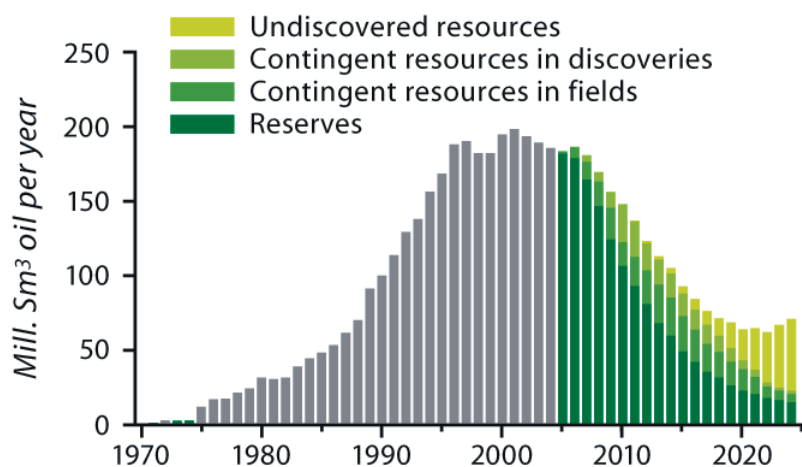
To bølger som faller: Olje- og gassutvinning

Eldreølgen og innvandringsølgen hadde vært mindre bekymringsfull om den ikke falt sammen med to nedadgående trender: Olje- og gassproduksjon på hell. Det var en forbløffende samtidighet: Den demografiske ølgen bygde seg opp fra 2010, som også markerte toppen på det norske petroleumseventyret: Først begynte oljeproduksjonen å falle, dernest gassproduksjonen. Olje-Norge hadde nådd sin ”peak”.

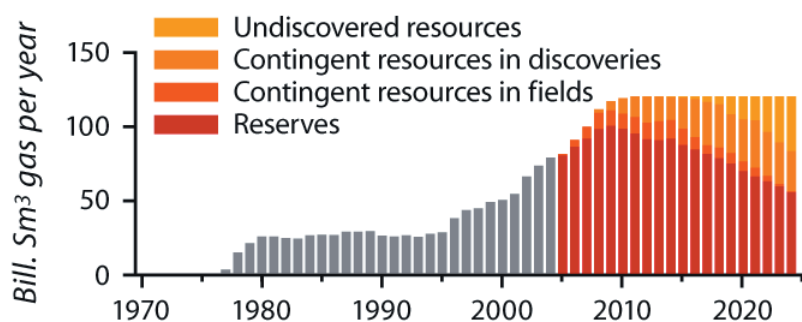
Det burde ikke komme som noen overraskelse, for i femti år hadde man snakket om den situasjonen som uvegerlig ville inntreffe – at oljeressursene ville tømmes ut. Lenge trodde man at utvinningen ville kompenseres av nyoppdagede ressurser, men det skjedde ikke. Tvert om: Funnraten falt, og dermed ble det utvunnet mer enn oljeleting tilførte av nye ressurser. Dessuten var mange av de nyoppdagede oljefeltene for små til å bli satt i produksjon. Da status for oljealderen skulle gjøres opp, viste det seg at det var fire store felt som hadde levert mer enn halvparten av all olje på norsk sokkel: Statfjord, Ekofisk, Oseberg og Gullfaks.

Hvor store oljereserver som er tilgjengelig er dels et spørsmål om fysiske funn, dels om oljeprisen. Lav oljepris kan gjøre felt ulønnsomme, mens høy oljepris tilsvarende kan gjøre ulønnsomme og marginale felt lønnsomme. Siden den norske ”peak”⁶³ kom samtidig med den globale toppen, fikk vi en prisoppgang som gjorde at levetiden på norske ressurser ble forlenget. Men det var aldri snakk om å komme tilbake til toppårene rundt 2005-2010

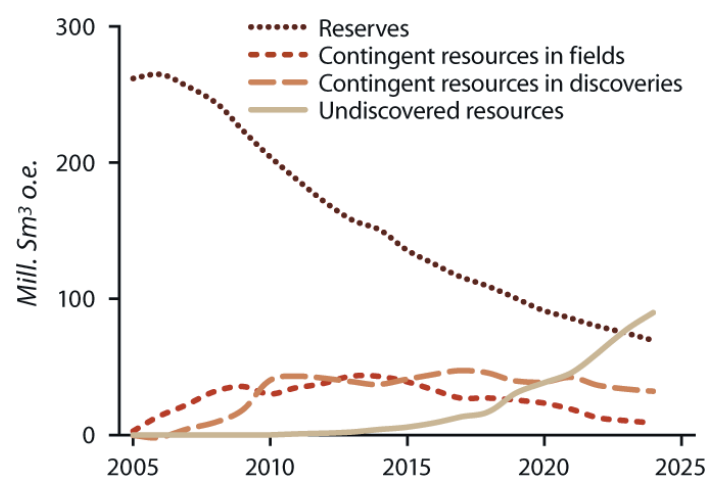
.Figur 11 viser fallet for oljeutvinningen etter toppårene. Med de kjente ressursene ville det skje et raskt fall fram mot 2025. Det ble i noen grad kompensert med tilfeldige funn i felt som var i produksjon som ble mulig gjennom prisoppgang på olje. Noen stor oppjustering av allerede oppdagede felt skjedde ikke i særlig grad, og etter hvert svant håpet om å legge hittil ukjente ressurser til reservene.

Figur 11. Oljereserver og mulige ressurser i millioner standard kubikkmeter (Sm³). Kilde: Oljedirektoratet

Figur 12. Gassreserver og mulige ressurser i standard kubikkmeter (Sm³).Kilde: Oljedirektoratet

Figur 13: Samlet olje- og gassproduksjon, 2005-2025. i standard kubikkmeter (Sm³). Kilde: Oljedirektoratet.

Når oljeressursene svant, festet man desto større lit til gassressursene. Norge skulle skifte fra å være oljenasjon til å bli gassnasjon. Mens oljens topp ble nådd med 150-200 mill. Sm³, kom gassproduksjonen bare opp i drygt 100 mill Sm³. Også gassreservene begynte å falle etter 2010, og raskere fra 2015, som figur 12 viser. Håpet var å gjøre nye funn, slik at det ble en jevn gassproduksjon. Men funnene uteble, eller de var frustrerende små.

. Legger vi sammen grafene for oljens og gassens uttømming, får vi en resultant som vist i figur 13. Her er oppgradering av oppdagede forekomster og felt i drift inntegnet (stiplede linjer), og i noen grad dempet disse tilfeldige (contingente) ressursene nedgangen i produksjonen. Grafen for hittil uoppdagede ressurser viser hva man håpet på i 2008, men disse oppdagelsene er ennå ikke gjort i 2025.

Næringsliv i sterk omstilling

Næringsliv og omstilling er to ord som hører sammen, men aldri har omstillingen vært større enn den var i første halvpart av det 21. århundret. La oss trekke fram noen hovedtrekk fra tabellen nedenfor:

Alle primærnæringene har vært kontraktive fram til 2060, men vi aner en utflating i nedgangen. Sterkest er nedgangen i jordbruket, dernest følger fiskeri og oppdrett, mens den er minst i skogbruket. I alt går sysselsettingen i primærnæringene ned med nærmere en tredel fram til 2060. Men for alle primærnæringene vokser produksjonen.

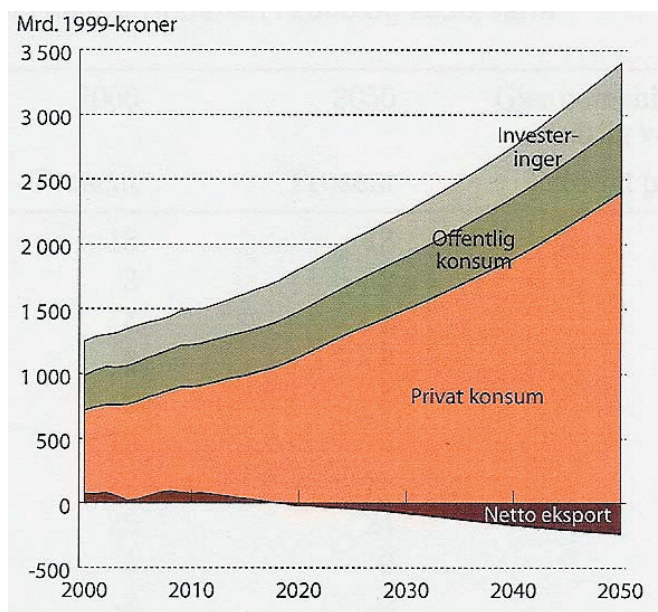
Tabell 6: Sysselsetting 2005-2060

<i>Norge</i>	<i>2005</i>	<i>2030</i>	<i>2060</i>	<i>Endring 2005-60</i>
Næringer:				
Jordbruk	57 113	47 578	38 552	-32,5
Skogbruk	6 046	5 883	5 728	-5,3
Fiske, fangst og oppdrett	16 297	15 724	15 181	-6,8
Primærnær.	79 456	67 968	57 092	-28,1
Industri, olje og gass utvinning.	297 343	286 430	276 101	7,1
Kraft- og vannforsyning	15 039	14 377	13 750	-8,6
Bygg og anlegg	160 440	159 606	158 817	-1
Varehandel, reiseliv	421 756	450 308	477 337	13,2
Samferdsel	157 760	153 706	149 867	-5
Finans/forretningsmessige tjen.	292 028	387 322	477 533	63,5
Øvrig privat tjenesteyting	178 326	214 445	248 637	39,4
Offentlig sektor	693 899	788 173	877 420	26,4
Totalt	2 375 503	2 591 520	2 796 015	17,7

Det samme gjelder for sekundærnæringene (inklusive olje- og gassvirksomhet), der vel 20.000 færre arbeidstakere gir en nedgang på 7,1 prosent. Det er også nedgang i kraft- og vannforsyning, samt i bygg- og anleggsvirksomhet, som inngår i et utvidet sekundærnæringsbegrep. Vi kan dermed ganske enkelt slå fast at alle former for vareproduksjon sysselsetter stadig færre mennesker. Det har imidlertid vært en markant total sysselsettingsvekst i perioden – den er på nærmere 18 prosent. Hele tilveksten, samt overføring av ledig arbeidskraft fra den kontraktive vareproduksjonen, har gått til tjenestesektoren.

Framgangen i varehandel og reiseliv fortsetter – to næringer som begge var sterkt etterpørselsdrevet. Det har ikke vært like sterk vekst i samferdsel, og det er logisk med den voksende bilparken og bilbruken. Folk flest foretrekker bil framfor kollektiv transport.

Det er fortsatt vekst i offentlig sektor, men slår vi sammen de private tjenestesektorene er veksten enda sterkere der. Sysselsettingen i privat tjenesteyting vokser med 39 prosent, og finans og forretningsmessig tjenesteyting med over 63 prosent! Sterk lønnsvekst har skapt et historisk høyt forbruk. I årene 2030 til 2050 fortsatte det private konsumet å vokse dobbelt så raskt som det offentlige (2,8 prosent pr år privat, og 1,4 prosent pr år offentlig). Det ga faktisk en dobling i det private forbruket fra 2030 til 2050!

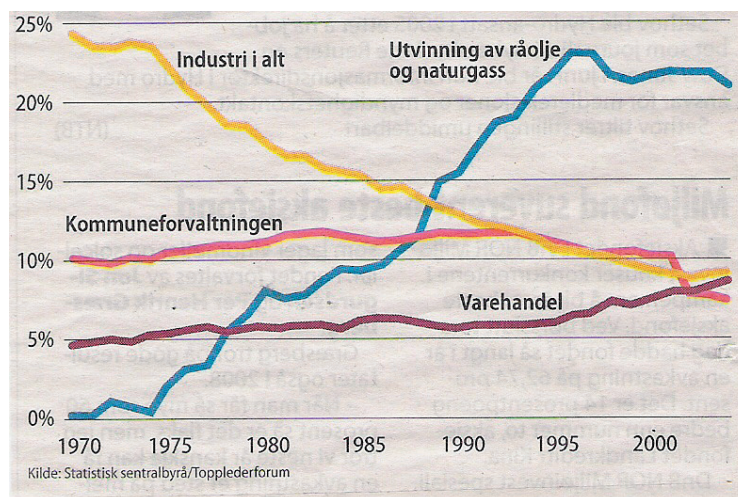

Figur 14: Utviklingen i konsumet, 2000-2050. Kilde: Lavutslippsutvalget

Det høye konsumet har også en viss drivende evne i forhold til noen industribransjer, særlig matvareindustrien, trevare- og møbelindustrien. Men i stor grad *importerer* Norge i 2050 sine forbruksvarer, og betaler med inntekter generert i olje- og gassektoren. Etter nedgangen begynte i petroleumssektoren har Norge faktisk hatt underskudd i handelsbalansen med utlandet (se figur 14). Det er et litt urovekkende tegn i tiden.

På tretti- og førtitallet er det også mange som stiller spørsmålstegn ved det høye konsumet, i særdeleshett det private. Eldrebølgen har på ingen måte lagt seg, tvert om er den ved utgangen av førtitallet høyere enn noensinne, for nå begynner den større innvandrerbefolkningen å melde seg som pensjonister og pleietrengende.

Det viktigste spørsmålet var nå hvor inntektene skulle komme fra, og vi må vel innrømme at nordmenn i det lengste fortrengte hvor avhengige de var blitt av oljeinntektene. Petroleums-sektoren begynte å gi høye inntekter fra syttitallet, og dens andel av den totale verdiskapingen steg til over 20 prosent ved århundreskiftet og et tiår inn i det nye århundret. På dette nivået trodde vel mange at oljeinntektene ville ligge i årene som kom, men der tok de feil. Statistikken for BNP viste at tre kurver konvergente ca 2005: Industriproduksjonen, varehandelen og den kommunale velferdsproduksjonen. Når også petroleumsinntektene begynte å falle, mistet Norge mye av sin økonomiske basis. Det var da man begynte å snakke om ”å bygge landet” igjen.

Figur 15: Petroleumsinntektenes andel av verdiskapingen, 1970-2005

Kilde: Aftenposten 31.desember 2007

Hadde Norge skikket seg dårlig som forvalter av olje- og gassressursene, hadde vi drevet rovdrift? På ingen måte. Vi framhevet oss med at en stor del av olje- og gassinntektene ble lagt ned fond for kommende generasjoner, og dessuten hadde vi strukket olje- og gassproduksjonen ut slik at vi fikk glede av inntektene så lenge som mulig. Noen nøkkeltall er vist i tabell 7: Norge fant omtrent like mye petroleumsressurser som Storbritannia, men etter 30 år i produksjon sitter UK igjen med ca 38 prosent av oppdagede ressurser, Norge hele 53 prosent. Nederland har bare 10 prosent igjen av sine gassforekomster. Der ble inntektene sprøytet fortløpende inn i økonomien, og skapte det som i ettertid er kalt ”hollandsk syke”. Norge har på alle vis stilt seg bedre enn disse landene vi ofte sammenligner oss med.

Tabell 7: Ressurser og gjenværende reserver ved årtusenskiftet.

	Nederland	UK	Norge
Opprinnelige oppdagede ressurser i alt	829	30 899	31 393
Produsert i alt til og med 2000	747	19 249	14 643
Gjenværende oppdagede ressurser	82	11 650	16 750
Andel reserver i % ³	10	38	53

Allerede i 2000 var det lett å se hvor dette bar hen: Vi brukte ca tretti år på å tappe den første halvparten av ressursene. Det var da lett å regne ut at det meste ville være hentet opp ca 2030. Det skulle vise seg å holde stikk. I stigende grad gikk det opp for folk flest at oljeepoken var i ferd med å ta slutt.

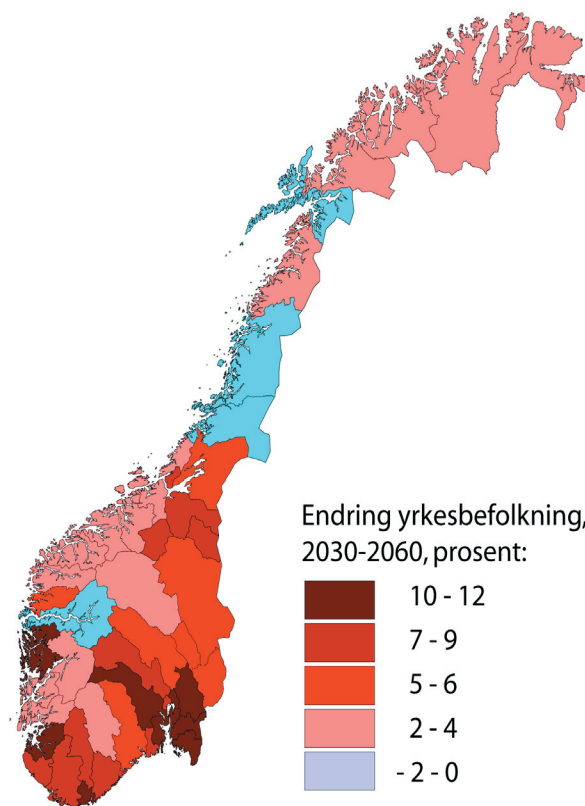
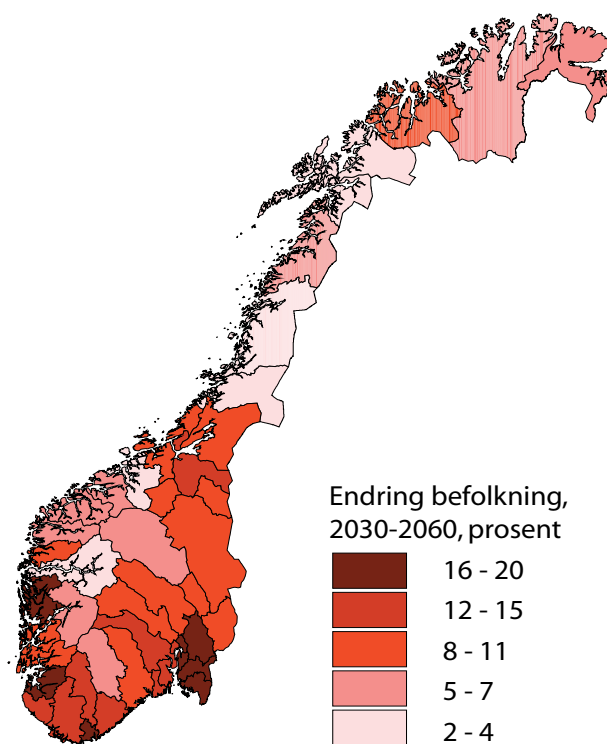
Robuste (region)samfunn

Som vi har sett foran, er det mange kommuner som sliter med å opprettholde befolkning og sysselsetting i det nye århundret. Århundreskiftet var i hvert fall ikke et trendsifte som gjorde det lettere å opprettholde distriktsbosettinga, som mange faktisk trodde. IKT skulle gjøre det mulig å drive næring hvor som helst, og bopreferansene ville gå i favør av små samfunn. Disse spådommene har ikke slått til: IKT-sektoren er en typisk bransje i den forretningsmessige tjenesteytingen, og den er mer (stor)byorientert enn alle andre næringer.

Distriktpolitikken handler derfor ikke lenger om å opprettholde bosettinga alle steder, og definitivt ikke mot folks vilje. Politikken handler mer om å skape robuste samfunn – lokalsamfunn og regionsamfunn – som har styrke til å ta de økologiske og økonomiske utfordringene som presser seg på, og som har kvalitet høy nok til å trekke til seg nye innbyggere og arbeidstakere.

Målsettingene og virkemidlene har derfor stadig mer beveget seg fra det lokale til det regionale, ikke fordi folk vender lokalsamfunnet ryggen – tvert om. Men villigheten til å danne større regionale enheter er så liten at vi måtte innføre et nytt regionnivå for å analysere den regionale robustheten.⁶⁴

Rent demografisk har betingelsene aldri vært bedre. Innvandringen har gitt oss 1,4 mill. nye landsmenn, så det har vært mye å fordele på alle regioner. Likevel varierer befolkningsutviklingen ganske sterkt i årene 2030-2060. Den ”beste” regionen har 20 prosent tilvekst gjennom disse årene, og ikke overraskende var dette Romerike. I bunnen finner vi Helgeland, som har hatt en ussel tilvekst på 1,5 prosent gjennom tretti år. Men alt i alt kan regionmyndighetene oppsummere at det er befolkningsvekst i alle regioner!

Figur 15: Befolkningsutviklingen og yrkesbefolkningens utvikling 2030-2060

Når det gjelder tilveksten i yrkesbefolkningen er den også avhengig av den generelle foryngelsen i regionen, altså styrken av barne-, ungdoms- og voksgenerasjonen. Det er også visse regionale variasjoner i yrkesdeltakelsen. Tilveksten i yrkesbefolkningen varierer derfor fra pluss 12,3 prosent, til minus 1,7. I alt har fire regioner minustall, henholdsvis -0,2, 0,2, -0,4 og -1,7. I denne gruppen med nedgang i yrkesbefolkningen finner vi Narvik-Ofoten, Sogn, og Lofoten-Vesterålen. – og helt i bunnen igjen Helgeland. Vinnerregionen var ikke uventet Romerike (figur 15 viser den totale variasjonen).

Det bosatte Norge

Gjennom de tretti årene fra 2030 til 2060 kan det nye Norge karakteriseres av to prosesser: Den ene er regionaliseringen, den andre er urbaniseringen. Felles for begge disse begrepene er at vi legger svært forskjellige ting i dem. La oss da presisere:

Med regionalisering forstår vi først det vi kan kalle regional integrasjon, som innebærer at folk flest skaper regionen gjennom sin mobilitet: Fra hjem til arbeid, utdanning, service, venner etc. En slik regional integrasjon kan også preges av en sosiokulturell regionbygging, altså at vi utviklet tilknytning til regionen – det vi kaller regionidentitet. I perioden 2030-2060 er det de 46 ”storregionene” som best beskriver den type regioner som den regionale samhandlingen og identitetsbyggingen samler seg i.

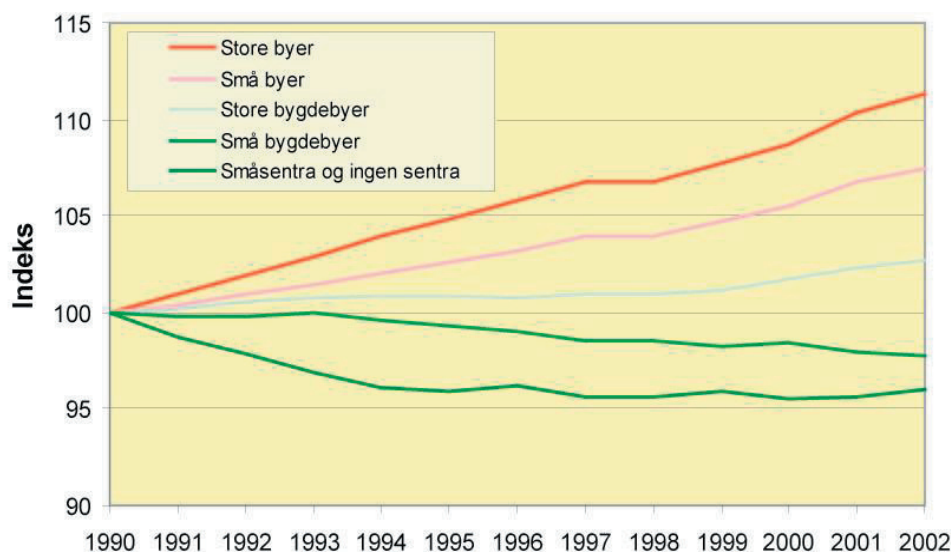
Det faglige urbaniseringsbegrepet i Norden omfatter alle tette bosettinger med mer enn 200 innbyggere. Det innebærer at den urbaniseringsprosessen vi har gjennomgått de siste 150 årene stort sett har dreid seg om vekst i småsentra – bygdebyer av ulike slag – det vi i hverdagstalen kaller tettsteder. Urbaniseringsprosessen fra begynnelsen av det 20. århundret handlet om framveksten av små industribyer, stasjonsbyer, og ikke minst kommunesentra. Mot slutten av århundret kan vi snakke om en mer reell urbanisering, der store og små byer, og de største bygdebyene, vokser på beskostning av spredt bosetting og småsentra.

Denne trenden fra slutten av det 20. århundret har fortsatt inn i det 21.. Det som preger urbaniseringa på dette stadiet er altså ikke bare at veksten i byene hentes fra spredte bosettinger i distriktene, den hentes også fra småsentra og mindre bygdebyer. Det er altså en mer reell urbanisering i den forstand at tyngdepunktet i bosettingssystemet forskyves fra små tettsteder til større byer. Med det norske bosettingssystemet som utgangspunkt, var det bare et fåtall stor-regioner som kunne tilby en sterk urban kjerne og en høyverdig infrastruktur som gjorde det mulig å skape daglig samhandling fra regionens ytterområder og inn mot sen-

trum. Dt grunnleggende målet for infrastrukturbyggingen har vært nettopp dette: Å legge til rette for regionforstørring som integrerer befolkningen i større arbeidsmarked-, bolig- og service-regioner (ABS-regioner). Formene varierer sterkt: I noen tilfeller finner vi det klassiske mønsteret med sterk kjerne og stort omland, i andre tilfeller er den urbane tyngden fordelt mellom flere byer, og omlandet har også beholdt et urbant innslag.

Det er også gitt ulik prioritet til ulike samferdsels- og kommunikasjonsformer. I de klassiske storbyregionene handler det om mest mulig kollektiv transport – på bane, vei og til dels med hurtigbåt. Jernbanen dominerer på Østlandet, og delvis rundt de større byene i Sør-Norge. Jo lenger ut mot periferien vi kommer, desto større er avhengigheten av vei og privatbil. Her er det kollektive tilbudet ikke konkurransedyktig i forhold til bilen. I den delen av distrikts-Norge som ligger ved kysten spiller hurtigbåter en ikke ubetydelig rolle.

Den mellomregionale samhandlingen har også skapt ulike infrastrukturelle profiler. Takket være bedre baner – til dels med to spor – er toget en reell konkurrent til flyet i Sør-Norge. I distriktene i nord og vest er flyet fortsatt det viktigste framkomstmidlet, og flyplasstrukturen har beholdt sine nord- og vestorienterte tyngdepunkt. Det er også distriktene som har vært førende i bruk av IKT som substitusjon for fysisk samferdsel.

Figur 16: Urbaniseringen i Norge 1990-2002

Mobil identitet

Vår nye identitet har et grunnleggende regionalt preg, som konkurrerer med den lokale stedstilknytningen. Den regionale bevisstheten utvides territorielt i takt med den regionale integrasjonen, og hvor den ender kan ingen si sikkert. For den offentlige forvaltningen – statlig og regional – ligger tyngdepunktet et sted mellom gamle fogderi og stift.

De nye regionene er knyttet sammen av romlig samhandling – pendling, sevicereiser osv. Den regionale identiteten har følgelig et sterkt element av mobilitet bygd inn i seg. De fleste er knyttet til flere steder – i hvert fall to: Hjem og arbeidssted/studiested, eventuelt også til en eller flere ”second homes”. Identiteten er altså bygd på steder, men også bevegelse mellom steder. Siden det er mobiliteten som grunnleggende sett skaper regionen, er myndighetene lydhøre for de mobiles situasjon. Det fins pendlerforeninger som hevder de daglige reisendes behov og interesser, og de er en viktig høringsinstans i samferdselssaker.

Det ligger i den moderne regionforståelsen større aksept for det urbane. ”Sentralisering” var i gårsdagens distriktsdebatt ensbetydende med urettmessig konsentrasjon og utarming av bygder og småsteder, men nå innser de fleste at byene er nødvendige for å gjøre regionene robuste. Et godt servicetilbud og nye kunnskapsnæringer krever et visst befolkningsgrunnlag og en viss tetthet for å være robust og bærekraftig. Det store spørsmålet i tiden er hva vi skal leve av når petroleumsnæringen er på hell i Norge. Spørsmålet henger faktisk i stor grad sammen med det urbane spørsmålet, hvor mye konsentrasjon vi tåler.

7.

Post-oljesamfunnet

Norge 2060

En ny gjenreisning⁶⁵

Vår framtidsreise er kommet til siste stopp – 2060. Vi skal i dette avsluttende kapitlet tegne et bilde av hvordan det gikk i annerledeslandet. Eller nærmere bestemt: Hva slags annerledesland dette ble? For egentlig er jo alle land forskjellige. Alle land preges av sin geografi og sin historie, sine institusjoner og verdier.

“Det er viktig for det norske folk å ta inn over seg at vi ikke kan ta olje- og gassressursene for gitt. Det er litt for mange av oss som tenker at olje og gassproduksjonen er en naturlig ting, at det står en kran ute i Nordsjøen som vi kan bare fylle opp begrene fra. Men olje og gass er, uansett hvordan du snur og vender på det, en kortvarig ressurs.”

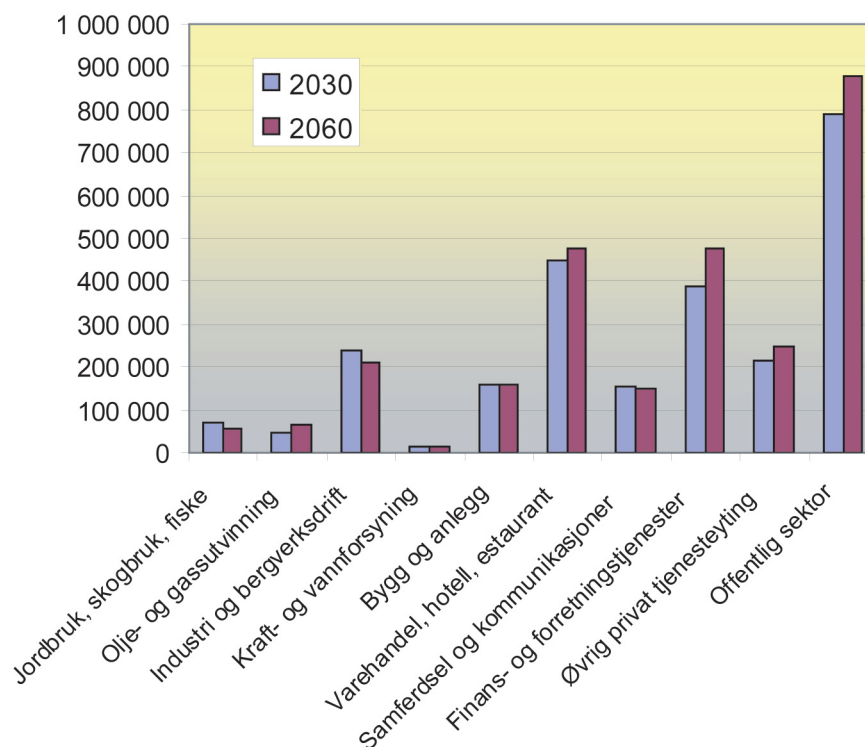
Olje- og energiminister
Åslaug Haga, Aftenposten
31. desember 2007.

I Norge skjedde det et mentalitetsskifte i årene etter 2025, og særlig var trettitallet helt avgjørende for hvordan landet kom til å se ut i 2060. Det var et oppgjør med den ensidige forbrukskulturen, og ikke minst dens dreining i privat retning. Offentlig virksomhet led under trange budsjetter, og det skjedde mens eldrebølgen var på sitt høyeste. Skulle velferden sikres måtte verdiskapingen sikres først. Etter hvert som oljeinntektene falt, ble svakhetene i norsk økonomi nådeløst avslørt. Nedgangen i primærnæringene og industrien tiltok. Mens vi fram til 2025 stort sett snakket om mangel på arbeidskraft, ble tida etter preget av arbeidsløshet. Landet var kort sagt i krise.

I følge den schumpeterianske tankegangen er krise en forutsetning for ny vekst. Det er den gamle oppskriften om ”vekst gjennom krise”, som Norge har fulgt så mange ganger før.⁶⁶ Det er i krisene den *kreative destruksjonen* trer i kraft, som rydder vekk gamle og avleggse næringer. De nye næringene som vokser fram tilhører nye vekstparadigmer, og de krever nye reguleringsformer, ny kunnskap, ny infrastruktur. Nye næringsparadigmer handler derfor ikke bare om nye produkter og prosesser – de handler også om en total omstilling i offentlig forvaltning, i undervisning og forskning, i mentaliteten. Slikt tar tid. Nyskappingsbølgen skjøt merkbart fart på tretti- og førtitallet, og i årene fram mot 2060 så vi konturene av den nye næringsstrukturen.

Den offentlige sysselsettingen er igjen økende, om lag hver tredje yrkesaktive henter sitt utkomme fra offentlig virksomhet. Målsettingen har vært å jevne ut ubalansen mellom

privat og offentlig tjenesteyting, som i rekordårene forbi århundreskiftet helte sterkt i favør av private tjenester. Med mange kjøpesterke eldre var det ikke til å unngå at en del av etterspørselen rettet seg mot privat sektor også.

Figur 17: Næringsstrukturen 2030 og 2060, yrkesaktive.

I den nye gjenreisningstida har vareproduksjonen fått større oppmerksomhet. Det ”nye” næringsparadigmet henger på et vis fast i den gamle industritankegangen, og primær- og sekundærnæringene oppfattes fortsatt som økonomiens *basis*. Flere forsøk er derfor gjort for å skape virksomhet i utpekte vekstbransjer eller klynger. Det går som oftest galt. Det er vanskelig å fremme genuin innovasjon fra statlige kontorer i Oslo. De nye primær- og sekundærnæringene som har vokst fram har kommet ”nedenfra” – fra lokale entreprenører støttet av regionale myndigheter og kunnskapsinstitusjoner.

I den private tjenestesektoren, som har stått for de største tilskuddene til den totale verdiskapingen, kan vi også merke en ny ”industriell” tankegang. Både private og offentlige tilbydere produserer med en ny og mer effektiv ”logistikk”. Høy gjennomstrømming er en viktig målsetting for sykehusene, høyskolene og universitetene, og produksjonsopplegget er inspirert av både Ford og Toyota. Varehandelens logistikk preges av tett integrasjon mellom produsent, grossist, kjede og detaljist. Også leverandører av kommersielle tjenester organiserer seg i kjeder, som bidrar til innovasjon og markedsføring. Reiselivet har beveget seg vekk

fra pensjonatet og campinghytta, som dominerte etter at bilsalget ble sluppet fri på sekstitallet. Det som vokser fram nå er enten store hoteller eller klynger av hytter, småhoteller og serveringssteder i ”resorts”. Flere nye ”fjellandsbyer” og ”strandparker” er skapt – nesten utelukkende bebygd med feriehus.

Også på en annen måte kan vi registrere et nytt forhold mellom industri og service. Etter industriens nedgang er det finans og forretningsmessig tjenesteyting som er den største private næringen – og den raskest voksende! Denne veksten kan forklares med industriens restrukturering. Under den tøffe avindustrialiseringen på åttitallet og senere, har industribedriftene konsentrert seg om sin kjernkompetanse. I den fordistiske epoken var megaforetaket idealet, det som produserte alle materialer og deler til et bestemt sluttprodukt, for eksempel en bil. Megaforetaket produserte også alle nødvendige tjenester innen administrasjon og ledelse, regnskap og finansiering, rengjøring og kantinedrift, forskning og utvikling, markedsføring og informasjon – bare for å nevne noen.

I dag leveres slike tjenester fra spesialiserte tjenestebedrifter. I noen grad har foretakene eksternalisert tjenester som før var interne, og budt de fram på et marked. En annen tendens har vært dannelsen av små foretak i den såkalte KIFT-sektoren (Kompetanseintensiv forretningsmessig tjenesteyting). En stor del av den tertiære nyskapingen har skjedd nettopp på dette området. Dermed dannes det et lokalt produksjonsmiljø – en klynge av større eller mindre omfang – som kan stimulere videre vekst. Over tid blir slike småselskap gjerne oppkjøpt, eller de slår seg sammen selv. Etter hvert er de selv blitt store bedrifter og sågar flernasjonale foretak. De ypperste opererer globalt.

Regionale fortellinger

Alle land er forskjellige, også med tanke på sin grad av regionalisering. Vi kan godt fortelle historien om *Norge* i oljealderen, og hvordan landet gjenreiste seg etter oljealderen var over, men uansett er det klart at dette egentlig er en sum av *regionale* fortellinger. Til en viss grad lignet denne gjenreisningen av verdiskapingen om gjenreisningen i etterkrigen. Da som nå handlet det om å ta produksjonsressursene i alle deler av landet i bruk, og selv om politikken var statlig, pekte den direkte mot regionene. Viktige regionale institusjoner som SIVA, DU og den moderne fylkeskommunen ble skapt i denne perioden.

Likevel er gjenreisningen av verdiskapingen etter oljealderen mer regional enn etterkrigstidens gjenreisning. Regionalpolitikken er i stor grad flyttet over til organ under regionmyndighetene. Alle regioner oppfordres til å finne sine spesielle fortrinn, og utvikle sin egen regionpolitikk på basis av en slik forståelse. Det er ikke riktig lenger at ”one size fits all” – her trengs det skreddersøm.

Det store spørsmålet etter oljeindustriens fall var: Hva skal vi leve av nå? For året 2025 utforsket vi nasjonale særtrekk gjennom åtte kommunale historier. I 2060 er ikke disse ”småkommunene” noen brukbar regional plattform for utviklingstiltak lenger. Oppmerksomheten rettes derfor mot de 46 ”storregionene”, som er en revisjon av de 89 ”økonomiske regionene SSB opererte med tidligere”. Det er også økonomien – og hva vi lever av etter oljen – som står i fokus i fortellingene. Og hva er da mer naturlig enn å begynne i nord, der oljeeventyret sluttet?

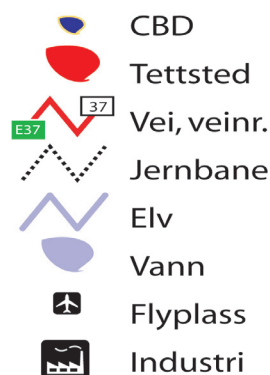
Vest-Finnmark – post-olje-regionen

Vi besøkte Hammerfest i 2025, allerede da godt etablert som selve senteret for petroleumsvirksomhetene i nord. Men siden har olje og gass kommet på hell, og det er tid for ny gjenreisning. Regionen har vært gjenreist før den, men nå handler det om verdiskapingen og arbeidsplassene. Hvordan har egentlig gjenreisningen gått i det nordnorske oljesenteret?

Det nordnorske oljesenteret skulle egentlig ha vært Harstad, som tidlig ble utpekt som Nord-Norges parallell til Stavanger i Sør-Norge. Men det gikk ikke slik, av flere grunner. Letevirksomheten utenfor Lofoten og Vesterålen ble holdt tilbake av frykt for negative miljøeffekter og skade på fisket. Da hjalp det heller ikke at Oljedirektoratet og Statoil etablerte seg i Harstad, for letingen kom egentlig ikke i gang utenfor Lofoten og Vesterålen, og definitivt ikke noen utvinning. De funnene som ble gjort stimulerte henholdsvis Helgeland (Norne) og Vest-Finnmark (Snøhvit).

FIGURFORKLARING:

Nord-Norge preges av en sosialdemokratisk fordelingskultur, der mange kommuner og regioner gjorde krav på sin rettmessige andel av oljen. Dermed ble det nesten ingenting på alle, men egentlig lite også på dem som fikk noe mer enn andre: Brønnøysund, Sandnessjøen, Harstad, Hammerfest, Kirkenes. Hammerfest framstår som det stedet som holdt ut lengst, delvis på grunn av gasskraftverket (med CO₂-rensing!). Kirkenes var best posisjonert i forhold til samarbeid med Russland på Stjokman og andre felt.

Hammerfest tilhører regionen Vest-Finnmark. I 2060 nådde regionen endelig 50.000 innbyggere, men det er bare 3000 flere enn i 2030. Nesten alle er kommet i de to regionsentrene Hammerfest og Alta. Det er stort sett nedgang i den spredte bosettingen, skjønt det finnes svake tendenser til forstadsdannelse i området Hammerfest-Rypefjord. Kautokeino og det samiske området er imidlertid i vekst.

Men i den nye tid er det næringsutviklingen som interesserer mest, for når de siste kubikkmetrene gass nå hentes ut, må man finne på noe annet. Det næringsøkonomiske grunnlaget for ”nye” Vest-Finnmark (etter oljen) er vist i tabell i vedlegg 2. Her er statistikken bearbeidet slik at vi kan sammenligne den med den generelle utviklingen i landet. Lokaliseringkvotientene (LQ) uttrykker graden av regional spesialisering, altså om det er mer eller mindre av næringen regionalt enn det er nasjonalt. Verdien 1 uttrykker at næringen er representert som på landsbasis. Vi ser at Vest-Finnmark er sterk i primærnæringer, kraft- og vann-forsyning, bygg og anlegg, samferdsel og offentlig virksomhet.

Den totale endring i sysselsettingen er på bare 1 prosent i løpet av 30 år. Siden den nasjonale endringen er nærmere 8 prosent, har Vest-Finnmark et relativt tap på 7 prosent. Dette er altså et teoretisk tap av arbeidsplasser i regionen fordi den ikke klarer å henge med på den nasjonale utviklingen. Regionen taper mest i tjenestenæringene (unntatt samferdsel), men vinner noe på fiske, industri, gassutvinning, kraftproduksjon, bygg og anlegg..

Det er framgang i de tradisjonelle vareproduserende næringene, men ikke så mye at det skaper vekst i totalsysselsettingen. Vi ser også at kraft- og vannforsyning og bygg og anlegg vokser, men heller ikke disse genererer jobber i stort omfang. Vest-Finnmark har to klare senter: Hammerfest og Alta. Begge vokser, men Alta mer enn Hammerfest.

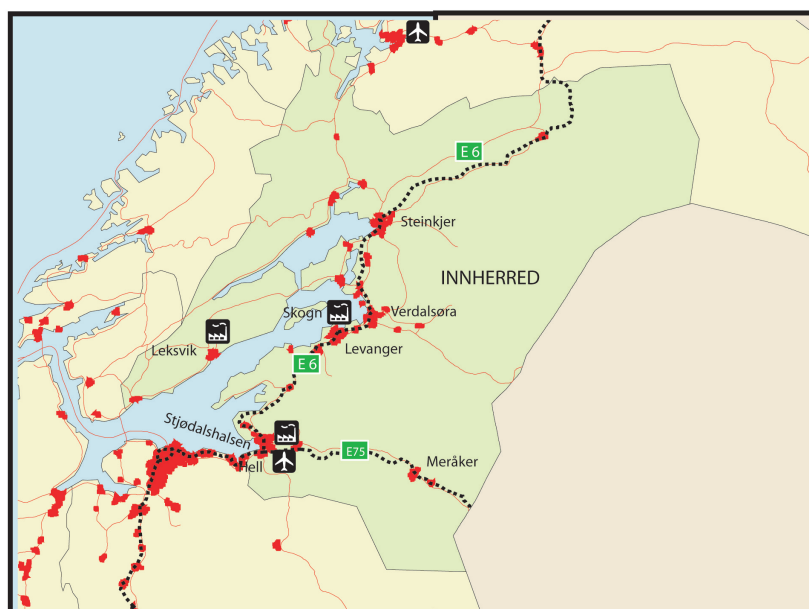
I 2000 representerte olje og gass ”framtida” – nå er de snart fortid. Det var Hammerfest som skulle bli petroleumshovedstaden i nord, men slik er det ikke blitt. Når det gjelder bynæringene har nye skillelinjer gjort seg gjeldende. I den tradisjonelle varehandelen og tjenesteytingen står de to byene noenlunde likt, men varehandel og reiseliv er egentlig ikke ekspansive næringer. Alta er blitt senteret for de moderne tjenestenæringene, den høyere utdanningen og forskningen – og for forretningsmessig tjenesteyting. Hammerfest skulle bli et nytt hovedsenter i Nord-Norge, men ble ikke en gang hovedsenter i sin egen region.

Etter ”gasseventyret” kan Vest-Finnmark gjøre opp status: Det ble ikke noen stor vekst i verdiskapingen i regionen, og antall jobber er omtrent det samme som i 2030. Man trøster seg derfor med at en prosent vekst ikke er mye, men det er da i hvert fall ikke nedgang! Vi skal ikke glemme at Øst-Finnmark er preget av sterk nedgang. Dessuten har debatten om verdiskapingen etter petroleumsalderen lært finnmarkingene at det er fisken og de fornybare ressursene som er regionens største fortrinn.

Innherred – integrert med storbyen

Mens nordnorske oljeinteresser opptrådte som rivaler i kampen om oljearbeidsplassene, opptrådte Midt-Norge – Trøndelag og Møre og Romsdal – samordnet gjennom Midt-Norsk Oljeråd. Et av resultatene var at Statoil la driftsorganisasjonen for Heidrun i Stjørdalshalsen. Derfor figurerer regionen fortsatt med snaut 400 i olje- og gassvirksomhet i 2030, men mange av disse betjener aktivitet i andre land. En tilleggseffekt er ilandføringen av gass i Skogn, som har vitalisert industrikonsentrasjonen der.

Innherred har derfor tjent på oljealderen, men har ellers beholdt preget som landbruksregion. Industrien er imidlertid også viktig, med de tyngste basene i Verdal, Skogn, Leksvik og Stjørdal. Totalt har regionen fått ca 2000 nye arbeidsplasser mellom 2030 og 2060, som svarer til om lag 5 prosent tilvekst. Det er noe under landgjennomsnittet, men tross alt har Innherred kommet seg godt gjennom de siste tretti årene. Egentlig er dette en fortsettelse av den positive utviklingen fram til 2025, så her kan vi ikke snakke om gjenreisning – heller om kontinuitet.

FIGURFORKLARING:

- CBD
- Tettsted
- Vei, veinr.
- Jernbane
- Elv
- Vann
- Flyplass
- Industri

Innherred er både landlig og urbanisert, og derfor godt representert med både bygdenæringer og bynæringer. Mest overrepresentert er landbruket, dernest industrien, som i stor grad er basert på landbruksråvarer. Tjenestenæringene teller stort sett som bynæringer, og det er vekst i alle grupper. Den fordeler seg pent på alle bysentrene. Steinkjer er formelt regionsenteret, men er fram mot 2060 forbigått av Stjørdalshalsen når det gjelder innbyggertall. Finans og forretningsmessig tjenesteyting er for så vidt i framgang, men mindre enn i andre regioner. Innherreds skjebne er å konkurrere med Trondheim om kompetansearbeidsplasser, og som oftest vinner storbyen.

Regionens framgang må altså delvis tilskrives nærheten til Trondheim. Regionen langs Trønderbanen fra Trondheim til Steinkjer fungerer som et felles arbeidsmarked, med flere tilpendlingsmuligheter internt i regionen. Nærheten til storbyen gjør også at denne regionen er godt forsynt med tjenester – både rettet mot husholdningene og bedriftsmarkedet. Det gjør Innherred til en robust region, økonomisk og sosialt. Den trenger egentlig ikke noen gjenreisning etter oljealderen.

Utherred – fortsatt utkant

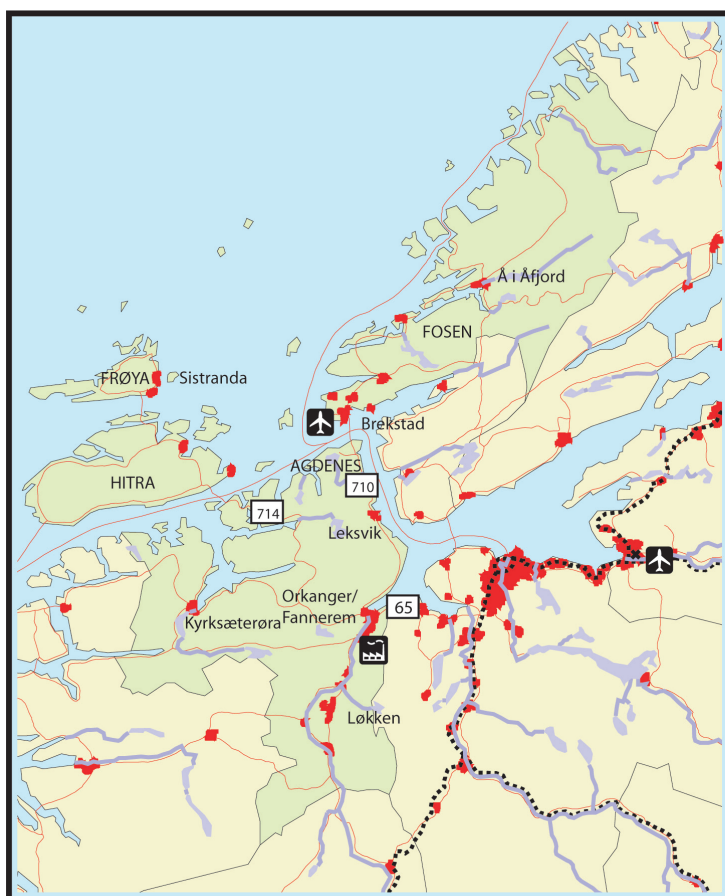
Vi må til sørsiden av Trondheimsfjorden for å finne den mest dynamiske delen av regionen Utherred. Regionens sentrum er utvilsomt Orkdalen/Fannrem, som hadde 6000 innbyggere i 2000. Bygdebyen har lagt kraftig på seg til 2060, og regnes som en småby. Orkdal og Meldal har i mange hundre år vært et viktig industristed, med Løkken gruver og flere metallsmelteverk. I oljealderen ble det bygd ut en base for verkstedsindustri og engineeringtjenester i en egen industripark, og den har vist seg livskraftig også etter at oljevirkksomhetene har gått nedover. Vareproduksjonen er overrepresentert i alle greiner i 2060, inklusive kraftforsyning og anleggevirkksomhet. Rent industrielt har Utherred mestret sin transformasjon, men det er store forskjeller internt i regionen.

Vi kjenner regionen fra vårt besøk på Ørland i 2025, en kommune som klarte seg godt takket være luftforsvaret. Arbeidsplassene knyttet til flyplassen betyr mye i 2060 også. Ørland og Brekstad framstår imidlertid som unntaket på Fosen-halvøya. Åfjord, Roan og Osen preges av det tradisjonelle utkantsyndromet med vedvarende stor avhengighet til primærnæringene, og lite industri. Her kunne trenges en gjenreising, men i stedet skjer en gradvis uttynning. Bare Brekstad holder koken som det andre senteret i regionen - etter Orkanger.

Et tredje senter vinner vi på Hitra-Frøya, som er blitt et vitalt senter for fiskeoppdrett, slakting og filetering, pakking og eksport. Det fins også støtteindustrier for sjømatnæringene i regionen. Hitra-Frøya er svakt urbanisert. Det største senteret er Sistranda, som selv ikke i

2060 har nådd 1000 innbyggere. På øyriket bor man spredt og er fornøyd med det.

De personrettede næringene har sine vekstkraftige baser i Brekstad og Orkanger-Fannrem, men når varehandelen og reiselivet totalt sett er underrepresentert, må dette til en viss grad tolkes som et resultat av nærheten til Trondheim. Utherred er det vestlige omlandet til Trondheim, som Innherred er det østlige. Innherred ligger imidlertid nærmere storbyen og trekker større fordeler av nærheten enn Utherred gjør. I Utherred er avstandene større og infrastrukturene dårligere. Utherred er en kystregion, men den har verken på Fosen- eller Agdenes-siden frambrakt maritime eller marine næringer av betydning, slik det har skjedd langs kysten sørover på Vestlandet og Sørlandet.

FIGURFORKLARING:

- CBD
- Tettsted
- Vei, veinr.
- Jernbane
- Elv
- Vann
- Flyplass
- Industri

Nordmøre – Kristiansunds region?

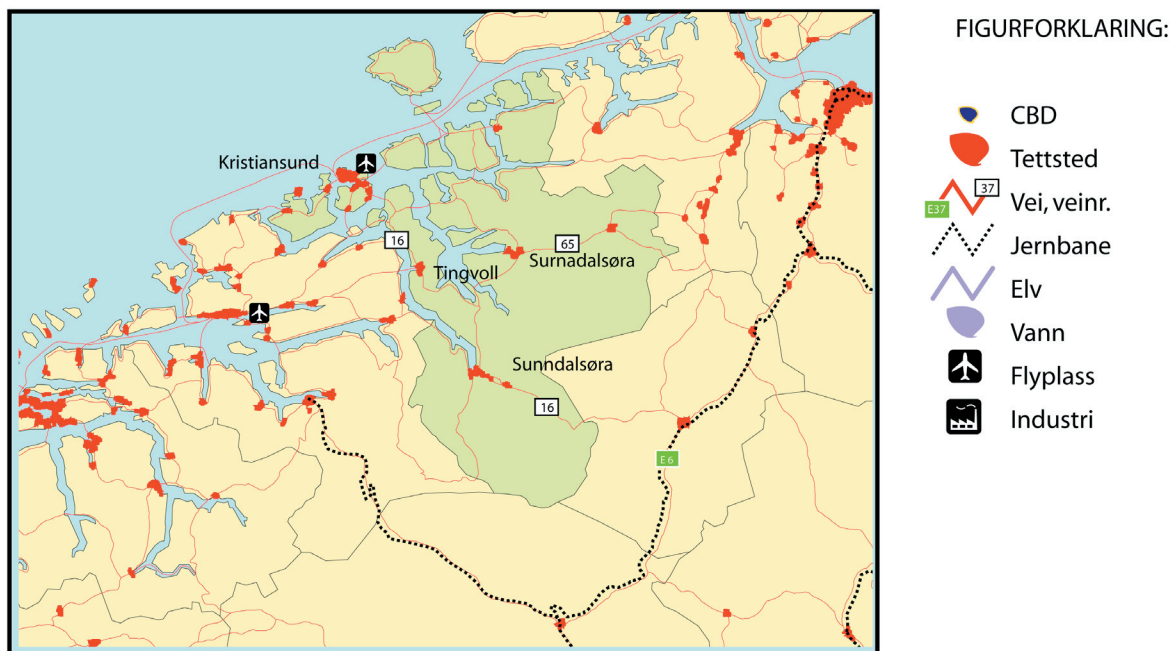
Nordmøre er det historiske fogderiet som hadde Kristiansund som sentrum. Regionsenteret brant ned etter tyskernes bombing i 1940 og er siden gjenreist. Nå er spørsmålet om regionen er gjenreist etter gullalderen som fiskerisenter på sekstitallet? Vi skal se nærmere på den økonomiske utviklingen, men først litt om geografien.

Regionen strekker seg fra de innerste dalbotner til de ytterste skjær. Siden Kristiansund ligger i den ytterste delen, og det er opptil 150 km til fjellet, er den knapt en integrert funksjonell region. Sunndalsøra, Surnadal og Tingvoll tjener derfor som viktige sekundære sentra – og dermed får ikke Kristiansund større livskraft som regionsenter.

Dette har vært en tungt industrialisert region, med Hydros verk på Sunndalsøra og verftene i Kristiansund som hjørnesteiner. Aluminiumsverket ble grundig fornyet i 2004, og er fortsatt blant de mest effektive i Europa. Fram til 2060 er riktignok 1000 industriarbeidsplasser borte på Nordmøre, men det er kommet mer enn 600 nye i maritim virksomhet. På Tjeldberg-odden drives fortsatt et petrokjemisk anlegg på restene av gjenværende olje- og gassreserver. Aktivitetene i Vestbase ble videreført etter at oljebrønnene var tømte, og representerer kontinuiteten i Kristiansunds verkstedindustri. Alt i alt er vareproduksjonen overrepresentert i alle grupper, men den er altså ikke særlig vekstkraftig.

Det er bedre vekst i tertiærnæringene, sterkest i den forretningsmessige tjenesteytingen. En del av nedgangen i vareproduksjonen kan derfor tolkes som slanking av kjernevirksomheten i industribedriftene og større innkjøp av tjenester fra markedet. Det er også god vekst i de personrettede tjenestene, særlig de offentlige, og de er godt spredt til mindre sentra i regionen.

Kristiansund har ikke vært spesielt dynamisk i tjenestesektoren. Fram til 2060 har innbyggertallet i Kristiansund bare vokst med 1000 siden 2030. Det er lite for en by som presumptivt skulle være mer ekspansiv. Og når byen ikke fungerer som motor, blir også den totale jobbveksten beskjeden. Det har bare kommet til ca 300 arbeidsplasser i tredveårspe-

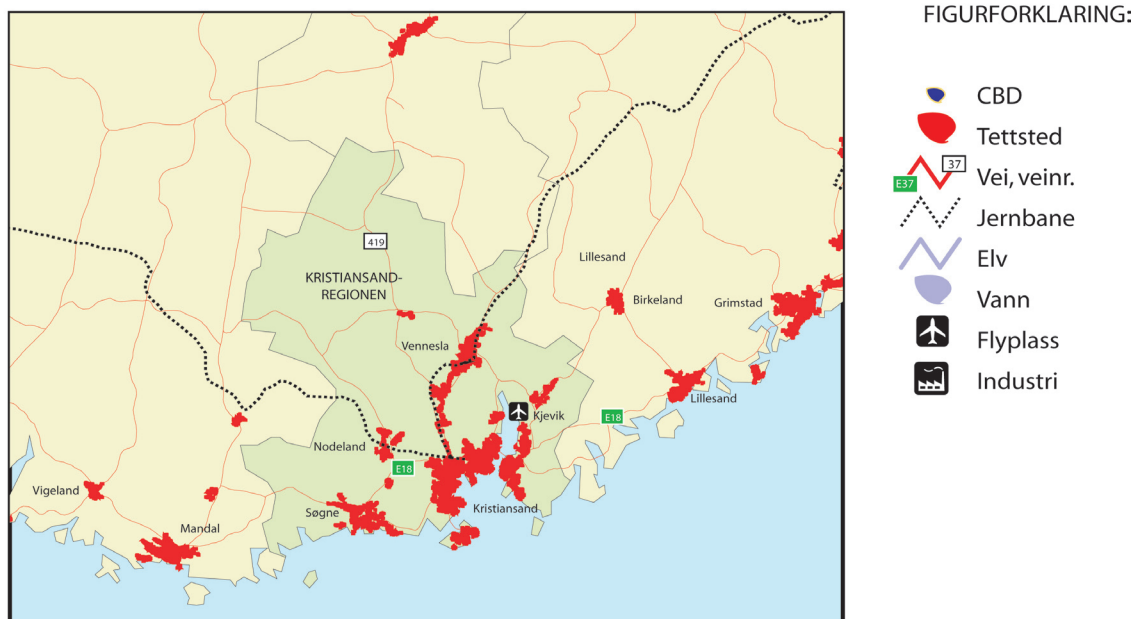

rioden, og selv om det representerer en tilvekst på en prosent velger vi å si at Nordmøre står stille. På grunn av den vanskelige topografien mister Kristiansund en del av tilveksten som byen normalt skulle hatt som tjenesteytingssentrum – om omlandet fungert som markedsområde for regionsenteret. Men det gjør det ikke på Nordmøre. Kristiansund integrerer ytre Nordmøre, mens indre Nordmøre forsynes fra Surnadal og Sunndal. Likevel: Det er nok til at regionen er på plussiden – så vidt.

Kristiansand-regionen – en vekstmotor

Etter den lange stillstanden ble det fart i Kristiansand på 1980-tallet, slik vi har sett i vårt besøk i kommunen 2025. Men fra trettitallet og utover handlet det ikke bare om kommunen lenger, dens grenser var for lengst spredt. Kristiansand hadde alltid vært et av landsdelssentrene i Norge, men det var først på nittitallet byen ble en ”storby” etter rådende definisjoner – dvs. med mer enn 50.000 innbyggere. Nå er det altså regionen som teller. Kristiansand er i ferd med å danne en typisk byregion. Senteret har riktignok ikke rekkevidde til å dekke hele fylket, enn si landsdelen. Innefor den rammen som daglig pendling setter, er det stort sett nabokommunene som inngår i regionen.⁷⁰ I 2005 nådde denne regionen et innbyggertall på 100.000, og ble dermed regnet som en storbyregion i Norge.

I Kristiansand har man ikke hatt noen grunnleggende diskusjon om ”gjenreisning av vekstevnen” etter at oljealderen dabbet ut. Og det skyldes ikke at Kristiansand var uberørt av petroleumsvirksomhetene, tvert om. Selve olje- og gassutvinningen har riktignok vært en ubetydelig sektor i Kristiansand, men teknologibedrifter som leverte til offshorenæringene

var svært mange. Industrien i regionen ble en stor leverandør til andre teknologibedrifter i Norge, men ble derfra raskt involvert i et globalt nettverk. Deltakelsen i dette nettverket har dermed skapt en umerkelig overgang fra et nasjonalt produksjonssystem til et globalt.

Dynamikken har skapt sterk vekst i byen, og bygg- og anleggsektoren er praktisk talt like stor som den snevrere industrisektoren. Dette er derfor den mest overrepresenterte næringen i regionen. Regionen er også overrepresentert i alle tjenestesektorene, unntatt finans- og forretningstjenester. På den andre siden er det bare de virkelig store byene som har lokaliseringkvotienter (LQ) over en i denne gruppen, og dermed må vi fastslå at Kristiansand-regionen er blitt et sterkt tjenestesenter. Det nærmest garanterer vekstkraften, og statistikken viser at praktisk talt alle næringene har vekst. Dermed oppnår regionen en tilvekst i sysselsettingen på hele ti prosent i perioden, og det er nær toppen i Norge.

Kristiansand er dynamisk både som kommune og region, og i 2060 er det klart at omlandet er større enn den såkalte storregionen. Innenfor de gamle regiongrensene bor det i 2060 nesten 150.000 innbyggere, 50.000 flere enn i 2005. Med stadig bedre infrastrukturer, bl.a. fire felts motorvei langs kysten og høyhastighetsjernbane, er Kristiansand i stigende grad et sentrum i landsdelen Sørlandet. I den forbindelse er det også viktig at Kristiansand erobret en posisjon som kultur- og kunnskapsby, ikke minst gjennom sitt eget universitet fra 2006.

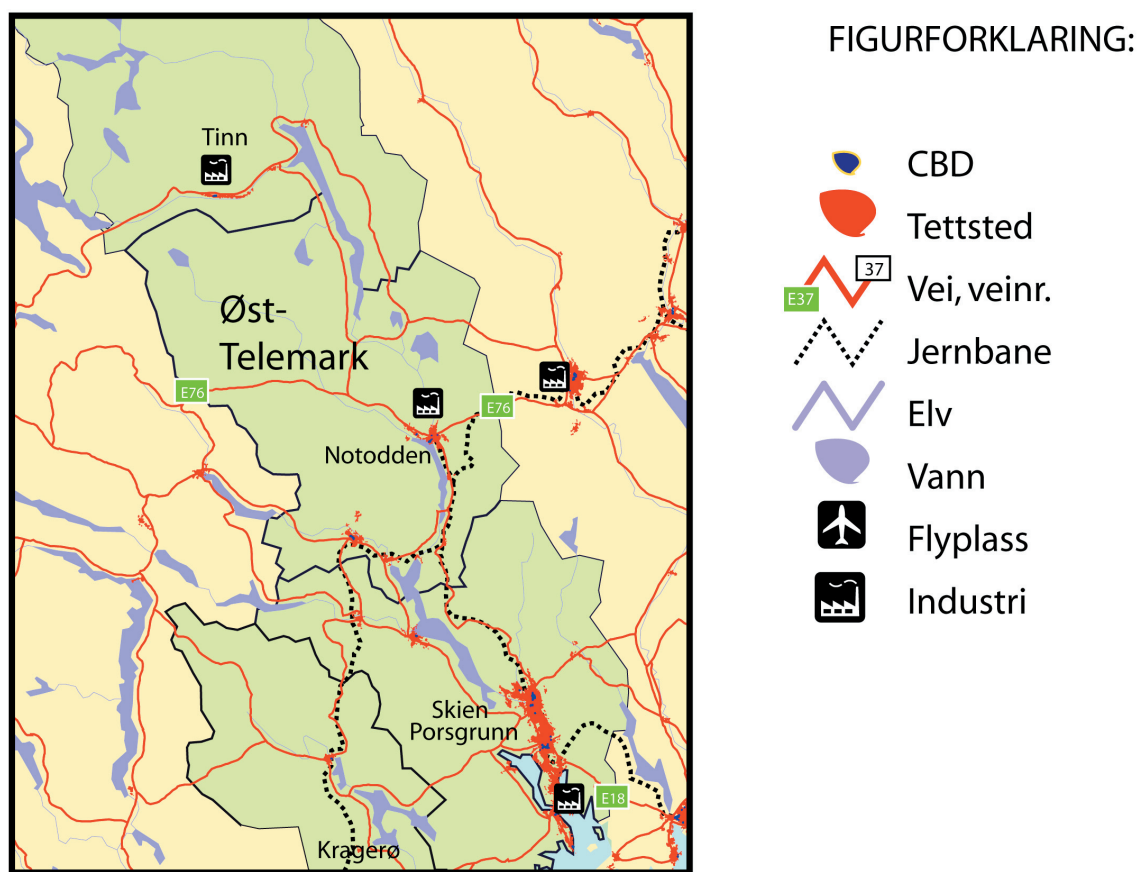
Øst-Telemark – fortsatt en industriregion

Da vi forlot de trassige teledølene i Tinn i 2025 hadde de fremdeles klart å holde sitt tradisjonstunge industrisamfunn ved like. Det skulle bli tøffere senere. Ikke det at Rjukan var tungt integrert i den oljealderen som nå gikk mot slutten, men de generelt vanskeligere tidene i landet fra ”de harde trettiårene” fikk dramatiske virkninger også i Tinn. Hydro – som i tur og orden hadde skapt både Notodden, Rjukan og Porsgrunn – trakk seg nå ut i samme rekkefølge. De gjenværende delene av Norges største industribedrift ble i stigende grad samlet på steder og regioner som klarte å opprettholde et visst miljø med mange bedrifter der de kunne oppnå klyngeeffekter. Rjukan viste seg ikke å være stort nok, og da det først raknet gikk det fort.

Utviklingen i Øst-Telemark⁷¹ preges derfor av en industriell kontraksjon, og samtidig en sentralisering til Skien-Porsgrunn. Det store senteret er og blir Herøya. Det begynte som utskipingssted for kunstgjødsel, men endte opp som tungindustriell klynge. Der finnes ikke bare den tradisjonelle kjemiske og metallurgiske industrien, men også nye bransjer i solenergi og beslektede felt. Regionen Øst-Telemark er fortsatt i 2060 sterkt overrepresentert i alle vareproduserende bransjer (inklusive kraft/vannforsyning og bygg- og anlegg). De fleste

industrialister som ville starte industrivirksomhet i beslektede bransjer spør seg om det fins muligheter på Herøya. Vi kan derfor ikke si at Øst-Telemark har gjenvunnet vekstevnen, men de har i industriell forstand beholdt den.

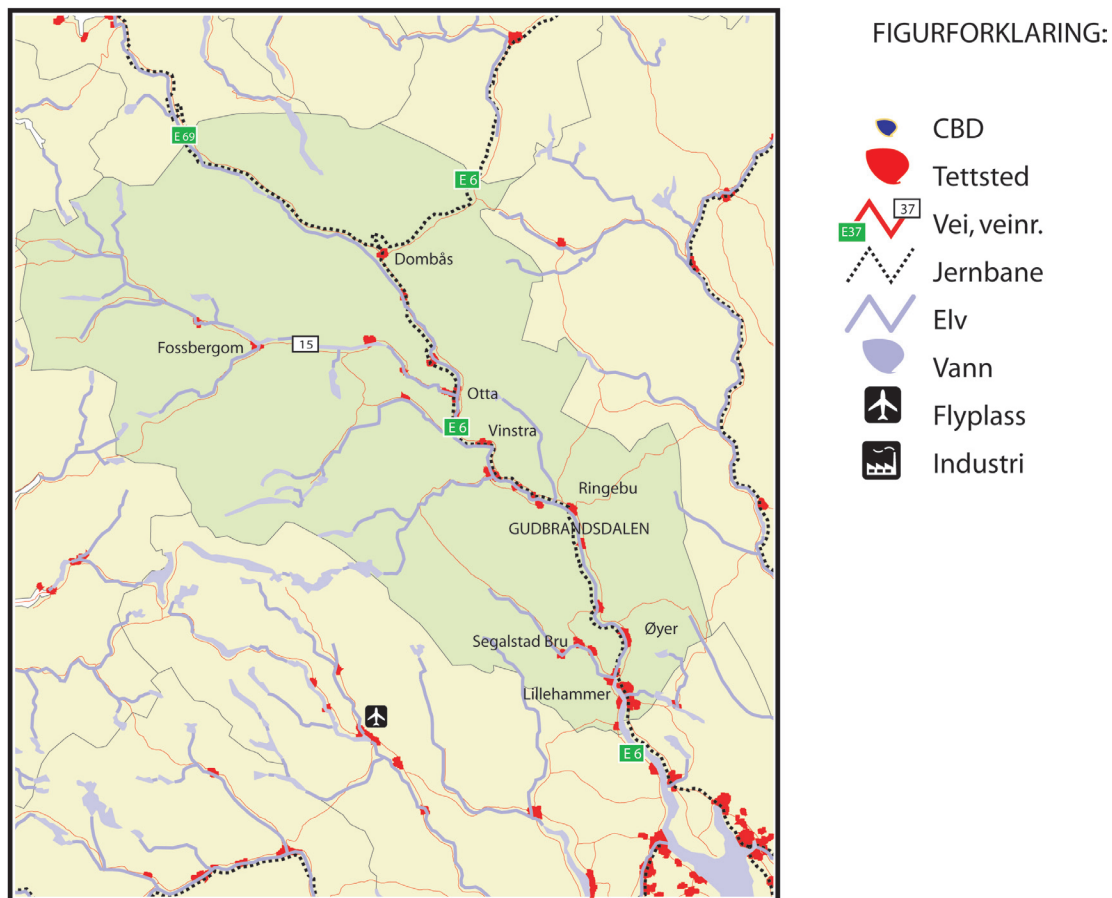
Regionen er ikke like vellykket i de tjenesteytende næringene, bortsett fra offentlig sektor. I Øst-Telemark finner vi høyskoler i Notodden, Bø, Skien og Porsgrunn, men nok en gang ser vi at de forretningsmessige tjenestene er mindre dynamiske. Ennå i 2060 henger Skien-Porsgrunn fast i sin industrielle fortid. Selv om den sammenvokste tvillingbyen er blitt en storby med mer enn 100.000 innbyggere, har den ikke det samme bymessige preget som vi for eksempel fant i Kristiansand. Dens manglende attraktivitet som serviceby får også de nordlige deler av regionen til å se andre veier. Notodden og Tinn samarbeider heller med Kongsberg for å styrke seg som industrisentra.

Gudbrandsdalen – en glemt periferi

Vi har tidligere besøkt Lom, en typisk landbrukskommune i Gudbrandsdalen, altså ikke spesielt vekstkraftig. Med Lom og andre kommuner i Nord- og Midt-Gudbrandsdalen har det gått tilbake fram mot 2060. Da har vi flyttet blikket fra det lokale til det regionale nivået, nærmere bestemt storregionen Gudbrandsdalen. Rent topografisk er også Gudbrandsdalen en ”umulig” storregion⁷² som strekker seg mer enn 150 km fra nordvest til sørøst. Der ligger Lillehammer, som i utgangspunktet er regionens senter. Fra Lillehammer til Oslo er det omtrent like langt som til Lesja.

Dette har vært en typisk agrarregion, men dens spesialisering i jordbruk og skogbruk er i 2060 ikke påfallende sterk (for eksempel sammenlignet med mer utpregede landbruksregioner som Innherred). Det har i løpet av de siste tretti årene vært en ny halvering av sysselsettingen i landbruket. En stor del av industrien har vært meierier, slakterier, sagbruk og treforedlings-bedrifter som mottar råvarer fra landbruket. Denne industrien er også kraftig desimert i 2060, ikke fordi råvaretilgangene er blitt dårligere. Det som skjer er en kraftig konsentrasjon på nasjonal og overnasjonal basis (Skandinavia og Europa)

Egentlig snakker vi her om en region som aldri ble tungt industrialisert, bortsett fra i Lillehammer. Derfor oppnår industrien til sammen en lokaliseringkvotient (LQ) på bare 0,5 i 2060, altså en underrepresentasjon til det halve av landets nivå i sektoren. Nedgangen har vært temmelig konstant de siste tretti årene fram til 2060. Til gjengjeld er andre vare- produ- serende sektorer som kraft/vannforsyning og bygg/anlegg store sektorer med dynamikk.

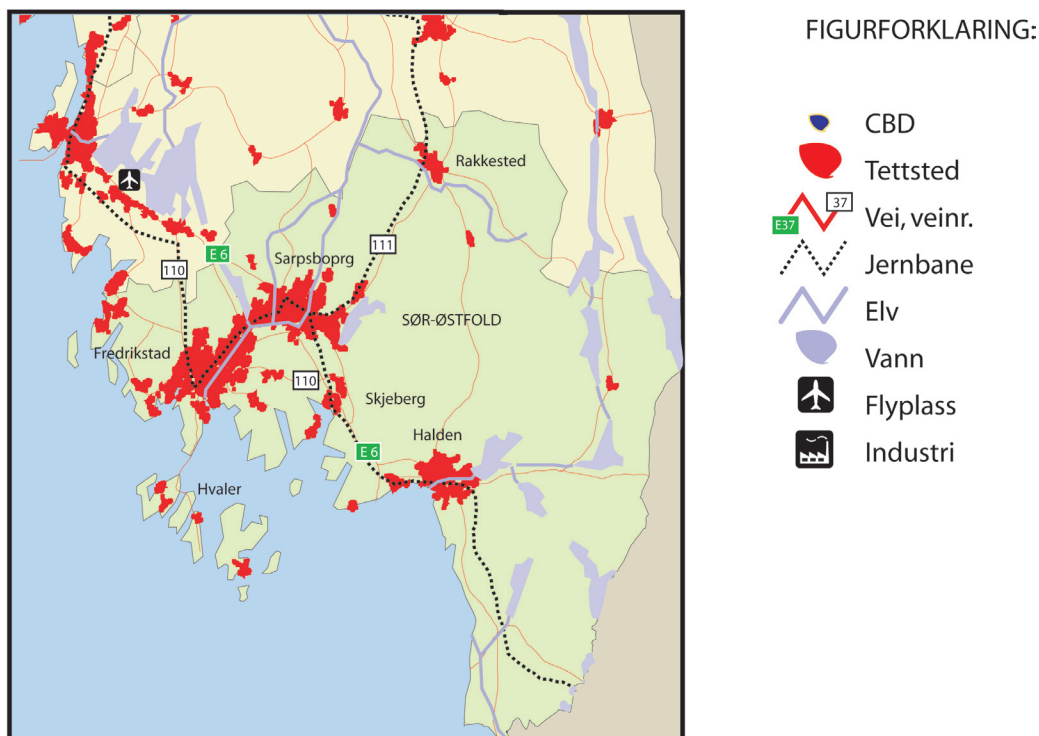
Regionen er til gjengjeld dynamisk i en rekke nyskapende servicesektorer. Vare-han- del, hotell og restaurant er solid overrepresentert, og veksten er god. Lillehammer og Midt-Gudbrandsdal har viktige reiselivsdestinasjoner som har vært i støtet. Gudbrandsdalen er en reiselivsregion som fortsatt nærmest kan garantere snø om vinteren.

Takket være Lillehammer skårer Gudbrandsdalen ganske høyt innen de fleste tje- neste-næringene, og særlig er offentlig sektor viktig. Lillehammer og Sør-Gudbrandsdalen er faktisk en av de regionene i landet som er sterkest avhengig av stat og kommune. Det er et administrasjonssenter for fylkeskommune og regional stat, for vegvesen og andre sektorer, for forsvaret med mer. Dessuten er det en viktig høyskoleby. Det skaper nærmest automatisk en fortsatt vekst.

For Gudbrandsdalen som helhet er Lillehammers suksess et statistisk fenomen som i noen grad oppveier nedgangen ellers i dalføret. Lillehammer er naturligvis til en viss grad tilpendlingsmål for døler ellers, men med avtakende styrke nordover. På mange måter er Gudbrandsdalen (og andre utkanter i indre Østlandet) *glemte* periferier. Gudbrandsdalen får ikke gjennomslag i nasjonale media i samme grad som Nord-Norge og Vestlandet, men sta- tistikken viser at utkantproblemene ikke er noe mindre. Så lenge en kommune ligger på Øst- landet har den oddsene i mot seg i den nasjonale distriktsdiskursen. Lillehammer blir heller ikke mye å støtte seg på når byen mer vender seg mot de urbane naboregionene rundt Mjøsa – en idé om en Mjøsby som kan stå imot trykket fra Oslo.

Sør-Østfold – i Oslos forgård

Alt er ikke fryd og gammen i Sør-Østfold heller, men sammenlignet med Gudbrandsdalen blir lyspunktene mange. Dette er definitivt en dynamisk region, en av de aller mest vekstkraftige i Norge, både når det gjelder befolkning og næringsliv. I motsetning til det indre Østlandet, ble området rundt Viken tidlige industrialisert, særlig på østsida. Siden de mange industrifasene til en viss grad akkumuleres, er Sør-Østfold⁷³ fortsatt en tung industriregion. Det er også en kompakt region. Som vi har sett tidligere har Fredrikstad og Sarpsborg vokst sammen, og det er ikke langt til Halden heller – porten til Norge via landeveien. Til sammen er de tre byene ”Østfoldbyen”. Korte avstander gjør at de kan hente ut samlokaliseringsfordeler som spredte miljøer mangler.

I statistikken for regionen kan vi lese at det fortsatt finnes nærmere 10.000 arbeidsplasser i industri i 2060 – og dermed er triangelet mellom de tre byene et av de tyngste industri-miljøene i Norge. Men til tross for dette finner vi de største sektorene på tjenestesiden. Varehandelen teller 15.000, finans- og forretningsmessig tjenesteyting det samme. Vi så allerede i 2025 at Fredrikstad var blitt et lokaliseringssted for firma som drev med forretningsmessig tjenesteyting, og denne tendensen har styrket seg i årene mot 2060. Regionen som helhet er dermed i ferd med løfte seg opp på et høyere nivå.

Den industrielle fortida har imidlertid også sine ulemper. Avindustrialisering har preget byene i Sør-Østfold siden (nitten)seksitallet. Sterk avhengighet til én bransje har i visse situasjoner vært like problemskapende som sterk avhengighet til primærnæringene. Og når en bedrift med flere hundre ansatte må innstille helt, representerer det et større lokalt sjokk enn den gradvise uttynningen i landbruket.

I flere av sektorene oppnår Sør-Østfold sterk vekst, og når alle næringene summeres framkommer en solid total vekst. Sør-Østfold har 12 prosent tilvekst i arbeidsplasser, en halv gang sterkere enn den nasjonale tilveksten. I den nasjonale omfordelingen av arbeidsplasser – kall det gjerne den nasjonale konkurransen mellom regionene – vinner altså Sør-Østfold nærmere 4000 arbeidsplasser. Det er et særdeles godt resultat. Her skiller Fredrikstad-Sarpsborg-Halden seg fra Mosseregionen og den regionen vi kaller Nord-Østfold. Nordre Østfold er blitt et nesten rent pendlingsområde i forhold til Oslo, og veksten i sysselsettingen i regionen er mer moderat. I Fredrikstad-Sarpsborg-Halden vokser befolkning og sysselsetting noenlunde parallelt.

Norge 2060

De to store fortellingene om Norge i det 20. århundret handlet om industrialisering og urbanisering. De to historiene var intimt knyttet sammen. Industrien valgte i stor grad å lokalisere seg til byene, eller de skapte selv sine nye industribyer. Men det er ikke industribyene som har opplevd den sterkeste veksten i årene fram til 2060, de har tvert om stagnert. De større byene har industrien i stor grad forlatt gjennom den prosessen som vi kalle avindustrialisering. Men borte er ikke industrien – den har forskanset seg i mindre byer og tettsteder, ofte langt fra storbyen. På mange måter har industrien er blitt en del av bygde-Norge. Den har gitt utkantene flere ben å stå på, men har også gitt dem en ny sårbarhet. Distriktproblemer oppstår ikke bare i bygder og bygdebyer som har mistet arbeidsplasser i primærnæringer, men også i industri. Det samme gjelder offentlige arbeidsplasser, som vi fant mange av i Utherred og Innherred. Men like mye som statlige arbeidsplasser er en velsignelse, kan det være en katastrofe når de trekkes ut, som vi har sett i f.eks. Steinkjer.

Byene har ikke lidd vesentlig under tapet av industriarbeidsplasser, tvert om. Avindustrialiseringen har gitt rom for ny næringsutvikling, som oftest i tjenestesektoren. Byene er spydspisser i transformasjonen til et ”postindustrielt” samfunn. Om dette lenge var en diffus term, kan vi nå mer konkret studere det i form av regionsamfunn mer preget av kunnskapsbasert tjenesteyting. Mange forestilte seg at det var forskning og høyere undervisning som var de nye næringene i kunnskapssamfunnet, og det er for så vidt riktig. Men de er i seg selv små. De viktigste kunnskapsbaserte næringene er private og kommersielle, og vi finner dem i gruppen forretningsmessig tjenesteyting. Blant våre case er vinnerne Fredrikstad i Sør-Østfold, Lillehammer i Gudbrandsdalen og Kristiansand på Sørlandet.

Når vi studerer våre case på kommunenivå får vi fram større variasjon mellom vekst og nedgang. Bygder i utkanten går tilbake, urbaniserte områder fram. Og jo mer urbanisert, desto sterkere vekst. Urbanisering innebærer her også suburbanisering, dvs, forstadsvekst. Innherred klarer seg så bra fordi de sørligste delene er forstad til Trondheim. På samme måte greier Fredrikstad-Sarpsborg seg så bra fordi Sør-Østfold er godt egnet for utlokalisering av virksomheter fra Oslo.

Norge har vært vekstkraftig fram til 2060 fordi det har vært befolkningsvekst i landet. Dermed har det også vært vekst i yrkesbefolkningen, som har gitt rom til den framgangen vi registrerte. Ingen av våre åtte regioner har hatt tilbakegang i sysselsettingen (selv om det har vært nedgang i flere kommuner). Norge har på et vis greid sin gjenreisning.

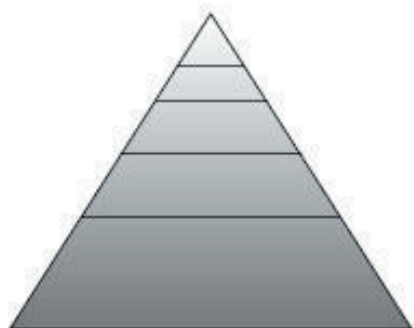
Vi greide også å takle den demografiske skjevheten: Ubalansen mellom eldre og yngre voksne. Nå i 2060 kan vi endelig puste ut og si at den store eldrebølgen er historie (av historikerne ofte tidfestet fra 2010 til 2055). I løpet av disse knapt femti årene har veldig mye

dreid seg om de eldre. De har preget marked og samfunnsliv i en helt annen grad enn tidligere. Og Norge gikk ikke under, selv om vi måtte kanalisere store ressurser til eldreomsorg. Eldrekrisa skapte innovasjonsevne i bedrifter og offentlig virksomhet, og i ettertid kan vi ikke se at den hemmet verdiskapingen.

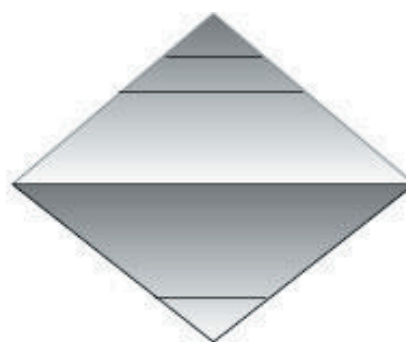
Et kunnskapsbasert tjenestesamfunn

Det landet vi kom fram til i 2060 er på mange måter forskjellig fra det vi forlot i 1960. Det framstår etter hvert som ”det gamle samfunnet” – det industrielle klassesamfunnet på sitt høyeste. Samfunnet var billedlig en pyramide med sterk vertikal lagdeling. Før den store velferdsfesten startet, var relativt mange om ikke fattige, så i hvert fall dårlig avlønnet. Dagens samfunn er et postindustrielt, og i mindre grad et klassesamfunn. Om det fins en dominerende klasse er det middelklassen, der de fleste kunnskapsarbeiderne hører hjemme. Industriarbeiderne er fagarbeidere og tjener ikke nødvendigvis dårligere enn hvitsnippene i middelklassen, ja, de er egentlig en del av den. De virkelige fattige er ikke de som er nederste i et hierearki, men de som har falt utenfor pga. sykdom, arbeidsløshet, familieoppløsning, narkomani, etc.

”Det gamle samfunnet”

”Det nye samfunnet”

Figur 18: Den sosiale lagdelingen i det gamle og det nye samfunnet.⁷⁴

Utdanningens betydning har endret seg fra det gamle til det nye samfunnet. På sekstitallet framsto utdanning som den viktigste veien til sosial mobilitet, det vil si klatring oppover i pyramiden. Det er nettopp utdanningssamfunnets suksess som har ført til at stadig flere samlet seg i mellomlagene, og omdannet pyramiden til en diamant.

I det gamle samfunnet var mange fattige, men siden skjebnen ble delt av mange kjentes ikke den relative fattigdommen så tungt. Etter hvert som stadig flere karrer seg opp i mellomlagene blir det mer ensomt i bunnen. Trusselen i det nye samfunnet er å ikke kunne

forsvare sin posisjon i midten – angsten for å falle ned. Nå klarer de fleste seg godt i dette samfunnet. Middelklassen har lært at utdanning lønner seg, og de innprenter avkommet at de må studere. Og de vinner gehør. Nedturen på trettitallet ga de unge en leksjon i krise, og nå søker korteste vei til master- og doktorgrad. Det er denne nye holdningen til kunnskap som egentlig er fundamentet for gjenreisningen og veien inn i det postindustrielle samfunnet. Guttenes flukt fra realfagene er en saga blott, og jentene er blitt mer interessert i teknologifag enn helse- og sosialfag.

Det nye alvor et etter krisa på trettitallet har også brakt mer orden i livsfasene. Den andre alder – ungdomstiden da alle skal realisere seg – er en livsfase samfunnet ikke har råd til lenger. Studier må avlegges på normert tid og kandidatene må uten å nøle bevege seg ut i arbeidslivet. Samtidig er overgangen til den tredje alder hemmet. Formell pensjonstid er fortsatt 67 år, og man belønnes for å stå i arbeidslivet lenger. Tiltakene har virket og yrkesbefolkningen har vokst.

En annen grunnleggende demografisk endring er den store innvandringen. Den har dratt med seg endringer i den etniske sammensetningen. De som kommer til landet preges enten av at de allerede har høy utdanning, eller av at de vil skaffe seg det. Innvandrerne er unge og fornyer arbeidslivet både gjennom sitt antall, men også gjennom sin innstilling. De er jevnt over mer ”sultne” enn etniske nordmenn.

Det ble spådd at samfunnet ville bli mer individualisert, og at dette ville skape en uoversiktlig variasjon i identiteter. Man ville *velge* identitet gjennom hva man kjøper, hvor man ferierer, hvor man velger å studere, hvor man vil bo osv. Men kal vi forbruke mye, må vi til en viss grad gå i flokk. Avantgarden kan en stund ha et lite forsprang med Alessi-servise og Jacobsen-møbler, men snart følger massene etter. Dessuten var mange bekymret for at forbruksnivået skulle undergrave den offentlige omsorgen. Men resultatet ble at man verken bekjente seg til ren kollektivism eller individualisme, men ble noe så umulig som ”kollektive individualister”. Vi ville gjerne beholde vår høye velferd, som kompensasjon for vår innsats i kunnskapsøkonomien. Men vi vil ha med oss den tryggheten og sikkerheten det gamle ”annerledeslandet” ga.

Hedemarkslyrikeren Rolf Jacobsen skapte begrepet annerledeslandet om et desentralisert og robust samfunn med demokratiske tradisjoner. Det ble i Ivar Frønes’ variant av annerledeslandet knyttet til rikdom og forbruk. Med den sterke økonomiske veksten forbi århundreskiftet steg forbruket, og velstandssamfunnet ble et overflodssamfunn, en ekstrem variant av det Frønes så kritisk beskrev rundt århundreskiftet. *Konsumerismen* ble rådende ideologi og verdiskapingen trådte i bakgrunnen. Det er først gjennom krisa ny erkjennelse har trengt igjennom. Om det skulle finnes et snev igjen av annerledeslandet måtte det være fordi det fortsatt kombinerer sosialdemokratisk kollektivism med kunnskapsamfunnets individualisme.

Fotnoter

- ¹ St.meld.nr.34 (2006-2007): "Norsk klimapolitikk"; St.meld.nr.54 (2000-2001): "Norsk klimapolitikk".
- ² Dette paradokset – at naturvitenskapen gir langsiktig prognoser som blir vurdert i forhold til dagens samfunn – ble først formulert av Carlo Aall, prosjektleder for og initiativtaker til dette prosjektet.
- ³ More, T. (1979): *Utopia*. Uppsala: Karmina klassiker.
- ⁴ Bacon, F. (1638 [1975]): *The New Atlantis*. Svensk utgave: *Nya Atlantis*: Karmina klassiker.
- ⁵ Capek, K. (1937): *Salamanderkrigen*. Oslo: Gyldendal; Huxley, A. (1948): *Vidunderlige nye verden*. Oslo: Albatross/Aschehoug; Orwell, G. (1949): *Nineteen eighty-four: a novel*. London: Secker & Warburg.
- ⁶ Eriksen, A. (2007): *Topografenes verden : fornminner og fortidsforståelse*. Oslo: Pax.
- ⁷ Meadows, D. H. og Club of Rome (1972): *The Limits to growth : a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. London: Earth Island Ltd, Norsk utgave: (1972): *Hvor går grensen? : MITs forskningsrapport om verdens fortsatte vekst*. Oslo: Cappelen.
- ⁸ Amdam, R. P. (1990): *Norske fysiokratar — fanst dei? I E. Hovland, E. Lange og S. Rysstad (red.): Det som svarte seg best. Studier i økonomisk historie og politikk*. Oslo: Ad Notam.
- ⁹ Naisbitt, J. (1984): *På vei mot år 2000 (norsk utgave av "Megatrends")*; Naisbitt, J. og P. Aburdene (1990): *Trender mot år 2000. De 10 nye megatrendene for 90-årene*. Oslo: Cappelen.
- ¹⁰ Toffler, A. (1980): *The third Wave*. Toronto: Bantam Books.
- ¹¹ Bell, D (1973): *The coming of Post industrial Society*. London: Heinemann.
- ¹² Florida, R. (2002): *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- ¹³ Ibid.; Ridderstråle, J. og K. A. Nordström (2004): *Karaokekapitalismen. Ledelse for menneskeheten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ¹⁴ Østerud, Ø. (1979): *Det planlagte samfunn. Om sentralplanleggingens fremvekst og grenser*. Oslo: Gyldendal.
- ¹⁵ Colbjørnsen, O. og A. Sømme (1933): *En norsk 3-årsplan. Veien frem til en socialistisk planøkonomi i Norge*. Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag.
- ¹⁶ Sosialøkonomisk Samfunn (1967): *Norge 1987*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- ¹⁷ Det norske studentersamfund (1968): *Som det stiger frem. En antologi om norsk distrikstutbygging*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ¹⁸ Myklebost, H. (1968): *Næringar og busetting i bygdane fram til 2000*. I Det norske studentersamfund (red.): *Som det stiger frem* Oslo: Universitetsforlaget.
- ¹⁹ Jacobsen, R. (1990): *Alle mine dikt*. Oslo: Gyldendal
- ²⁰ Hompland, A. (1987): *Scenarier 2000. Tre framtidsbilder av Norge*. Oslo: Univeristetsforlaget.
- ²¹ Støre, J. G., H. Singsaas, B. Brunstad, K. Ibenholt og R. A. Rønnes (2003): *Norge 2015 - en reise verdt? Scenarier om turisme-Norge*. Oslo: Kagge forlag.
- ²² Sand, G., P. M. Schiefloe og T. M. B. Aasen (2005): *Norge 2020. Industrielle og økonomiske fremtidsutsikter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- ²³ Øverland, E. F. (2000): *Norge 2030. Fem scenarier om offentlig sektors framtid*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. (2005): "Rikets miljøtilstand 2030 - et fremtidsbilde". Oslo: Norges forskningsråd.
- ²⁴ Læg Reid, E. (1993): *Då Noreg gjekk av skaftet : hogg i 80-åras elleville historie*. Oslo: Samlaget.
- ²⁵ Slagstad, R. (1998): *De nasjonale strategene*. Oslo: Gyldendal.
- ²⁶ Eriksen, T. H. (1993): *Typisk norsk*. Oslo: C. Huitfeldt Forlag.
- ²⁷ Fløgstad, K. (2000): *Osloprosessen*. Oslo: Gyldendal.
- ²⁸ Enzensberger, H. M. (1987): *Akk, Europa! Inntrykk fra syv land med en epilog fra 2006*. Oslo: Universitetsforlaget. side 222.

- ²⁹ Frønes, I. og L. Kjølørød (2003): *Det norske samfunnet*. Oslo: Gyldendal.
- ³⁰ Enzensberger, H. M. (1987): *Akk, Europa! Inntrykk fra syv land med en epilog fra 2006*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ³¹ "Japp" er en dårlig oversettelse av "YUP" – young urban professionals – også kalt yuppies.
- ³² Dølvik, J. E. (2007): *Hamskifte : den norske modellen i endring*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- ³³ Ibid. side 288
- ³⁴ Frønes, I. (2006): *Annerledeslandet. Om framtid og utviklingstrekk i Norge*. Oslo: Gyldendal
- ³⁵ St.meld.nr.34 (2006-2007): "Norsk klimapolitikk". Oslo: Miljøverndepartementet.
- ³⁶ St.meld.nr.46 (1988-1989): "Miljø og utvikling". Oslo: Miljøverndepartementet.
- ³⁷ Den virkelige kilden er SSBs framskrivning av folkemengden 2005-2006, alternativ MMMM
- ³⁸ Framskrivning folkemengden 2025, alternativ MMMM og MMM0
- ³⁹ (2007): "Alderdom og spesialisering". *ECON-rapport, 2007-042*. Oslo: Econ.
- ⁴⁰ Romøren, T. I. (2001): *Den fjerde alderen: funksjonstap, familieomsorg og tjenestebur hos mennesker over 80 år*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- ⁴¹ Kramer, J. (1986): "Norsk identitet - et produkt av underutvikling og stammetilhørighet". I A. M. Klausen (red.): *Den norske væremåten*. Oslo: Cappelen.
- ⁴² Baldersheim, H. (2003): "Det regionpolitiske regimet i omforming - retrett frå periferien; landsdelen i sikte!" *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, 19*, 276-307, Baldersheim, H. og O. Knutsen (2004): "Regional Identitet og politisk kultur: Sørlandsprofiler". Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- ⁴³ St.meld.nr.25 (1973-74) "Petroleumsvirksomhetenes plass i det norske samfunn ("Petroleumsmeldingen")". Finansdepartementet.
- ⁴⁴ Onsager, K. (2004): Østfold - småbyregioner mellom egenbasert, Osلودominert og transnasjonal utvikling. Side i K. Onsager og T. Selstad (red.): *Regioner i utakt*. Trondheim: Tapir akademisk.
- ⁴⁵ (1998): "Fredrikstaderklæringen". Vedtatt på landskonferanse 11. februar 1988 i Fredrikstad.
- ⁴⁶ Illustrasjonen viser egentlig et prosjekt i Risør
- ⁴⁷ EU-kommisjonen (1999): "ESDP European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the European Union". (Potsdamerklæringen). Brussel: EU-kommisjonen.
- ⁴⁸ Selstad, T. (1999): "Østlandets framtid — osلودominert eller polysentrisk?" 08/1999. Lillehammer: Østlandsforskning.
- ⁴⁹ Knudsen, J. P. og H. Skjeie (2002): *Hvit stakitt og fiberoptikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- ⁵⁰ Selstad, T., N. Arge, F. Berglund, G. M. Grimsrud, S. E. Hagen, E. Kohn, K. Overvaag og J. van der Ros (2004): "Regionenes tilstand. 50 indikatorer for vekstkraftige regioner." ØF-rapport 7/2004. Lillehammer: Østlandsforskning.
- ⁵¹ Ibid.
- ⁵² Knudsen, J. P. og H. Skjeie (2002): *Hvit stakitt og fiberoptikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- ⁵³ Selstad, T. og P. Sjøholt (2002): "Business services and industrial innovation in small scale business environments". *HiL arbeidsnotat, 141/2002*. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer; Selstad, T. og P. Sjøholt (2007): Bygdebyer i kunnskapsøkonomien. I T. Selstad, B. Dale, P. Sjøholt og N. G. Berg (red.): *Innovative trøndelag*. Trondheim: Tapir akademisk.
- ⁵⁴ ECON (2006): "2025 Ringer i vannet". Oslo: Econ.

- ⁵⁵ Hernes, G., J. M. Hippe, M. Bråthen og J. Svalund (2007): ”Varsel om vekst? Fremtidsbilder av olje- og gassvirksomhet i Nord-Norge.” *Fafo-rapport 2007:36*, 2007:36. Oslo: Fafo.
- ⁵⁶ Ibid.
- ⁵⁷ Ibid.
- ⁵⁸ BSR: Brente Steders Regulering, statlig gjenreisningsorgan for byer som var brent ned 1940-1945
- ⁵⁹ Disse tallene er hentet fra Referansebanen til Lavutslippsutvalget. Referansebanen er utregnet ved hjelp av beregningsmodellen MSG 6, og forutsetningene svarer til de som ble brukt i Perspektivutvalget
- ⁶⁰ Eksport, import og lagerendringer.
- ⁶¹ Om bølgemetaforer, se Selstad, T. (2007): Tsunamier over Trøndelag. I T. Selstad, B. Dale, P. Sjøholt og N. G. Berg (red.): *InnovativeTrøndelag*. Trondheim: Tapir akademisk.
- ⁶² Schumpeter, J. A. (1934): *The theory of economic development : an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle* Originaltittel: *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung (1911)* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, .
- ⁶³ ”Peak” er en betegnelse for utvinningstoppen der halvparten av ressursene er tømt.
- ⁶⁴ De 46 ”storregionene” erstatter Statistisk sentralbyrås ”økonomiske regioner”. Det er altså definitivt ikke forvaltningsregioner, kun enheter for analyse. En viktig tilleggsgrunn er også at SSB ikke leverer befolkningsprognoser for kommuner lenger enn til 2025.
- ⁶⁵ Inspirert av: Norman, V. (1996): *Næringspolitikk og økonomisk utvikling — Norge fra gjenreisning til gjenreisning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ⁶⁶ Sejersted, F. (1982): *Vekst gjennom krise. Studier i norsk teknologihistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ⁶⁷ Vest-Finnmark er en fusjon av økonomiske regioner rundt Hammerfest og Alta
- ⁶⁸ Innherred er en fusjon av de økonomiske regionene rundt Stjørdalshalsen, Levanger/Verdal og Steinkjer
- ⁶⁹ Nordmøre er en fusjon av økonomiske regioner Kristiansund, Sunndalsøra, og Surnadal-Skei.
- ⁷⁰ ”Storregionen” Kristiansand svarer derfor til den tidligere ”økonomiske regionen”
- ⁷¹ Storregionen Øst-Telemark er en fusjon av de økonomiske regionene Tinn, Notodden og Skien-Porsgrunn.
- ⁷² En fusjon av de økonomiske regionene Lillehammer, Midt-Gudbrandsdal og Nord-Gudbrandsdal.
- ⁷³ En fusjon av økonomiske regioner rundt Halden og Fredrikstad/Sarpsborg.
- ⁷⁴ Schiefloe, P. M. (2003): *Mennesker og samfunn. innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget

Litteraturreferanser:

- (1998): "Fredrikstaderklæringen", vedtatt på landskonferanse 11. februar 1988 i Fredrikstad.
- (2005): "Rikets miljøtilstand 2030 - et fremtidsbilde". Oslo: Norges forskningsråd.
- (2007): "Alderdøm og spesialisering". *ECON-rapport, 2007-042*. Oslo: Econ.
- Amdam, R. P. (1990): Norske fysiokratar — fanst dei? I E. Hovland, E. Lange og S. Rysstad (red.): *Det som svarte seg best. Studier i økonomisk historie og politikk*. Oslo: Ad Notam.
- Bacon, F. (1638 [1975]): *The New Atlantis*. Svensk utgave: *Nya Atlantis*: Karmina klassiker.
- Baldersheim, H. (2003): "Det regionpolitiske regimet i omforming - retrett frå periferien; landsdelen i sikte!" *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, 19*, 276-307.
- Baldersheim, H. og O. Knutsen (2004): "Regional Identitet og politisk kultur: Sørlandsprofiler". Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Capek, K. (1937): *Salamanderkrigen*. Oslo: Gyldendal.
- Colbjørnsen, O. og A. Sømme (1933): *En norsk 3-årsplan. Veien frem til en socialistisk planøkonomi i Norge*. Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag.
- Det norske studentersamfund (1968): *Som det stiger frem. En antologi om norsk distrikt utbygging*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dølvik, J. E. (2007): *Hamskifte : den norske modellen i endring*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- ECON (2006): "2025 Ringer i vannet". Oslo: Econ.
- Enzensberger, H. M. (1987): *Akk, Europa! Inntrykk fra syv land med en epilog fra 2006*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, A. (2007): *Topografenes verden : fornminner og fortidsforståelse*. Oslo: Pax.
- Eriksen, T. H. (1993): *Typisk norsk*. Oslo: C. Huitfeldt Forlag.
- EU-kommisjonen (1999): "ESDP European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the European Union." (Potsdamerklæringen). Brussel: EU-kommisjonen.
- Florida, R. (2002): *The rise of the creative class : and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Fløgstad, K. (2000): *Osloprosessen*. Oslo: Gyldendal.
- Frønes, I. og L. Kjølørød (2003): *Det norske samfunnet*. Oslo: Gyldendal.
- Frønes, I (2006) : *Annerledeslandet. Om framtid og utviklingstrekk i Norge*. Oslo: Gyldendal
- Hernes, G., J. M. Hippe, M. Bråthen og J. Svalund (2007): "Varsel om vekst? Fremtidsbilder av olje- og gassvirksomhet i Nord-Norge." *Fafo-rapport 2007:36, 2007:36*. Oslo:Fafo.
- Hompland, A. (1987): *Scenarier 2000. Tre fremtidsbilder av Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Huxley, A. (1948): *Vidunderlige nye verden*. Oslo: Albatross/Aschehoug.
- Jacobsen, R. (1990): *Alle mine dikt*. Oslo: Gyldendal
- Knudsen, J. P. og H. Skjeie (2002): *Hvit stakitt og fiberoptikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kramer, J. (1986): Norsk identitet -- et produkt av underutvikling og stammetilhørighet. I A. M. Klausen (red.): *Den norske væremåten*. Oslo: Cappelen.

- Lunde, G., Å. Brenna, K. Roland, J. A. Snoen, B. E. Engesland, (2000)
Horisont 21: scenarier ved et nytt årtusen. Oslo: ECON : Aschehoug.
- Lægreid, E. (1993): *Då Noreg gjekk av skaftet : hogg i 80-åras elleville historie*. Oslo: Samlaget.
- Meadows, D. H. og Club of Rome (1972): *The Limits to growth : a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. London: Earth Island Ltd.
 Norsk utgave.: *Hvor går grensen? : MITs forskningsrapport om verdens fortsatte vekst*. Oslo: Cappelen.
- More, T. (1979): *Utopia*. Uppsala: Carmina.
- Myklebost, H. (1968): Næringar og busetting i bygdane fram til 2000. I D. n. studentersamfund (red.): Oslo: Universitetsforlaget.
- Naisbitt, J. (1984): *På vei mot år 2000 (norsk utgave av "Megatrends")*.
- Naisbitt, J. og P. Aburdene (1990): *Trender mot år 2000. De 10 nye megatrendene for 90-årene*. Oslo: Cappelen.
- Norman, V. (1996): *Næringspolitikk og økonomisk utvikling — Norge fra gjenreisning til gjenreisning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Onsager, K. (2004): Østfold -- småbyregioner mellom egenbasert, Oslodominert og transnasjonal utvikling,. I K. Onsager og T. Sesltad (red.): *Regioner i utakt*. Trondheim: Tapir akademisk.
- Orwell, G. (1949): *Nineteen eighty-four : a novel*. London: Secker & Warburg.
- Ridderstråle, J. og K. A. Nordström (2004): *Karaokekapitalismen. Ledelse for menneskeheten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Romøren, T. I. (2001): *Den fjerde alderen : funksjonstap, familieomsorg og tjenestebud hos mennesker over 80 år*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sand, G., P. M. Schiefloe og T. M. B. Aasen (2005): *Norge 2020. Industrielle og økonomiske fremtidsutsikter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schiefloe, P. M. (2003): *Mennesker og samfunn. innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget
- Schumpeter, J. A. (1934): *The theory of economic development : an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle* Originaltittel: *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung (1911)* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sejersted, F. (1982): *Vekst gjennom krise. Studier i norsk teknologihistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Selstad, T. (1999): "Østlandets framtid — oslodominert eller polysentrisk?" 08/1999. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Selstad, T. (2007): Tsunamier over Trøndelag. I T. Selstad, B. Dale, P. Sjøholt og N. G. Berg (red.): *Innovative trøndelag*. Trondheim: Tapir akademisk.
- Selstad, T., N. Arge, F. Berglund, G. M. Grimsrud, S. E. Hagen, E. Køhn, K. Overvaag og J. van der Ros (2004): "Regionenes tilstand. 50 indikatorer for vekstkraftige regioner." ØF-rapport 7/2004. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Selstad, T. og P. Sjøholt (2002): "Business services and industrial innovation in small scale business environments". *HiL arbeidsnotat, 141/2002*. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer.
- Selstad, T. og P. Sjøholt (2007): Bygdebyer i kunnskapsøkonomien. I T. Selstad, B. Dale, P. Sjøholt og N. G. Berg (red.): *Innovative Trøndelag*. Trondheim: Tapir akademisk.

- Slagstad, R. (1998): *De nasjonale strategene*. Oslo: Gyldendal.
- Sosialøkonomisk Samfunn (1967): *Norge 1987*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- St.meld.nr.25 (1973-74) "Petroleumsvirksomhetenes plass i det norske samfunn" (Petroleumsmeldingen). Finansdepartementet.
- St.meld.nr.34 (2006-2007): Norsk klimapolitikk. Oslo: Miljøverndepartementet
- St.meld.nr.46 (1988-1989): "Miljø og utvikling". Oslo: Miljøverndepartementet.
- St.meld.nr.54 (2000-2001): "Norsk klimapolitikk". Oslo: Miljøverndepartementet
- Støre, J. G., H. Singsaas, B. Brunstad, K. Ibenholt og R. A. Rønnes (2003): *Norge 2015 - en reise verdt? Scenarier om turisme-Norge*. Oslo: Kagge forlag.
- Toffler, A. (1980): *The third Wave*. Toronto: Bantam Books.
- Østerud, Ø. (1979): *Det planlagte samfunn. Om sentralplanleggingens fremvekst og grenser*. Oslo: Gyldendal.
- Øverland, E. F. (2000): *Norge 2030. Fem scenarier om offentlig sektors framtid*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Vedlegg 1: Befolkning og sysselsetting i kommuner 2005-2025

Til grunn for scenariet har vi lagt en formell prognose, eller kanskje riktigere en framskriving. Med framskriving forstår vi en trendmessig forlengelse av utviklingstrekk vi allerede kan registrere, mens en prognose i større grad skal uttrykke en sannsynlig framtidig utvikling.

Grunnlaget for denne framtidsanalysen er Statistisk Sentralbyrås standardframskriving av befolkningen: MMMM. Dette akronymet står for middels verdier for fødselstilbøyelighet, levealder, innenlandsk flytting og innvandring. Det utarbeides også en rekke andre alternativer med andre forutsetninger, men for ikke å gjøre resonnementet for komplekst forholder vi oss til én framskriving.

Tallene for aldersfordeling og den etniske fordeling mellom nordmenn og innvandrere kan vi ta direkte ut fra framskrivingen. Fordelingen mellom tett og spredt bosetting skjer trendmessig. Her har det også vært nødvendig med en viss manuell tilpasning for å få tallene til å stemme med totaltallene for den aktuelle kommunen.

I tabellene opererer vi også med en "indeks" som uttrykker representasjonsgraden i kommunen. En indeksverdi 1 sier at denne undergruppen er representert likt med landet. Er verdien større enn 1 er dette en overrepresentasjon. I tabell 1 ser vi at Fredrikstad er overrepresentert med ca 10 prosent i forhold til landsgjennomsnittet. Tilsvarende er kommunen underrepresentert med innvandrere og spredt bosetting.

Utviklingen fram til 2025 sammenfattes i endringstall, absolutt og relativt. Her har vi i tillegg laget en kolonne for endring i Norge, slik at endringstakten i kommunen kan sammenlignes med den nasjonale tendensen.

Framskrivningen av næringsutviklingen er eksperimentell, men gir oss likevel et kvantitativt holdepunkt for å analysere framtida. Det har to viktige utgangspunkt: For det første den beregnede yrkesbefolkningen i befolkningsframskrivingen. Den er den rammen som næringsutviklingen må skje innenfor. For det andre beregnes en omfordeling mellom næringene som er basert på trenden mellom 1986 og 2006. Også her har det vært nødvendig med en viss manuell tilpasning for å få tallene til å gå opp.

Fredrikstad

Tabell 1: Befolkningsutviklingen i Fredrikstad 2005-2025

Fredrikstad	2005	2025	2025		Endring Fredriks.		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Aldersfordeling:							
0-20	17 363	18 324	22,4	1	961	6 %	1 %
20-66	42 729	48 801	59,8	1	6 072	14 %	11 %
67-80	6 853	10 556	12,9	1,1	3 703	54 %	63 %
80-	3 473	3 964	4,9	1	491	14 %	16 %
Etnisitet							
Nordmenn	64 895	76 764	94	1	11 869	18 %	14 %
Innvandrere	5 523	4 881	6	0,8	-642	-12 %	8 %
Bosetting:							
Tettsted	63 492	75 578	92,6	1,1	12 086	19 %	21 %
Spredt	6 926	6 067	7,4	0,4	-859	-12 %	-15 %
Befolkning	70 418	81 645	100	1	11 227	16 %	13 %
Yrkesbefolkning	32 657	37 277	100	1	4 620	14 %	11 %

Tabell 2: Næringsutviklingen i Fredrikstad 2005-2025

Fredrikstad	2005	2025	2025		Endring Fredrikstad		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Næringer							
Jordbruk, skogbruk og fiske	332	286	0,8	0,3	-46	-14 %	-16 %
Olje- og gassutvinning, rørtransport	1	1	0	0	0	15 %	66 %
Industri og bergverksdrift	5 585	5 178	13,9	1,5	-407	-7 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	107	91	0,2	0,4	-16	-15 %	-5 %
Bygg og anlegg	2 123	2 188	5,9	0,9	65	3 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	5 937	6 467	17,3	1	530	9 %	8 %
Samferdsel	1 813	1 817	4,9	0,8	4	0 %	-3 %
Finans og forretningstjenester	3 450	4 884	13,1	0,8	1 434	42 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	2 142	2 834	7,6	0,9	692	32 %	23 %
Offentlig sektor	11 167	13 530	36,3	1,2	2 363	21 %	15 %
Arbeidsplasser	32 657	37 277	100	1	4 620	14 %	11 %

Lom

Tabell 3: Befolkningstviklingen i Lom 2005-2025

Lom	2005	2025	2025		Endring	Lom	Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Aldersfordeling:							
0-20	585	420	18,9	0,8	165	-28 %	1 %
20-66	1 450	1 290	58	1	16	-11 %	11 %
67-80	276	366	16,5	1,3	90	33 %	63 %
80-	156	148	6,7	1,4	8	-5 %	16 %
Etnisitet:							
Nordmenn	2 405	2 114	95,1	1	291	-12 %	14 %
Innvandrere	62	110	4,9	0,7	48	77 %	8 %
Bosetting							
Tettsted	806	735	33	0,4	71	-9 %	21 %
Spredt	1 661	1 489	67	4	172	-10 %	-15 %
Befolkning	2 467	2 224	100	1	243	-10 %	13 %
Yrkesbefolkning	1 327	1 174	100	1	153	-12 %	11 %

Tabell 4: Næringsutviklingen i Lom 2005-2025

Lom	2005	2025	2025		Endring Lom		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Jordbruk, skogbruk og fiske	199	215	18,3	7	16	8 %	-16 %
Olje- og gassutvinning, rørtransport					-		
Industri og bergverksdrift	112	97	8,3	0,9	15	-14 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	3	2	0,2	0,3	1	-18 %	-5 %
Bygg og anlegg	133	124	10,6	1,7	9	-6 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	286	215	18,3	1	71	-25 %	8 %
Samferdsel	107	105	8,9	1,5	2	-2 %	-3 %
Finans og forretningsmessig tjenesteyt.	70	63	5,4	0,3	7	-9 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	60	58	4,9	0,6	2	-3 %	23 %
Offentlig sektor	357	295	25,1	0,8	62	-18 %	15 %
Arbeidsplasser	1 327	1 174	100	1	153	-12 %	11 %

Tinn

Tabell 5: Befolkningsutviklingen i Tinn 2005-2025

Tinn	2005	2025	2025		Endring Tinn		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Aldersfordeling:							
0-20	1 517	1 292	20,2	0,9	-225	-15 %	1 %
20-66	3 772	3 731	58,3	1	-41	-1 %	11 %
67-80	615	1 014	15,8	1,3	399	65 %	63 %
80-	476	368	5,7	1,2	-108	-23 %	16 %
Etnisitet:							
Etniske nordmenn	5 860	5 746	89,7	1	-114	-2 %	14 %
Innvandrere	520	659	10,3	1,4	139	27 %	8 %
Bosetting							
Tettsted	4 386	5 583	87,2	1	1 197	27 %	21 %
Spredt	1 994	822	12,8	0,8	-1 172	-59 %	-15 %
Befolkning	6 380	6 405	100	1	25	0 %	13 %
Yrkesbefolkning	2 896	2 865	100	1	-31	-1 %	11 %

Tabell 6: Næringsstrukturen i Tinn, 2005-2025

Tinn	2005	2025	2025		Endring Tinn		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Næringer:							
Jordbruk, skogbruk og fiske	88	89	3,1	1,2	1	1 %	-16 %
Olje- og gassutvinning, rørtransport	-	-			-	0 %	66 %
Industri og bergverksdrift	450	456	15,9	1,7	6	1 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	110	108	3,8	6,7	-2	-1 %	-5 %
Bygg og anlegg	311	304	10,6	1,7	-7	-2 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	461	459	16	0,9	-2	0 %	8 %
Samferdsel	145	145	5,1	0,8	0	0 %	-3 %
Finans og forretningsmessig tjenesteyt.	189	177	6,2	0,4	-12	-6 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	105	106	3,7	0,4	1	1 %	23 %
Offentlig sektor	1 037	1 020	35,6	1,1	-17	-2 %	15 %
Arbeidsplasser	2 896	2 865	100	1,0	-31	-1 %	11 %

Kristiansand

Tabell 7: Kristiansand kommune 2005-2025

Kristiansand	2005	2025	2025		Endring Kr.sand		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Aldersfordeling:							
0-20	20 478	22 174	24,2	1	1 696	8 %	1 %
20-66	46 102	55 425	60,6	1	9 323	20 %	11 %
67-80	6 348	9 901	10,8	0,9	3 553	56 %	63 %
80-	3 138	3 982	4,4	0,9	844	27 %	16 %
Etnisitet							
Nordmenn	68 347	85 021	92,9	1	16 674	24 %	14 %
Innvandrere	7 719	6 461	7,1	0,9	-1 258	-16 %	8 %
Bosetting:							
Tettsted	72 710	89 418	97,7	1,2	16 708	23 %	21 %
Spredt	3 356	2 064	2,3	0,1	-1 292	-39 %	-15 %
Befolkning	76 066	91 482	100	1	15 416	20 %	13 %
Yrkesbefolkning	43 387	52 149	100	1	8 762	20 %	11 %

Tabell 8: Næringsutviklingen i Kristiansand 2005-2025

Kristiansand	2005	2025	2025		Endring Kr.s. S		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Jordbruk, skogbruk og fiske	309	343	0,7	0,3	34	11 %	-16 %
Olje- og gassutvinning, rørtransport	5	8	0	0	3	60 %	66 %
Industri og bergverksdrift	4 818	4 368	8,4	0,9	-450	-9 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	269	257	0,5	0,9	-12	-5 %	-5 %
Bygg og anlegg	3 069	3 464	6,6	1,1	395	13 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	8 527	9 785	18,8	1,1	1 258	15 %	8 %
Samferdsel	3 434	3 574	6,9	1,1	140	4 %	-3 %
Finans og forretningsmessig tjenesteyt	5 793	8 146	15,6	1	2 353	41 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	3 492	4 735	9,1	1,1	1 243	36 %	23 %
Offentlig sektor	13 671	17 470	33,5	1,1	3 799	28 %	15 %
Arbeidsplasser	43 387	52 149	100	1	8 762	20 %	11 %

Krsistiansund

Tabell 9: Befolkningsutviklingen i Kristiansund 2005-2025.

Kristiansund N	2005	2025	2025		Endring Kr.s N		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Alderfordeling:							
0-20	3 896	3 747	22	0,9	-149	-4 %	1 %
20-66	10 575	9 855	56	0,9	-720	-7 %	11 %
67-80	1 617	2 790	16	1,3	1 173	73 %	63 %
80-	938	1 075	6,2	1,3	137	15 %	16 %
Etnisitet:							
Nordmenn	16 256	16 350	94	1,0	94	1 %	14 %
Innvandrere	770	1 117	6,4	0,8	347	45 %	8 %
Bosetting:							
Tettsted	16 785	16 929	97	1,2	144	1 %	21 %
Spredt	241	538	3,1	0,2	297	123 %	-15 %
Befolkning	17 026	17 467	100	1,0	441	3 %	13 %
Arbeidsplasser	9 291	8 652	100	1,0	-639	-7 %	11 %

Tabell 10: Næringsutviklingen i Kristiansund 2005-2025

Kristiansund N	2005	2025	2025		Endring Kr.s. N		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Næringer							
Jordbruk, skogbruk og fiske	167	152	1,8	0,7	-15	-9 %	-16 %
Olje- og gassutvinning, rørtransport	105	105	1,2	0,6	-	0 %	66 %
Industri og bergverksdrift	882	989	11	1,2	107	12 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	81	65	0,8	1,3	-16	-20 %	-5 %
Bygg og anlegg	545	581	6,7	1,1	36	7 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	1 865	1 849	21	1,2	-16	-1 %	8 %
Samferdsel	956	974	11	1,9	18	2 %	-3 %
Finans og forretningsmessig tjenesteyt.	1 096	818	9,5	0,6	-278	-25 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	502	466	5,4	0,6	-36	-7 %	23 %
Offentlig sektor	3 092	2 654	31	1,0	-438	-14 %	15 %
Arbeidsplasser	9 291	8 652	100	1,0	-639	-7 %	11 %

Stjørdal

Tabell 13: Befolkningsutviklingen i Stjørdal 2005-2025

Stjørdal			2025		Endring Stjørdal		Endring Norge
	2005	2025	Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Aldersfordeling:							
0-20	5 479	6 306	26	1,1	827	15 %	1 %
20-66	11 718	14 118	58	1,0	2 400	20 %	11 %
67-80	1 539	2 957	12	1,0	1 418	92 %	63 %
80-	826	1 105	4,5	1,0	279	34 %	16 %
Etnisitet:							
Nordmenn	18 992	23 210	95	1,0	4 218	22 %	14 %
Innvandrere	570	1 276	5,2	0,7	706	124 %	8 %
Bosetting:							
Tettsted	12 931	18 404	75	0,9	5 473	42 %	21 %
Spredt	6 631	6 082	25	1,5	-549	-8 %	-15 %
Befolkning	19 562	24 486	100	1,0	4 924	25 %	13 %
Yrkesbefolkning	8 852	10 534	100	1,0	1 682	19 %	11 %

Tabell 14: Næringsutviklingen i Stjørdal 2005-2025

Stjørdal	2005	2025	2025		Endring Stjørdal		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Næringer:							
Jordbruk, skogbruk og fiske	446	377	3,6	1,4	-69	-15 %	-16 %
Olje- og gassutvinning, rørtransport	393	393	3,7	1,9	-	0 %	66 %
Industri og bergverksdrift	1 059	1 038	9,9	1,1	-21	-2 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	30	40	0,4	0,7	10	34 %	-5 %
Bygg og anlegg	579	689	6,5	1,0	110	19 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	1 709	1 903	18	1,0	194	11 %	8 %
Samferdsel	1 016	1 349	13	2,1	333	33 %	-3 %
Finans og forretningsmessig tjenesteyt.	698	1 006	9,6	0,6	308	44 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	500	645	6,1	0,7	145	29 %	23 %
Offentlig sektor	2 422	3 095	29	0,9	673	28 %	15 %
Arbeidsplasser:	8 852	10 534	100	1,0	1 682	19 %	11 %

Hammerfest

Tabell 15: Befolkningsutviklingen i Hammerfest

Hammerfest	2005	2025	2025		Endring Hammerfest		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Aldersfordeling:							
0-20	2 428	2 211	22	0,9	-217	-9 %	1 %
20-66	5 840	6 218	62	1,0	378	6 %	11 %
67-80	682	1 241	12	1,0	559	82 %	63 %
80-	311	425	4,2	0,9	114	37 %	16 %
Etnisitet:							
Nordmenn	8 724	9 245	92	1,0	521	6 %	14 %
Innvandrere	537	850	8,4	1,1	313	58 %	8 %
Bosetting:							
Tettsted	8 523	8 745	87	1,0	222	3 %	21 %
Spredt	738	1 350	13	0,8	612	83 %	-15 %
Befolkning	9 261	10 095	100	1,0	834	9 %	13 %
Yrkesbefolkning	5 327	5 661	100	1,0	334	6 %	11 %

Tabell 16: Næringsutviklingen i Hammerfest 2005-2025.

Hammerfest	2005	2025	2025		Endring Hammerfest		Endring Norge
			Andel	Indeks	absolutt	relativt	
Næringer:							
Jordbruk, skogbruk og fiske	215	202	3,6	1,4	-13	-6 %	-16 %
Industri og gassutvinning	487	438	7,7	0,8	-49	-10 %	-12 %
Kraft- og vannforsyning	65	78	1,4	2,5	13	20 %	-5 %
Bygg og anlegg	460	506	8,9	1,4	46	10 %	-1 %
Varehandel, hotell og restaurant	933	932	17	0,9	-1	0 %	8 %
Samferdsel	468	438	7,7	1,3	-30	-6 %	-3 %
Finans og forretningsmessig tjenesteyt.	528	662	12	0,7	134	25 %	36 %
Øvrig privat tjenesteyting	161	159	2,8	0,3	-2	-1 %	23 %
Offentlig sektor	2 010	2 246	40	1,3	236	12 %	15 %
Sum	5 327	5 661	100	1,0	334	6 %	11 %

Vedlegg 2:

Tabeller: Sysselsetting i byregioner 2030-2060

Framskrivningen av næringsutviklingen i vedlegg 2 er i prinsippet bygd opp på samme måten som den tilsvarende framskrivningen for kommunene 2005-2025. Det bygge på en demografisk ramme, en beregnet tilgang av yrkesaktive, som dernest er trendmessig fordelt mellom næringene.

Her følger vi egendefinerte regioner. Disse regionene har ingen betydning ut over det statistiske, men vi forutsetter likevel at det i framtida vil være interesse for større regioner rent forvaltningsmessig. Å diskutere disse regionenes størrelse og avgrensing ligger utenfor denne analysen.

Grunnen til at vi her definerer nye regioner skyldes også den usikkerheten som følger med prognoser på lavere nivå i et så langt tidsperspektiv som vi her snakker om – fram til 2060. Prognosene for kommunene ville rett og slett være så usikre at de ikke sa noe som helst. Regionene er derfor definert slik at SSB er villig til å gi fra seg data.

Vi trenger ikke her gjenta at om framskriving av næringsutviklingen 2005-2025 er et eksperimentelt foretagende, gjelder ikke det mindre en framskriving 2030-2060. Vi holder likevel fast med at systematiske spekulasjoner om framtida er fruktbart, og presenterer derfor tilsvarende framskrivninger for de regionene som de åtte eksempelkommunene tilhører.

Jolenger fram vi kommer, desto mer må dette oppfattes som scenarier – altså kvalitative vurderinger av framtida der SSBs beregner kun utgjør ett holdepunkt blant mange. Framskrivning på basis av trender vil demonstrere effekter av gradvis forandring, men de gir i mindre grad holdepunkter for å si noe om strukturelle skift i næringsstrukturen. Vi har likevel antydnet noen slike: Den voksende omsorgsutfordringen og den fallende petroleumsutvinningen, men i tillegg kommer naturligvis mange overraskelser vi ikke kjenner i **dag**.

Syssselsetting i næringer i Sør-Østfold 2030-2060

Sør-Østfold Næringer	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Jordbruk, skogbruk og fiske	1 181	949	0,51	-0,2	-0,04	-44
Industri, olje- og gassutvinning	11 186	9 792	1,41	-0,12	-0,01	-111
Kraft- og vannforsyning	289	222	0,49	-0,23	-0,19	-55
Bygg og anlegg	6 478	7 068	1,36	0,09	0,10	622
Varehandel, hotell, restaurant	14 416	15 915	1,02	0,1	0,04	633
Samferdsel	3 709	3 559	0,72	-0,04	-0,02	-57
Finans/forretningstjenester	11 458	15 201	0,97	0,33	0,09	1074
Øvrig privat tjenesteyting	5 948	6 932	0,85	0,17	0,01	36
Offentlig sektor	27 324	32 096	1,11	0,17	0,06	1678
Arbeidsplasser	81 989	91 734	1	0,12	0,04	3777

Syssselsetting i næringer i Gudbrandsdalen 2030-2060

Gudbrandsdalen Næringer	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Jordbruk, skogbruk og fiske	1590	717	1,03	-0,55	-0,39	-619
Industri, olje- og gassutvinning	2055	1 369	0,53	-0,33	-0,22	-451
Kraft- og vannforsyning	456	460	2,73	0,01	0,05	23
Bygg og anlegg	2900	2 946	1,52	0,02	0,02	60
Varehandel, hotell, restaurant	7118	7 708	1,32	0,08	0,02	162
Samferdsel	1177	859	0,47	-0,27	-0,25	-289
Finans/forretningstjenester	3251	4 220	0,72	0,3	0,07	212
Øvrig privat tjenesteyting	2422	2 532	0,83	0,05	-0,11	-275
Offentlig sektor	12 035	13 389	1,25	0,11	0,00	-9
Arbeidsplasser	33 004	34 198	1	0,04	-0,04	-1185

Syssselsetting i næringer i Øst-Telemark 2030-2060

Nedre Telemark Næring	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Jordbruk, skogbruk og fiske	1389	1326	0,88	-0,05	0,11	159
Industri og bergverksdrift	10327	9601	1,72	-0,07	0,04	459
Kraft- og vannforsyning	641	653	1,80	0,02	0,06	40
Bygg og anlegg	5344	5266	1,26	-0,01	-0,017	-52
Varehandel, hotell, restaurant	12109	12593	1,00	0,04	-0,02	-243
Samferdsel	3431	3333	0,84	-0,03	-0,00	-12
Finans/forretningstjenester	7808	9294	0,74	0,19	-0,04	-333
Øvrig privat tjenesteyting	4496	4686	0,71	0,04	-0,11	-527
Offentlig sektor	24450	27094	1,17	0,11	-0,01	-125
Sum	69996	73847	1,00	0,06	-0,02	-633

Sysselsetting i næringer i Kristiansand-regionen 2030-2060

Kristiansandregionen Næringer	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Jordbruk, skogbruk og fiske			0,47	0,02	0,18	114
Olje- og gassutvinning	8	10	0,01	0,21	-0,14	-1
Industri og bergverksdrift	5 932	5 611	1,07	-0,05	0,06	360
Kraft- og vannforsyning	276	264	0,77	-0,05	0,00	-1
Bygg og anlegg	4 963	5 366	1,36	0,08	0,09	427
Varehandel, hotell, restaurant	11 816	12 778	1,08	0,08	0,02	253
Samferdsel	3 967	4 059	1,09	0,02	0,05	191
Finans/forretningstjenester	8 696	10 100	0,85	0,16	-0,07	-622
Øvrig privat tjenesteyting	5 897	6 844	1,11	0,16	0,00	7
Offentlig sektor	21 017	23 570	1,08	0,12	0,01	173
Arbeidsplasser	63 219	69 258	1	0,10	0,02	901

Sysselsetting i næringer på Nordmøre 2030-2060

Nordmøre Næringer	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Jordbruk, skogbruk og fiske	1 221	659	1,43	-0,46	-0,30	-367
Olje- og gassutvinning	259	898	1,7	2,47	2,12	548
Industri og bergverksdrift	2 905	1 950	1,14	-0,33	-0,21	-622
Kraft- og vannforsyning	250	228	2,05	-0,09	-0,05	-11
Bygg og anlegg	1 526	1 302	1,01	-0,15	-0,14	-217
Varehandel, hotell, restaurant	3 664	3 847	1	0,05	-0,01	-37
Samferdsel	1 693	1 383	1,14	-0,18	-0,16	-268
Finans/forretningstjenester	1 965	2 499	0,65	0,27	0,04	76
Øvrig privat tjenesteyting	1 004	1 062	0,53	0,06	-0,10	-102
Offentlig sektor	7 847	8 811	1,24	0,12	0,01	75
Arbeidsplasser	22 334	22 638	1	0,01	-0,07	-924

Sysselsetting i næringer i Utherred 2030-2060

Utherred Næringer	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Jordbruk, skogbruk og fiske	2 466	2 337	5,43	-0,05	0,11	266
Industri, olje- og gassutvinning	2 667	2 603	1,64	-0,02	0,09	241
Kraft- og vannforsyning	220	232	2,24	0,05	0,10	21
Bygg og anlegg	1 610	1 626	1,36	0,01	0,01	24
Varehandel, hotell, restaurant	2 863	3 094	0,86	0,08	0,02	60
Samferdsel	1 163	1 176	1,04	0,01	0,04	42
Finans/forretningstjenester	1 188	1 477	0,41	0,24	0,01	12
Øvrig privat tjenesteyting	848	887	0,47	0,05	-0,11	-97
Offentlig sektor	7 159	7 632	1,15	0,07	-0,05	-337
Arbeidsplasser	20 184	21 063	1	0,04	-0,04	232

Syssselsetting i næringer i Innherred 2030-2060

Innherred	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Næringer						
Jordbruk, skogbruk og fiske	3 581	3 331	3,61	-0,07	0,09	323
Olje- og gassutvinning	393	393	0,37	0	-0,35	-139
Industri og bergverksdrift	5 086	4 849	1,42	-0,05	0,07	346
Kraft- og vannforsyning	609	732	3,3	0,2	0,25	150
Bygg og anlegg	2 991	2 964	1,16	-0,01	0,00	-12
Varehandel, hotell,restaurant	6 760	7 108	0,92	0,05	-0,01	-58
Samferdsel	2 394	2 419	1	0,01	0,04	85
Finans/forretningstjenester	3 223	3 764	0,49	0,17	-0,07	-210
Øvrig privat tjenesteyting	2 778	3 042	0,76	0,1	-0,06	-179
Offentlig sektor	15 357	16 529	1,17	0,08	-0,04	-567
Arbeidsplasser	43 172	45 130	1	0,05	-0,03	-262

Syssselsetting i næringer i Vest-Finnmark 2030-2060

Vest-Finnmark	Sysselsatte		LQ 2060	Endring 2030-60	Tap/gevinst	
	2030	2060			Realtivt	Arb.pl.
Næringer						
Jordbruk, skogbruk og fiske	1 785	1 770	3,74	-0,01	0,15	270
Industri, olje og gassutvinning	1 659	1 635	0,93	-0,01	0,10	165
Kraft- og vannforsyning	260	264	2,32	0,02	0,06	15
Bygg og anlegg	1 775	1 776	1,35	0	0,01	10
Varehandel, hotell, restaurant	3 935	3 964	1	0,01	-0,05	-207
Samferdsel	1 631	1 623	1,31	-0,01	0,02	32
Finans/forretningstjenester	1 561	1 628	0,41	0,04	-0,19	-297
Øvrig privat tjenesteyting	1 320	1 330	0,65	0,01	-0,15	-201
Offentlig sektor	9 000	9 185	1,26	0,02	-0,09	-834
Arbeidsplasser	22 926	23 173	1	0,01	-0,07	-1045